

VIGILIA

IV. ÉVFOLYAM
1938 SZEPTEMBER

TARTALOM:

JUST BÉLA: Magányosság

MESZLÉNYI ANTAL: Lamennais köre s a katolikus újjászületés

ROZVÁNYI VILMOS: Ne állj meg,
lélek embere!

RÓNAY GYÖRGY: Versek

KEPES ANNA: Itélet

RÓNAY GYÖRGY: Naila

HORVÁTH BÉLA: Versek

JULES SUPERVIELLE: Oloron-
Sainte-Marie

Dr. HETS AURÉLIÁN O. S. B.:
Ah, hol vagy magyarok...

PAUL CLAUDEL: Himnusz Szent
Benedekről

KOLOSSVÁRYNÉ DARÁNYIELLA:
Olaszországi utam

GALAMBOS FERENC: Henri
Bremond

BISZTRAY KÁLMÁN: Lelkemben
még él

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG:

A szegedi szabadtéri játékok

A budapesti filmvilág

KÖNYV:

IJJAS ANTAL: Az ég a rács mögött

SZERKESZTIK:

POSSONYI LÁSZLÓ, HORVÁTH BÉLA, JUST BÉLA

VIGILIA

HARSÁNYI LAJOS, SIK SÁNDOR, MÉCS LÁSZLÓ, ARADI ZSOLT

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTIK

POSSONYI LÁSZLÓ, HORVÁTH BÉLA, JUST BÉLA

FŐSZERKESZTŐ:

POSSONYI LÁSZLÓ

A magyar katolicizmus szépirodalmi havi folyóirata.

Megjelenik

a nyári hónapok kivételével minden hónapban, évenként kb. 1000 oldalon.
A Vigilia legközelebbi száma október második felében jelenik meg.

Előfizetési ára egy évre belföldön 10 pengő, félévre 5 pengő. Külföldre:
Romániában 400 lei, Csehszlovákiában 60 ck, egyéb külföldön 12 pengő.

Egyes szám ára 1 pengő.

Főbizományos: Cserépfalvi, Budapest, IV. kerület, Váci-utca 10. szám.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VIII., József körút 13. I. emelet.
Telefonszám: 2—952—03. Postatakarékpénztári csekkszámra száma: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős.

Kéziratokat nem adunk vissza.

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban
és az IBUSZ pavillonjaiban

JUST BÉLA:

MAGÁNYOSSÁG*

Elhagyta a völgyben meglapuló földszintes házakat, melyek itt a városvégen szeszélyes összevisszaságban nőttek ki a földből, — az egyik görcsösen kapaszkodott a hegyoldalba s ablakai szinte kitértek az erőfeszítéstől — és megindult a kocsúton Alsópusztá felé. Télutó idején nehezebb alkotmány nem merészkedett erre az útra, mert a hegyről lefolyó hólé helyenként hatalmas tócsát képezett, s még a legerősebb teherautó is megfeneklett volna benne. Addig kellett várni, míg a talaj lassankint fel nem szította a vizet, mert napfény alig hatolt be ide. A kétoldali platánsor ájultan hajolt össze s féltékenyen elrejtette az utat a külvilágtól. Az első pocsolya előtt Andrea megtorpant, megkísérelte oldalt kikerülni, de mikor látta, hogy ez veszélyes vállalkozás, mert könnyen megcsúszhat a felázott talajban, s beleeshet az út mellett kanyargó Sédbe, mást határozott. Ha sikerül megkapaszkodnia a kissé magasabban fekvő fába és a köztük lévő bokros növényzetbe, kikerülheti a vizet. Csak az első lendületnek kell sikerülnie. Esőköpenyének végét övéhez erősítette, aztán mint valami fiatal állat, nekirugaszkodott és a következő pillanatban már hozzátapadt a nyirkos fatörzshöz. Kissé remegő térde megtámaszkodott a platán aljában, teste oldalt hajolt s keze már kereste a következő ágat vagy bokrot, mely egy újabb platánig elsegíti. Amikor a tócsa tulsó oldalán megint leereszkedett az útra, ruhája egész nedves volt s kézfeje is felhorzsolódott, de a siker érzete olyan kellemes volt, hogy semmit sem vett észre. Most valamivel gyorsabban folytatta útját, mely észrevétlenül emelkedni kezdett, majd megint lejtett s ezzel egy időben a Séd egyhangú, szinte ütemes csobbanása is elhalkult s fölerősödött. A homály mindjobban ráfeküdt az útra és a mellette emelkedő erdőre. Andrea megnézte karóráját: hat múlt néhány perccel, s csak most vette észre, hogy milyen gyorsan haladt. A forduló mögött már feltűnt a malom s a fahíd, mely sétájának végpontját jelentette. A malom után az út elhagyta a patakot, a platánsor is lemaradt, s vele együtt a homály is, melyet Andrea

* Részlet a szerző *Szagomise* című regényéből, mely ősszel jelenik meg.

már akkor szeretett, amikor annak még nem volt értelme számára: tíz évvel azelőtt. Nem akart mostohaanyjával a Tátrába utazni, s mert még túlságosan gyerek volt ahhoz, hogy akaratának érvényt tudjon szerezni, addig töprengett, míg ki nem talált valami megoldást. Amikor anyja még élt, az volt a szokás, hogy a rokon Galtos-gyerekek néhány hétre Budapestre jöttek, s ugyanakkor Andrea vagy Edit Püspökváron nyaralt anyai nagynénjénél. Apja márcsak azért sem utasította vissza első felesége húgának a meghívását, mert óvatosan elkerült minden olyan tettet, amiből azt lehetett volna következtetni, hogy hűtlen lett megboldogult felesége emlékéhez. Andrea jobban érezte magát a Fenyves-utcai földszintes ház hűvös szobájában, mint mostohaanyjával Tátraszéplakon, de a püspökvári tartózkodás csak akkor lett volna teljes öröm a számára, amikor egy magányos séta alkalmával felfedezte az elhagyott malmot, melynek zúgója mellett oly nyugodtan lehet álmodozni. Itt a legforróbb napon is hűvösség árad az örökké árnyékban levő épületből, mely már félig beomlott s benőtte az inda.

A fiatal asszony vigyázva lépegetett a fahídon, s a korlátban is alig mert megkapaszkodni, mert az alkotmány már tíz évvel azelőtt is rozoga volt, s az ember sohasem tudhatta, melyik pillanatban dől össze. Karcsú alakját még jobban megnyújtotta a hosszú esőkabát, mely időnkint megcsillant a homályban. Ebben a késő délutáni órában s az elhagyott környezetben, a tétován előrehaladó alak szellemnek látszott, akit megtévesztett az erdő előtt beálló sötétség és kimerészkedett földalatti oduiból. Elért a híd végére, s mintha valaki üldözné, egyetlen szökelemmel leugrott róla. Egy évtizede, hogy nem járt itt, de a legkisebb részlet is tisztán élt emlékezetében, s ha nem is látná a homályban azt a fekete csíkot, mely az ösvényt jelentette, a víz zaja — mintha valaki selyempapírt gyűr-ne össze — elvezetné a malom fala mellett meghúzódó kőpadig.

Leült, nekitámasztotta hátát a falnak, melyet valamikor vadszöllővel futtattak be, s olyan kellemes szédület fogta el, hogy pillanatok alatt elalszik, ha a fölötte levő láthatatlan fáról szabályos időközökben hideg esőcsepp nem hull arcára. Cipőjén keresztül is érezte az évek alatt felhalmozódott levelek lágy szőnyegét, s ha az álmoság nem bénította volna meg egész testét, annyira, hogy kezét sem tudta mozdítni, kimondhatatlan örömmel feküdt volna le a levélágyba, arccal az égettszagú leveleknek. A

csendet nem zavarta meg semmi, még a lehulló vízcsepp is zajtalanul ért a földre.

Andrea már napok óta várt erre a sétára, de attól a naptól kezdve, hogy Püspökvárra érkezett, állandóan esett a hó, vagy a tél végét jelző havas eső. S még valami más is visszatartotta. Szívében hálát érzett nagynénje iránt, aki szeretettel befogadta őt, mikor azon az emlékezetes februárvégi napon otthagya az apai lakást, s egy szállodában töltött éj után leutazott a dunántúli kisvárosba. Gyűrött arccal, megviselten állított be; nem kérdezték tőle, miért jött, mi történt, nagynénje azonnal lefektette, s estig nem mozdult el ágya mellől. Ez a természetes anyai szeretet anyira meghatotta Andreát, hogy napokig nagynénje oldalán maradt, s lassankint mindent elmesélt neki. Ha délutánonkint, amikor már az ablakhoz kellett ülni a könyvvel, eszébe is jutott a malom, nem akart felállni, s azt mondani: „Elmegyek egy kicsit sétálni,” mert úgy érezte, hálátlanság lenne magára hagyni azt a lányosarcú, kissé őszülő asszonyt, aki gyermekei harisnyáját foltozta, amíg ő a *Karenina Annát* olvasta fennhangon. Ma is csak azért tudott elmenni, mert nagynénje egy beteg ismerőst látogatott meg. Az idő is megváltozott: a hegyekből jött szél szétkergette a felhőket, s némileg felszárította az utat.

Olyan mély sötétség vette körül, hogy a szürke falat sem tudta megkülönböztetni, amelynek hátával támaszkodott. De nem érzett semmi nyugtalanságot. Ellenkezőleg, kislány-korától kezdve szerette a homályt és az éjszakát, s gyakran megtörtént, hogy a bezárt redőnyök mögött sötétben ment egy távolabbi szobába, ha valamit el kellett hoznia. Tapogatózva járt a bútorok között, de biztos érzéssel, akár a vak. „Andrea, az éjszaka lánya,” mondta néha tréfálkozva anyja. Éltető eleme volt a homály. Zárkózott, szótlan lénye most kitágult, szinte belélegezte a sűrűsödő sötétséget, mint valami nehéz, kábító illatot.

Meddig ülhetett így? A jóleső szédület még nem múlt el, de érzékei megint szabályosan működtek, sőt felfokozott érzékenységgel, mert amíg az előbbi nagy csendben semmit sem hallott, most — néhány perc vagy óra óta — mintha egy évszázadok óta halott világ támadt volna fel körülötte ezernyi kopogásával, zúgásával, susogásával, nyugtalan morajával. Tudta, hogy karórájának finom ketyegését hallja, de érzékei úgy közvetítették agyával, mint ha végtelen távolból jönne a hang, fokozatosan felerősödve, mindenfelől, fenyegetőleg, akadályt nem ismerő erő-

vel. Feje fölött zúgni kezdett a fa, Andrea megkülönböztette a száraz levelek zizegését az ágak ellenséges zörgésétől. De csak akkor futott át rajta a meglepetés és nyugtalanság érzése, amikor majdnem tisztán maga előtt látta a fa nedves törzsét, ágainak kusza rendszerét, s távolabb, a különálló magtár körvonalait. Tisztán emlékezett arra, hogy amikor leült a kőpadra, a homály már olyan erős volt, hogy a tárgyak elsüllyedtek benne, s valamivel később azt a falat sem tudta kivenni, mely hátát tartotta. Most pedig — s ez a megállapítás megborzongatta — a táj olyan tisztán rajzolódik ki előtte, mintha valaki alulról, a csapzott, összetapadt levélréteg alól világítaná meg homályos üvegű reflektorral. Egy pillanatig azt hitte, talán elaludt, s ez a fény már a hajnal előtti órák derengése, de mikor órájára tekintett, az idő annyira meglepte, hogy csaknem felkiáltott. Még nem volt negyed hét, pedig tisztán emlékezett arra, hogy amikor az utolsó forduló előtt megnézte óráját, azon hat múlt néhány perccel. A fordulótól a hidig, majd a kőpadig, az út nem tart tovább három-négy percnél, de ez azt jelentette, hogy majdnem negyed hét volt, amikor ide leült. S most, órák, vagy legalább is egy óra múlva sem mutat többet a homályban megcsillanó szerkezet. S ha nem is hallotta volna bántóan éles ketyegését, azt hihetné, hogy közben megállt. Andrea hátán hideg szaladt végig, hirtelen mozdulattal felállt s néhány lépést tett, de még ebben a mozdulatban is volt valami fenyegető, s így ahelyett, hogy a változás megnyugtatta volna, még jobban felizgatta. Lába remegett az izgalomtól, a fáról lehulló vízcseppek helyett most homlokáról hullt verejték arcába, s amikor az öntudat végső megfeszítésével valami csillapító szót akart félhangosan magának mondani, az „ugyan, ugyan” helyett csak rekedt kiáltás tört elő torkából.

S mintha ez a kiáltás előre megbeszélte titkos jel lett volna, a következő másodpercben Andrea csodálkozva látta, — de már minden félelem és nyugtalanság nélkül — hogy a kőpadon, pontosan azon a helyen, ahol az elébb még ő ült, egy esőköpenyes alak támasztja hátát a szürke falnak. Arcát nem láthatta, mert csuklyája (mint neki is) fel volt húzva, s ahelyett, hogy feléje nézett volna, elfordította tőle fejét és a távolságba kémlelte. De amikor Andrea első meglepetése elmúlt, s jobban megnézte a mozdulatlan, szoborhoz hasonló alakot, úgy tetszett neki, mintha nem esőköpeny lenne rajta, hanem az apácák redőnyös öltönye a fejét betakaró vélummal. De annyira nem volt

világos, hogy ezt biztosan meg tudta volna állapítani, ahhoz pedig nem volt bátorsága, hogy közelebb lépjen a kőpadhoz. A látvány valódiságában egy pillanatig sem kételkedett, s még az a bizonytalan érzés sem futott át rajta, amely néha az alvó embert megnyugtatja, hogy álma túlságosan valószínűtlen. De a messzibe tekintő alak, úgylátszik megérezte, hogy néhány lépésnyire tőle egy élő lény áll, mert lassan, nagyon lassan Andrea felé fordította a fejét. És a lausanne-i Szent Szív zárda egykori növendéke most azt látta, hogy a homályból előtűnő sápadt arc, az ő, Andrea arca, de ugyanakkor valaki másé is, egy halott anyáé, aki már oly régen elhagyta. Szeretett volna odamenni hozzá és megcsókolni a sokat szenvedett arcot, mely csak nézte őt, kimondhatatlan részvétellel és fájdalommal. Andrea érezte, hogy könny tőlul a szemébe, s egy pillanattal később az alak körvonalai elhomályosultak, majd teljesen összefolytak a szürke fallal.

A kőpadhoz lépett, letérdelt az ázott levelekre és a hideg kőre hajtva fejét, csendesesen sírni kezdett. Az évek hosszú sora alatt elfojtott könnyek tértek most fel lényének legbelsejéből és áztatták az érzéketlen kőlapot. Amikor egy idő múlva felemelte fejét, tekintete megint az áthatolhatatlan éjszakába ütközött, mely mint valami simulékony, tapadó anyag, teljesen körülvette. Nem látott semmit maga körül, amibe tekintete bekapaszkodhatna, kisése elszédült, s a következő pillanatban úgy érezte magát, mintha a világűrben zuhanna valami feneketlen mélység felé. Kellemes zsbongás járta át testét, de Andrea éppen ettől ijedt meg. Minden erejét összeszedve elindult abba az irányba, ahol a hidat sejtette: néhány lépést tett cikcokban, de mert nem érezte lába alatt a kivezető ösvényt, visszatért a kiindulási helyére. Olyan tájékozatlan volt, mint az az ember, aki egy idegen szállodai szobában éjszaka közepén felriad, s ha homályosan tudja is, hol van, rossz helyen keresi a kapcsolót, és amikor még félálomban ki akar lépni az ágyból, teste a falba ütközik.

Egy második sikertelen kísérlet után Andrea végre megtalálta az ösvényt, s most becsukott szemmel, mert így tájékozódási érzéke biztosabban működött, elindult a híd felé, lassan, csúsztatott lábakkal, félszeg mozdulatokkal, mintha a sötétségbe akarna megkapaszkodni. Minden méterért úgy kellett megküzdenie, mintha láthatatlan hadsereg ellen harcolna. Nem gondolt semmire, az embertelenül nehéz munka minden figyelmét lekötötte, csak azt érezte, ha nem sikerül rövidesen kiérnie a kocsiútra, ami már

azt jelenti: félig otthon van, — inkább lefekszik a fűre vagy visszatér a kőpadhoz, mintsem, hogy folytassa ezt a reménytelen küzdelmet. Ebben a pillanatban lába a boka fölött beleütközött a fahíd szélső gerendájába, mely magasabban állt a talajnál. Fájdalmában felsikoltott s a szíve is megdobbant, mert az akadály váratlanul érte; de a megnyugvás érzése, hogy kikerült ebből az elvárásolt udvarból, mindennél erősebb volt. Még nincs túl a veszélyen, mert könnyen megbotolhat az egyenetlen gerendákban, s valahol a híd közepén a korlát is letört, — ez a híd nem azért maradt itt, hogy az éjszakában átsétáljanak rajta — s Andrea mégsem félt, mert itt tudta, mire kell vigyáznia, hogyan kell lépnie, míg az előbb teljesen ki volt szolgáltatva ismeretlen erők szeszélyes játékának. Az előbb? Alig néhány másodperc telt el azóta, hogy a hídhöz ért, s mégis úgy tetszett neki, mintha a kőpad körül lejátszódott különös események régen, nagyon régen történtek volna. Szíve hangosan dobogott, keze is remegett az izgalomtól, de a kőpadon látott alak, akinek valószínűs jelenlétében ott egy pillanatig sem kételkedett, már elhomályosodott.

Amikor elérte a kocsit, kissé megpihent, felhajtotta esőköpenyének a szélét, majd sietős léptekkel nekivágott a platánsornak. Itt is sötétség volt, az egymásraborult fák valószínűs alagutat képeztek, nem lehetett látni az utat s a kétoldalt felmagasuló platánok sorát is csak sejtette az ember, de helyenkint mégis behatolt oldalról valami erőtlen fény, és jelezte az utat, emelkedéseivel s kanyarulataival. „Aggódni fognak értem”, mondta magában Andrea, s bár ólmos fáradtság nehezedett minden tagjára, futni kezdett. Tudta, hogy nemsokára eléri a jöttekor merészen kikerült tócsát, de mert a sötétben úgyszem ismételhette volna meg bravurját, még futását sem lassította, csak arra vigyázott, hogy lehetőleg kikerülje a pocsolya közepét, de ugyanakkor ne menjen túlközel az út jobb széléhez sem, mert elég egy elhibázott lépés, és belesik a Sédbe. Életében most sajnálta először, hogy sohasem hordott hőcsizmát, mert akkor gyerekjáték lenne a vízen átlábolni. S máris érezte, víz hatol cipőjébe, előretartott keze nedves lett, sőt még arcába is fröcscent a sáros léből. Nem törődött semmivel, bukdácsolva átjutott a tócsán, és futott tovább, mintha láthatatlan üldözők elől menekülne. Cipője minden lépésnél cuppant egyet, lába csupa víz volt, s ugyanakkor felsőteste is vejejtékben úszott. Lihegett, mint az agyonhajszolt állat, fe-

je zúgott, de az érzéseknek ebben a furcsa összevisszaságában valami megmagyarázhatatlan öröm tartotta hatalmában, mely különös ellentétben Andrea testi állapotával, a súlytalanság, lebegés érzetét keltette benne.

Néhány percnyi szaladás után az út világosodni kezdett, mint amikor a vonat alagút vége felé közeledik. A minden porcikájában remegő nő kiért a platánsorból, s már látta is a kisváros lapos házait, mely mögött békés emberek alszanak. Csak ekkor jutott eszébe, hogy megnézze óráját. Az első lámpaoszlop fényénél a csillogó szerkezetre pillantott, majd csodálkozva füléhez emelte. De semmi kétség, az óra járt, s nem volt több félnyolcnál. „Azt hittem, már éjfél is elmúlt”, mondta magában megnyugodva. Remegése még nem múlt el, olyan gyöngének érezte magát, hogy legszívesebben leült volna a lámpa melletti kőkupacra, de azután mégis folytatta útját. Az ég még kissé felhős volt, a délutáni szél elállt, s csak a láthatár felett ragyogott társtalanul egy csillag. A fordulóban fiatal munkáskülsejű ember beszélgetett egy lánnyal. Amikor Andrea a közelükbe ért, elhallgatott, s olyan különösen néztek rá, hogy zavarában elpirult. „Mi nézniláló van rajtam?”, gondolta, s csak most jutott eszébe, hogy elfelejtette rendbehozni magát. Felhajtott köpenyegével, rendetlen hajfürtjeivel és sáros harisnyájával valóban különös látvány lehet. De már elérte a Fenyves-utcai ház kapuját, s egy pillanattal később nesz-telenül beleveszett a kert homályába.

Just Béla.

MESZLÉNYI ANTAL:

LAMENNAIS KÖRE S A KATOLIKUS UJJÁSZÜLETÉS

Tertullian közismert mondása: sanguis martirum est semen christianorum, a történelem folyamán annyiszor igazolódott be, ahányszor pusztító orkánok rázták, tépték és szaggatták az egyház dúslombozatú, sugárba szökött fáját. A vad viharzásban hatalmas ágak töredezték le róla, melyeknek földre-zuhant s véresen elterült gyümölcsei a hősök, szentek és vértanuk százai és ezrei voltak. A sátáni ellenség ilyenkor gúnyos nevetéssel kacagott, mert azt hitte, hogy az orkán végkép tönkretette az evangéliumi termést. De csalódnia kellett, mert a pokol kapu mégsem bírtak diadalmaskodni Krisztuson s az általa létesített egyházon. Nincs a történelemnek oly vallás- és egyházellenes forradalma, mely ne ennek a tételnek volna fényes tanubizonysága.

A sok közül elég csak a francia forradalomra hivatkozni, mely mint a gőzhenger, tiport és tarolt le mindent, ami krisztusi gondolat volt. Előkészítő periódusában Voltaire ily erőlködéssel akarta a kereszténységet keresztrefeszíteni: undor fog el, mikor úton-útfélen hallom, hogy a kereszténység elterjesztésére elég volt 12 ember! Nohát én be fogom bizonyítani, hogy egymagam is össze tudom rombolni, amit e 12 ember alkotott. Ennek megfelelően ki is adta ismert jelszavát: tiporjátok el a gyalázatosat!

A gyalázatosnak nyilvánított egyház eltiprására látogatott szalónok alakultak, tudományos és irodalmi szövetkezetek létesültek, melyek írói, filozófusai és szociológusai mint Rousseau, Montesquieu, Diderot, Morellet, Mallet, De Prodes s az enciklopedisták egyéb tagjai vitriolba mártott tollal támadták és nyársalgatták a kereszténységet. Munkájuk nyomán nem kellett nagy jóstehetség ahhoz, hogy Beauregard, a Notre Dame szónoka előre bejelentse az érofélben lévő forradalmat. Sötét rémképével oly erővel gomolygott előre, hogy 1788-ban már egész Európa így kiáltott fel: voila l'ourigan!

Az orkán a következő évben megkezdte romboló munkáját s 1789-től egészen 1799-ig, azaz Mirabeau-tól Robespierren át Barrasig nem tett mást, mint véres kézzel felgöngyölítette az egyházat, elveit, papjait és intézményeit, hogy ezáltal eljuthasson a maga szektárius istentelenségéhez. Eltekintve a jogtalanságok, a sérelmek, az egyházgyalázások, a szekularizálások, templom- és kolostorfoglalások, vagyonkobzások, üldözések, száműzetések, gyilkosságok stb., borzalmainak a részletezésétől, bátran állíthatjuk, hogy a kereszt-

ténységnek és az egyháznak nem volt egyetlen oly porcikája, amit a forradalom a maga egyre kegyetlenebbé váló rendszerével meg ne gyötört volna. Am a kérlelhetetlen gyűlölet hiába láncolta le a tehetetlenség szégyenoszlopához, hiába kényszerítette a pincékbe és a börtönökbe, hiába fosztotta meg anyagi lehetőségeitől, hiába volt a száműzés, a kivégzés, az egyház ha pihegve, de mégis élt, a szenvedés, a hősök vére új apostolokat állított a csatasorba. Nem múlt el két évtized s az új évszázad hajnalán a tűzben és vérben megtisztult francia kereszténység a feltámadás boldog alleluláját énekelhette és Chateau briand: Genie du Christianisme-je lefordítva az európai művelt nyelvekre, diadalmasan hirdethette a katolicizmus újjászületését.

I.

A kereszténység szellemének könyve nem annyira mélységével, mint színességével, ragyogó dikciójával egy csapásra meghódította a közönséget. A kisémmizett krisztusi vallás és az egyház újból polgárjogot nyert, mert aki olvasta, nem bírt hatása alól szabadulni s az emberek ismét büszkék lettek arra, hogy katolikusoknak vallhatják magukat. A katolikus vallás ereje, szépsége, vonzása egyre szélesebb körzetekre terjed ki s a forradalmakból kiábrándulva, a világ ráeszmélt, hogy állami, társadalmi jólétének és boldogságának az alapjait itt kell keresnie. Sokan és többször tekervényes utakon jutottak el ideig. Nem egy sok reményt kiváltó egyéniség közben el is hullott, amit meg lehet érteni, hiszen az eszmék tisztulásához hosszú időre volt szükség, különösképen, mikor a forradalom oly bábeli zavart teremtett az eszmék világában. A katolikus jövőnek volt az elszánt apostola *Lamennais* is, de fiatalos temperamentuma úgy elragadta s oly téves utakra terelte, hogy összeütközésbe került Szent Péter katedrájával, ami azután a magábaszállni s magát fékezni nem tudó vezérnek a bukását okozta. Ő elbukott, de megmaradt iskolája, melynek élén oly kiválóságok álltak, mint *Montalembert*, *Lacordaire* és *Ozanam* s ezeknek köszönhető, hogy az egyház régi elveit új hangszereléssel ezekkel és milliókat tudták megkedveltetni.

Amikor a júliusi forradalom (1830.) megalapította a polgárkirályságot s újból Voltaire szellemével kacérkodott, Veuillot úgy látta, hogy a francia püspökök megijedve, szinte megzavarodva, elhallgattak. De nem így az ifjabb nemzedék! Ezek Lamennais köré csoportosulva, nem ijedtek meg a júliusi barrikádoktól, ellenkezőleg bátorságot merítve a polgárkirályság liberalizmusán át akarták a vallást és az egyházat a jövő számára megmenteni. Nekik már nem volt elég merész és katolikus a Memorial Catholique, a Le Correspondant, az Ami de la Religion-t meg egyenesen korszerűtlennek, sekrestyeifűnek találták, hiszen mást nem csinált,

mint síránkozott, hogy mit tegyen az ember az önkény ellen, mikor nincsenek mellette a miniszterek, a kamarák, a hivatalnoki kar, a hadsereg, de még csak a nép sem. A kérdésre megadta a feleletet bátor hangjával az Avenir, melyet 1830-ban Lamennais, Gerbet, Lacordaire és Montalembert indított meg. Az ember — úgymond — soha sincs egyedül az önkénnyel szemben. Mellette van mindig az Isten, azután az igazságos ügy természetes ereje, mely előbb vagy utóbb, de megsemmisíti a zsarnokokat. A kötelesség azt diktálja, hogy védelmezzük önmagunkat, nehogy a társadalom néhány merész embernek legyen a zsákmánya. A hit segítségével semmi sem lehetetlen. Ha csak gyenge kisebbség volnátok Franciaországban — inti olvasóit —, de mikor 25 milliót számoltok. Jogaitokat elismeri az alkotmány, tehát csak magatokat vádoljátok, ha elnyomnak benneteket... Jajgassatok kevesebbet és tanuljatok meg akarni. Mi hiányzik? Csak az egyetértés, mely bátorságot ad a gyengének s ebből megszületik az erőteljes és kitartó cselekvés.

Az Avenirnek igaza volt, hogy hiányzott az egyetértés, de még valami, ami ennél is többet ártott s ami már a vezérek hibája volt, t. i. a szellemi kiforrottság, a logikai fegyelmetség s a teológiai tisztánlátás. Az eszmék és gondolatok, amik Lamennais lapjában felvetődnek, még nagyon zavarosak, amint megbizhatatlan íróik valláspolitikája és filozófiája is. A vezér munkatársai mind fiatalemberek. Közülük egy sincs, aki 1830-ban még a 40-ik évét betöltötte volna. Sok bennük a jószándék, merész a lendület, de kevés a realitások iránti érzék s a vezetéshez szükséges önfegyelem. Fokozottabb mértékben észlelhető mindez Lamennaisben, akiben sok még a romanticizmus, nem kevesebb a gőg. Szentül meg van győződve, hogy fiatalos elképzelései egyedül képesek megmenteni a katolicizmust. Eszméi oly dogmák, melyekhez a tanító egyháznak feltétlenül oda kell simulnia, mert ezekkel él vagy bukik a katolikus vallás. Csalhatatlan öntekintélye így hozza összeütközésbe a szentszékkel s akit még XII. Leó bíborral akart feldiszíteni, azt második utódjának, XVI. Gergelynek el kellett ítélnie. S mivel nem volt annyi önkritikája és alázata, hogy tévedéseit beismerje, a hit apostolából az egyház tagadója lett. A pápa nem cselekedhetett másként, hisz ragyogó dikciókba öltöztetett téveszméi messzire elhatalmoltak és sokakat megtévesztettek.

Kár volt Lamennais bukásáért, mert ha bukása után be is következett iskolájának a tisztulási folyamata és sokat tett a francia és közvetve az európai katolicizmus fellendítésén, még több eredmény mutatkozik, ha nem csak a tanítványok, de a mester is magába száll s az egyház tanításához méri reformeszméit. De úgy, ahogy ezek megfogamzottak benne, kártekonnyak voltak.

Elindulásának a politikai alapelve a monarchikus államforma volt. 1823-ban még a legkíméletlenebb módon elítélte

a demokráciát. A népfelség elve — úgymond — egyike a legmegdöbbentőbb örületnek, ami valaha az embernek eszébe jutott. Kijelentette, hogy a demokrácia nem más, mint a legmagasabb foka a zsarnokságnak. A régi kormányformákban pedig soha felül nem múlható modellt látott, melynek francia vonatkozásban csak egyetlen kinövését a gallikanizmus ostromozta. De alig telt el két év s politikai szemaforja a monarchikus államszemléletétől átváltódik abba a népfölségi kanyarba, melyet az imént még oly kíméletlenül ostromozott. A korlátlan szabadság lesz napkeleti csillaga, melyet nemcsak maga követ, de követésre ajánl minden francia katolikusként. Nem fél a polgárkirályság liberalizmusától, sőt a kikiáltott szabadságot az ég legszebb ajándékának tekinti. Nem egészen ötven év alatt — úgymond — már sokféle kormány bukott meg Franciaországban. Mi marad meg állandóan? Isten és a szabadság! Egyesítétek őket — buzdítja olvasóit — s az emberi természet minden benső és állandó szükséglete ki lesz elégitve. E naiv hitében csöppet sem sajnálta, hogy a polgárkirályság megfosztotta a katolicizmust államvallás jellegétől, mert szerinte helyébe sokkal nagyobb értéket, a függetlenséget és a szabadságot nyerte el. Álmodozó lelke meg volt győződve, hogy minél nagyobb lesz a függetlenség és szabadság, annál erősebb az egyház hódító ereje.

Ez a hang támadásra készítette az egyház ellenségeit, de aggodalommal töltötte el híveit, főleg a papságot. Lamennais nem ijedt meg. Az előbbieknél bátran odakiáltotta: a bukott trón porában keresitek az egyházat? Krisztus feltámadt! Nincs itt! Az aggodalmaskodó papságnak pedig ezt felelte: remegtek a liberalizmus előtt? Katolizáljátok őt s a társadalom újjá fog éledni. Ezt tette ő, ezt akarták társai, amikor hat pontban követelték a vallás és a lelkiismeret, a tanítás, a sajtó, az egyesületi élet, a politika teljes szabadságát s végül a felszabadulást az állami mindenhatóság bilincsei alól. Ha e követelések valóra válnak, és sikerül katolikus tartalommal megtelíteni, úgy a katolicizmust nem kellett volna félni. De Lamennais ezt saját elmélete, nem pedig a tanító egyház útmutatása szerint akarta elvégezni és így maga is nem a liberalizmust katolizálta, hanem a katolicizmust liberalizálta, ami pedig veszélyes dolog volt.

A korlátlan szabadság ideája annyira hatalmába kerítette, hogy nem akart ismerni semmiféle megkötöttséget. E mellett zavaros elképzelései voltak az egyház feladatáról, céljáról, sőt egész lényegéről. Inkább politikus és szociológus volt, mint teológus. A vallás metafizikai célkitűzését másodlagos helyre szorította s főfeladatának azt tekintette, hogy a katolikus társadalom földi jólétéről, ne pedig a másvilági üdvéről gondoskodjék. Eltekintve, hogy ez magában is tévedés, de azontúl a szabadság túlértékelésével nem más, mint a szabadság elfojtása, hiszen a vallást és az egyházat az állam és a politika vazallusává tette meg. De egyik tévedését földni kel-

lett a másikkal, ha csak azt nem akarta, hogy még a laikusok is átlássanak téves elméletének könnyen sebezhető pontjain. Ezért vált szükségessé, hogy felállítsa azt a tételét, melynek értelmében az egyház tanításának nem az a kritériuma, hogy azt a csalatkozhatatlan Krisztus nyilatkoztatta ki és az egyház tekintélye védi, hanem mivel az emberi közmegegyezés szól mellette. Így zuhant egyre mélyebbre a liberalizmusból a szkepticizmusba, mely későbbi követőit a IX. Pius pápa által elvetett modernizmushoz vezette.

Eltévelyedését leketetlenség volt szó nélkül hagyni, hiszen megkapó stílusba bujtatott téveszméi sokakat megzavartak s az egyháznak nagy lélekveszteségekkel kellett számolni. Lamennaist és társait el kellett ítélni Rómában nemcsak azért, mivel közvetve az indifferentizmusnak szolgáltattak támpontot, de nyíltan vallott tévedéseik hosszú sora miatt is. Amikor a közmegegyezést hirdették az igazság legfőbb tekintélyének, tulajdonképen a népfölség elvét tették meg a legfőbb dogmának, amit az egyház azért sem fogadhatott el, mert az igazság forrásául nem ismerhetett el más, mint a kinyilatkoztatást. De nem osztozkodhatott velük a liberalizmusról szóló felfogásukban sem, amennyiben ezt úgy állították be, mint elvet és nem mint módszert. Talán akaratlanul is egyenlő jogot kívántak nemcsak az igazság, hanem a tévedés s nemcsak a szabadság, hanem a szabadságosság részére is. Azonfelül a liberalizmus elméletét nemcsak az államra és a társadalomra, hanem magára a vallásra és az egyházra is alkalmazták. Egész elgondolásuk utópisztikus volt s ezért oly szenvedélyességgel harcoltak, hogy a higgadtabb szemlélő megdöbbenet küzdelmük hevésségén. Hallatlan látvány — jegyzi meg az egyik kortárs — egy egyszerű pap a püspöki karon kívül, a püspöki kar ellenére irányítja Franciaországban a lelkeket. Érthető, ha a feljelentések ellenük egymást érték. Rómában, de a Szentszék egy ideig hallgatott. Volt ebben a hallgatásban — mint Szalay mondja — tapintatos megrovás, figyelmeztetés a mérséklésre, elismerés a lángésszel szemben, jóakarató szelidség és várakozás. Az Avenir szerkesztőit idegessé tette ez a hallgatás s most már ők mentek Rómába, hogy eljárásuk helyességét kieszközljék XVI. Gergelynél. A pápa szívesen fogadta *Lamennaist*, *Lacordair-t* és *Montalembert-t*, de magyarázatba nem bocsátkozott. A felelet már készülöben volt s mire elhagyták Rómát s Münchenbe érkeztek, olvashatták a *Mirari vos* kezdetű enciklika (1832) elítélő sorait.

A pápa nagyon szelíden járt el. Nem említett neveket, nem könyveket és iratokat, csupán általánosságban szólt, de azért úgy ítélkezett, hogy értsék meg azok, akik ellen irányul. Sötét színekkel rajzolta meg azt a képet, amit ezek a téves újítások eredményeznek. S ez nem más, mint a zabolátlanság, a gonoszság, a kérkedő tudomány diadala, a szentség megvetése, minden lehető tévedés elterjesztése, Szent Péter székének támadása, az egyház isteni tekintélyének ost-

roma, szóval borzalmas visszhangja annak az új és hallatlan, a vallást nyíltan és alattomosan támadó nézeteknek, amik az akadémiákban és egyéb tanintézetekben meghonosodtak, a legvisszatartóbb erkölcsi romlás s azután a titkos társulatoknak istentelen üzemel. Ezek keltettek a pápában méltán aggodalmat! De mivel — folytatja tovább — mi rendeltettünk arra a helyre, ahol nemcsak felpanaszolni illik e bajokat, hanem teljes erővel orvosolni is, azért hitetek segítségére sietünk s arra kérünk, hogy buzgólkodjatok a katolikus nyáj megszentelésén. A mi hivatásunk az, hogy fölemeljük szavunkat, nehogy a vadkan a szőlőbe törjön s a farkas a nyáját megfojtsa. Harcoljunk ezért a lélek egységében, a mi közös s még inkább az Isten ügyéért! Hogy e harcot megállhassuk, mindenekelőtt szükséges, hogy ragaszkodjunk Szent Péter székének a sziklaszilárdságához s az egyház rendelkezéseit hűségesen tartsuk meg. Teljesen felesleges az egyház megújulását és újjászületését kívánni, mintha bizony az hiányokban és elavultságokban szenvedne. Az ily kívánságok teljesítése annyit jelentene, mint az isteni intézmény méltóságát átváltani az emberi értékelésekre. Aggodalommal tekint a pápa azokra a támadásokra, amiket korának méltatlan és helytelen utakon járó filozófusai karöltve a romlott papokkal, a celibátus ellen intéznek s ennek becsét és értékét a nép előtt aláássák. Harcra szólít az indifferentizmus ellen, hiszen ebből a gyalázatos forrásból ered az a képtelen, sőt egyenesen esztelen tanítás, mely azt hirdeti, hogy mindenkinek biztosítani kell a lelkiismeret-szabadságot. Ezen tarthatatlan tévedés szüli a vélemények szabadságát, ez pedig egyengeti azt a veszélyes utat, mely maholnap az állam és az egyház tönkretételére vezet. S még egyeseknek van bátorságuk azt hangoztatni, hogy ebből csak haszon háramolhatik a vallásra. Az ily felfogásokból csak a lelkek veszte, az ifjúság félrevezetése s a törvények megvetése származhatik. Ezt bizonyítja az összes népek története, hiszen a legvirágzóbb államok ezen egyetlen csapás: a szó- és gondolat-szabadság, meg a helytelen reformhajhászás következtében mentek tönkre. De meg kell említenie még az újságok galád és eléggé el nem ítéhető írásszabadságát, amit egyesek követelni merészelnek. Ezek révén mint a folyam, úgy áradnak szét a tévedések, ami magában is igazolja, hogy a tiltott könyvek jegyzéke nagyon is üdvös s a cenzura nagyon is hasznos. Ha minderre kevés gondot fordítanak, bekövetkezhetik az a veszély, mikor az alattvalók felmondják az engedelmisséget és hűséget a fejedelmek iránt. Az embereknek úgylátszik az a céljuk, hogy az uralkodók minden jogát kikezdzék s a szabadság örve alatt a rabszolgaság jármába fogják a népeket. Végezetül figyelmezteti a püspököket, hogy az újításoknak állhatatosan álljanak ellent, a fejedelmeket pedig, hogy támogassák őket, mert az államok békéje az egyház békéjétől függ.

Nem kellett nagy bölcsesség ahhoz, hogy az Avenir szer-

kesztői magukra értsék e vádakát. Ők voltak azok, kik a szabadságot a jövőendő boldogulás alfájának és omegájának vetették s ezt korlátlan határral hirdették lapjukban. Ez érthető teszi, hogy amikor engedélyt kértek az újságindításra, *Lambruschini* már akkor ezt a jellegzetes feleletet adta: megtehetik, de Rómában az a felfogás, hogy ezzel a katolikus ügynek többet ártnak, mint használnak. Ez az aggodalom 1832-ben kínos valósággá lett s most Lamonnais és társai megdöbbenve olvashatták tetemrehívásukat. Kezdetben mindnyájan elhatározták, hogy alávetik magukat az egyház óhajának, de ezt csak Lacordaire és Montalembert tette meg. Ők ketten dícséretes módon szakítottak eddigi rendszerükkel s tollukat és szavukat a jövőben becsületos meggyőződéssel az egyház ügyének szentelték. Ellenben Lamennais nem követte a keresztény nép épülésére adott e tanácsot: neked van megbízásod arra, hogy kormányozd egyházamat? Hagyd ezt a gondot azoknak, kiket az én lelkem igazgat. Nem arra törekszel-e inkább, hogy a te személyes eszméidet és elgondolásaidat védelmezd, mint egyházamét? ... A legveszedelmesebb kísértések egyike a jó cselekedet gögje. Tényleg ez volt meg benne, amint ezt a *Paroles d'un croyant* (1833) egyháztámadó és önmagát védő iratának minden sora igazolja. A pápának újból kárhóztatnia kellett, ő pedig egyre messzebb sodródott az egyháztól. Deista, panteista, majd szocialista lett, szenvedélyes hangon tüzelt az újabb idők forradalmára. 1851-ben mindenkiel szakítva, önmagával meghasonulva, félreállt és Sibour érsek minden fáradozása hiábavalónak bizonyult, hogy kibékítse az egyházzal. Szenvédélyes lelke nem akart a Canossába vezető útra térni s mint aposztata halt meg 1844-ben.

Nagy tehetség volt, kinek elvesztését méltán sirathatta XVI. Gergely, de el kellett ítélni, mert nyomában olyan hullámok gyűrűződtek, melyek sok szennyet vetettek az egyház partjára. Lamennais magatartásán felbuzdulva, még kevesebb tudással, de hasonló modorban, mások is felléptek reformátoroknak. Alig volt művelt állam, hol ne akadtak volna tollforogatók, kik hivatást éreztek magukban a szebb és a szabadabb jövő kialakítására. Ami káros tant a mult kiverjétekezett, az most új formában nagyrészt ismét napvilágot látott. Egyesek az egyház tekintélyének a falát döngették; mások a kinyilatkoztatást támadták; új vágányokra lépett a racionalizmus, felélevenedett a tradicionalizmus, az ontologizmus, az előbbi *De Bonald* francia államtanácsos, az utóbbi *Branchereau* orleansi szeminárium rektor és követőinek az értelmezésében. *Hermes* bonni tanár dolgozta ki a róla elnevezett és jól ismert hermesianizmus rendszerét. *Wessenberg* konstanzi vikárius Németországban, *Helsen* abbé Belgiumban, *F. Chatel* tábori lelkész Franciaországban akart önálló rendszerű és nemzeti egyházat alapítani. Az említettek, mint üstökösök vonzották a kisebb jelentőségű bolygókat s nem lehet tagadni, hogy sokakat meggyőztettek és eszméiknek megnyertek. E jelenségek szemlélésénél megértjük azt a panaszos hangot, amit XVI. Gergely

a *Mirari vos* és a *Singulari nos* (1834.) Lamennais ellen irányuló két enciklikájában és egyéb elítélő bulláiban, megírta megütött. Szeme előtt folytatódott ez a hazárdjáték, amit a szellem és a lélek dekadenciája a hit egységének és épységének a megbontásáért megkezdett. Az egyház kincseinek az őrre volt és így nem engedhette, hogy azok veszendőbe menjenek, ellenkezőleg, a mételő kivágásával azon volt, hogy fényt és ragyogást nyerhessenek.

II.

A kóros tünetek és elfajzások emberileg azt a gondolatot kelthetik, hogy a katolicizmus alkonyodóban volt. Pedig nem! Isten most és mindörökké eléggé hatalmas, hogy kövekből is új Ábrahámokat támasszon. S enek folytán éppen az 1830-as évektől, midőn az egyház horizontját meglehetősen borús fellegek körítették, sütött ki a legragyogóbban a nap s indult fejlődésnek a katolicizmus. Franciaországnak s itt is Lamennais utódainak jutott az a szerep, hogy amint vezérük a lelki dekadenciában és az elsiklásokban előljárt, úgy most ők a helyes fejlődésnek új irányt szabjanak. Az egyházban rejlő nagy értékekre ráeszmélt a hivatalos kormány is s nem mulott el 18 év, mikor nevében *Thiers* így nyilatkozott: az ellenesség a demagógia. Nem fogom neki kiszolgáltatni a társadalmi rend utolsó mentsvárát, a katolicizmust. Erre az elismerésre teljes mértékben rászolgált, hiszen az intézmények hosszú sorát mentette át a multból és alapított újakat a jövő számára. A szociális kérdést fölvetette akkor, mikor még senki sem gondolt rá s ezzel mérföldekkel megelőzte a nagy szociális német püspököket. A gallikanizmus ellenében hirdetni merete a római katolicizmus tisztaságát s ez lassankint nemcsak az alsópapságba szűrődött át, hanem a püspökökbe is. Követelte tanszabadságot s valami hihetetlen fejlődést adott a tudományos életnek.

Főképen három név: Montalembert, Lacordaire és Osanam örök dicsősége maradt e fenséges iránynak. Az első mint író és politikus lesz a katolikus gondolatnak az úttörője, a francia ifjúság bálványozott mestere, kinek úttörő munkája és hatása generációkra szól. Szünet nélkül fárad és dolgozik s dolgoztat másokat. Buzdítja kortársait, hogy a történelemben keressenek bizonyítékokat a vallás védelmére. Az egész történelmet — úgymond — át kell értékelni. A történelem megismerése csak használhat a katolicizmusnak. Megindítja a keresztény művészet emlékeinek a felkutatását és katolikus védelmét. Életének utolsó 20 esztendejét arra szenteli, hogy megírja a nyugati szerzetesség életét. Célja annak bebizonyítása, hogy a középkorban Európa nemcsak kolostorokkal volt tele, hanem kórházakkal, számtalan menhelyel a különböző emberi nyomorúság számára, tele volt fenséges székesegyházakkal... Ez a kor volt az, melyben minden Istenről beszélt az embernek s az ember szünet nélkül Istenhez szólt. Nem-

csak felélesztette, hanem egészen új, közkedvelt irányt szabott a hagiográfiai irodalomnak Szent Erzsébet életrajzával. Elhagyta az addig szokásos janzenista ridegséget s valósággal napfényben fűrésztötte meg eszményi alakját. Bennünket, magyarokat közelebből is érdekelt Montalembert e munkája, hiszen visszaadta nekünk Szent Erzsébetet, kit néhány évszázados feledés után a thüringiai jelző helyett magyarországi néven ismertetett meg a világgal s tett újra népszerűvé. Mint politikus, úgy harcolt a katolikus elvek igazságáért, mint haldan keresztes vitéz elődei, a szent helyek visszafoglalásáért. Hatása óriási volt. Nemcsak otthon, hanem a francia határon kívül, híre eljutott még hozzánk is, amint ennek marandó értéke, az ő és Eötvös József báró romantikus író és államférfiú barátsága.

Lacordaire nevét halhatatlanná a párisi Notre-Dame-ban tartott nagybőjti konferencia-beszédei avatták, de mint a Domonkos-rend újjászervezője is beírta nevét az egyháztörténet nagyjai közé. Érdekes szónoki karrier, melyet a párisi érsek 1834-ben még ketté akart törni, mikor Lacordairet beszédének merészsége s hangjának új stílusa miatt eltiltott a szónoklástól. De a fiatalság őt kívánja hallgatni s ugyanaz az érsek a következő évben már maga kéri fel, hogy foglalja el a Notre Dame szószékét. A tömeg tódul a székesegyházba nem azért, mert hívó, hanem csak hinni szeretne. A legtöbbje még Voltaire és Rousseau követője, de a szónok pörölycsapásai alatt kezd megváltozni. A lelkek nagyszerű elemzését adja, hatása alól alig tud bárki is szabadulni. Hogy mennyi jót művelt — írja egyik méltatója — a kételkedők lelkében, mennyire szolgált a hívők épülésére, arra nincs mérték, ha csak az nem, hogy Lacordaire beszédeit még ma is sokan olvassák. Az évek nem merítik ki. Divatos szónok marad mindvégig, mert maga is mindjobban belemélyedt a katolikus hitigazságok átélésébe. Két évet tölt a római Szent Sabina kolostorban és innen már mint dominikánus szerzetes tér vissza Párisba, hogy folytassa munkáját ott, ahol előbb abbahagyta. Nagy szellemének bélyegét ráüti rendjére is s olyirányba tereli munkásságát, mely nélkül a francia katolicizmus fejlődését nehezen lehetne megérteni.

A két vezért harmónikusan egészíti ki Osanam, aki mint a Sorbonne tanára, ismerteti meg hallgatóságával azt a kultúrtevékenységet, amit az egyház a tudomány és a szociális élet terén nyújtott az emberiségnek. Föllépése arra az időre esik, mikor a fanatizált ifjúság hitvalló elődjét valósággal kiüldözte az egyetemről. És ő ebben a légkörben azt tűzte ki célul, hogy kimutassa a tudomány és a bölcsélet édestestvériségét a vallással. Irodalomtörténeti előadásai úgy hatottak mint a templomi harangok húsvéti zengése: a hit és a tudás harmónikus diadalát hirdették. Mennyire szerettük őt, mondotta Renan; egy másik hallgatója; Sarcey pedig így nyilatkozott róla: szent tűz van benne... Képzetele gyengéd és

álmodozó. Őt hallgatva, az ember úgy érzi magát, mintha könnyek csordulnának ki a szeméből. Akik még nem is oly rég szemüket villogtatták a katolikus világnézetre, most ennek hallatára könnyezni tudnak! Micsoda pálfordulásokat idézett elő Osanam megnyerő hithű és vonzó tanársága! De még katedrájánál is mélyebben szántott szociális működése. Amikor az ellenség azzal ócsárolta a kereszténységet, hogy mitsem tesz a szociális élet terén, amivel tiszteletet válthatna ki a vallással és az egyházzal szemben, Osanam azzal felelt, hogy megalapította a Szent Vince-konferenciákat. Ezek idővel behálózták az egész keresztény világot s szociális és karitatív téren felbecsülhetetlen eredményeket értek el. Osanamnak az volt a célja, hogy megindítsa a keresztények közt a szeretet áramát, mely nemcsak az anyagiakról, hanem a lelkiekről is gondoskodik s fényes cáfolatát adja annak a felfogásnak, mintha a katolikus egyház nem törődne a szociális és karitatív követelményekkel. Akik tehát, mint Quinet, Michelet, Sand és most Lamennais is az egyház közeli bukását jóslgatták, azoknak ez a három nagy apostol tudtukra adta, hogy a katolicizmus élni és virulni tud.

S ha ők hárman ennek a világnézetnek voltak tündöklő üstökösei, nem hiányoztak a kisebb fényű bolygók sem, akik az ő szférájukba kerülve, fényt és dicsőséget árasztottak a katolicizmusra. Néhány név és adat mindennél ékebben hirdeti, hogy minő lendületet vett a katolikus hitbuzgalom az apostolkodás, a hitvédelem, a bölcsélet, a művészet, az egyházi és világi történet egyaránt. Lamennais tesvére megalapítja a Szent Péter kongregáció című papi egyesületet. Célja az egyházi tudományok művelése, az apostolkodás s a misszió tartása. A világiakat a harmadrendbe szervezi, hogy egységes erővel működhessenek a katolikus hit fellendítéséért. Mellette feltűnik Migne-nek az alakja, kinek nevét a latin és görög egyházatyákról szóló és százas kötetekre terjedő Patrológiája, vallási ismereteket tartalmazó katolikus enciklopédiája és a francia egyházi szónoklat hatalmas kötetei teszik közzismertté. *Rohrbacher* 29 kötetes egyháztörténelmével, *Gerbet* pedig dogmatikus munkáival válik híressé. Az utóbbinak kedvenc gondolata volt a katolikus egyetem megalapítása, de mivel ez nem válhatott valóra, az Université Catholique c. folyóiratában nyújt katolikus előadásokat. Ott van továbbá *Guéranger* bencés szerzetes, a katolikus liturgia nagy munkása és Solesmes fölvirágoztatója. Említenünk kell *Alzoni*, az asszumpcionista alapítóját. E rend sokoldalú működéséből elég csak a francia katolikus sajtó (La Croix stb.) megemlégtetésére kiemelni. Bár *Dupanloup* működése a következő korszakra esik, de még sem mellőzhetjük, hiszen gyökérszárait ő is erre az időre ereszti vissza. Ide tartozik *Bautain*, aki téves eszméi miatt elítéltetett, s utána lelkes harcosa lett vallásának. *Gratry* barátjával kis csoportot szervez a strassburgi egyetemen, hogy minél eredményesebben keljen az egyház védelmére s a kato-

likus hit hirdetésére. Lyon lelke *Ampèr* és *Ballanche*, akiken keresztül valami hihetetlen erővel áramlik szét a katolikus gondolat. S végül nem lehet elhallgatni *L. Veuillet-t*, aki az újságírás (Univers) terén teremtett katolikus közvéleményt.

Ezekkel és ezeken át a meg nem említettekkel, mire 1848-at írtak, a katolicizmus elérte a reneszanszát Franciaországban. Olyan erőt képviselt, amivel az ellenségnek most már komolyan kellett számolni. De hatását nemcsak otthon érezte, hanem átszivárgott külföldre is. Alig találunk országot, mely ennek nyomán föl nem ébredt volna forradalmi álmódorából, vagy az ügyis hiába minden jelszavú szendergéséből s új életbe ne kezdett volna bele. Természetesen ez nem volt mindenütt oly sokrétű s eredményekben oly gazdag, mint a francia földön, de hogy alkotott s a későbbi dúsabb aratásnak magvetője lett, azt nem lehet elvitatni. Németországban a müncheni és bonni csoporté a kezdeményezés érdeme. Amott *J. Görres* és *Döllinger* tűnnek fel, hogy a hiányokat pótolják, a helytelenségeket helyes mederbe tereljék, s a német katolicizmust megizmosítsák. Görres viszontagságos élete után 1826-ban a müncheni egyetem tanára lett s mint ilyennek a háza a késői katolikus romantika íróinak és tudósainak a középpontja. Velük folytatta azt a munkát, amit a *Merkur* s utána a *Katholik* hasábjain megkezdett. Óriási visszhangot keltett *Droste-Fischering* elítéltetésével megjelent (1837) műve, az *Athanasius*, melyben félelmet nem ismerő erővel szólt az egyház jogainak a védelmében. A katolikus tömegeket egymás után rázta fel s hatása oly nagy lett, hogy nevét még napjainkig is megőrizte az u. n. Görres-társaság. Ugyanígy dolgozott másik társa, aki míg el nem bukott, széleskörű irodalmi munkájában bizonygatta a katolicizmus örök igazságait.

Hasonló célkitűzéssel fáradozott Bonnban *Windischmann* és *Walter*, akik a hermesianizmussal szemben harcoltak az igazi katolikus világnézetért. Ezek nyomán Németországnak alig volt jelentősebb városa, ahol ne alakultak volna lelkes körök, kitűnő képzettségű vezetőkkel, kik elméletileg és gyakorlatilag megmutatták, hogy miként kell a katolikus hitet vallani, élni és fellendíteni. Az ő érdemük, hogy az aposztázia fennakadt, a katolicizmus pedig nagyobb erővel folytathatta térhódítását.

A katolikus hitéleti és társadalmi megújulásnak *Hoffbauer Szent Kelemen* nyomán Ausztriában volt már talaja. Ő volt az, aki a liberalizmusban és a szabadkőművességben fuldokló felsőbb társadalmi rétegnek ismét visszaadta a hitet. Munkája folytatókra talált a konvertita *Wernerben*, *Müllerben* és *Klinkowströmben*. Az utóbbi és *Kindmann* érdeme, az u. n. *Sonntagsblatt für die Jugend*, mely az ifjúságot iparkodott visszavezetni Krisztushoz. Magyarország sem zárkozhatott el a nyugati hatásoktól. Ennek egyik eredménye volt a *Szaniszló Ferenc* szerkesztésében megindult (1841) *Religió és Nevelés*, melynek az volt a feladata, hogy a nagyközönséget tájékoztassa a katolikus kérdésekről. Viszont a *Nemzeti Újság* a politika

frontján hallatta szavát a liberális támadásokkal szemben. A továbbiakban püspökarunk az 1844. évi tanácskozásán elhatározta, hogy az eddignél nagyobb figyelmet szentel az iskoláknak, hogy azokban a kisdédvóktól kezdve, egészen a főiskoláig érvényre jusson a vallásos szellem. Ennek ápolására felkarolta a Mária kongregációkat, a nép körében a hitbuzgalmi egyesületeket, a népnevelésre a különböző egyleteket, a jó és épületes könyvek terjesztésére tervbevette a katolikus könyvkiadó vállalatot, mely 1848-ban létre is jött, a mai Szent István Társulat ősében.

Alig találkozik katolikus ország, mely ebben az időben valami módon életjelt ne adott volna az effajta mozgalmakról. Belgiumban a jezsuiták ismét nekilátnak a Bollandisták nagyszabású vállalkozásának, a szentek életének kritikai kiadásához, Spanyolországban *Donoso Cortez* vezetésével fáradozik egy lelkes csapat vallása sikerein. Olaszországban a karbonarizmus ellenében ott vannak a sanfedisták. Oly nevek emelkednek ki, mint *Franzoni* a kiváló hitterjesztő. *Lambrusini* a nagy egyházjogász, *Mezzofanti* az ezer-nyelvemester bíboros, *A. May* a világhírű archeológus, *Silvio Pellico* és *Manzoni* a világszerte ismert költő és regényíró, az olasz katolikus romantikusok vezéralakja. Ki ne ismerne a Jegyesek c. ötvözötten szép és tanulságos regényét? Mindezek a katolicizmus örökérvényű igazságairól és értékéről lehelnek irodalomba és tudományba ritmikus csengésű himnuszokat. Az egyház kulturális diadalát hirdeti XVI. Gergely, az általa alapított etruszk és egyiptomi múzeumokkal, a keresztény múzeum fejlesztésével, a különböző tudomány és művészet felkarolásával. A hitbuzgalom vonzására pedig ol-tárra emeli a redemptoristák híres alapítóját, Liguori Alfonz püspököt, Keresztes János József és Pacifikus ferenceseket, Hieronimo Ferenc jezsuitát és Giulliani Veronika kapucinus apácát. Új szerzetek alakulnak, a régiekből új hajtások válnak ki, megelégnkül a búcsújárás, a zarándoklás, ami mind új áramot jelent a katolikus életben.

Angliában lábra kap traktarianizmus néven az a folyamat, mely a katolikus megújodáshoz hasonlóan azt célozza, hogy az anglikanizmus az ókereszténység szellemében reformálja meg a hit erkölcsanát, valamint szertartását. Ennek szintén hasznát látja az egyház, hiszen még XVI. Gergely életében kezdetét veszi az a megtérési hullám, mely a katolikus egyház partjaira emeli Newmant és társait (1845), kik később pillérei lesznek otthon a katolicizmusnak. Ha tehát 1830-ig inkább az apály, mint a dagály uralta az egyházat, ettől kezdve megfordult a viszony és kezdett Krisztusban minden megújulni.

III.

A nagy sávokon mutatkozó hitújulásnak jelentőségében nem utolsó eredménye volt a missziók örvendetes fellendülése. Ez a kérdés nemcsak akkor volt szívügye XVI. Gergely-

nek, mikor a Propaganda élén állott, hanem akkor is, mikor a pápai trónra került. Utódjául előbb *Pedicini*, utána pedig 1834-ben *Franzoni* bíborost nevezte ki. Különösen az utóbbival olyan személyiség vette kezébe az Océánon-túli katolicizmus kérdését, ki minden gondját annak felvirágoztatására szentelte. A missziós mozgalomnak kedvezett Európa vallási szellemáramlata is, mely elsőrendű kötelességének tekintette, hogy az evangélium hirdettessék a külső földrészekre szakadt katolikusok és pogányok közt is. Sok pap és szerzetes vállalkozott a nehéz feladatra, hogy megvigye Krisztus tanítását a tengerentúlra, elsősorban azoknak, kik a pogányság régi babonáiban sýnlődtek.

Sajnos az európai gyarmatosító politika nem mindig és mindenben játszott kézre a hitterjesztés szent céljainak a megvalósításában. A kivándorolt fehérek magukkal vitték az európai kultúrát, de már a kultúra kitermelőjét, a kereszténységet sanda szemmel nézték, s azon voltak, hogy fejlődését minél eredményesebben elgáncsolhassák. Aránylag még az Egyesült-Államokban érezhette magát a legotthonosabban a keresztény kultúra alapvetője, a katolikus egyház. A fokozatos bevándorlás és hittérítés oly iramban halad előre, hogy 1843-ban újabb öt püspökséget kellett létesíteni s így ezek száma a már meglévőkkel kilencre emelkedett. Kanadában ekkor szünetelt a bevándorlás, de a kereszténység a természetes emberszaporulat folytán nem hogy kisebbedett volna, ellenkezőleg, gyarapodott. Míg ennek gondozása korábban kizárólag a XVII. században alapított quebecki püspökség szolgált, 1844-ben ezt érseki rangra lehetett emelni s alája újabb öt püspökséget csatolni.

Ausztrália Angliának volt a deportációs gyarmata. Ide kerültek a gonosztevőkön kívül a politikai bűnösök, köztük igen nagy számmal a hazájuk és vallásuk miatt üldözött irek is. Később szabaddá lett téve a bevándorlás, de tilos volt a katolikus vallás gyakorlata. Ez a tilalom csak 1832-ben szűnt meg, s ennek következtében Sydneyben megtelepedhetett egy katolikus pap is. Innen indult ki a katolikus térhódítás s XVI. Gergely még megérhette, hogy egy érsekséget és két püspökséget állítson föl Ausztráliában, egyet pedig Tazmániában.

Ázsia hatalmas földterületén Kína csak a nankingi béke megkötése (1842) után engedte meg az európaiak ismételt megtelepedését s velük együtt a katolikus hitterjesztők megjelenését is. India részben Portugália, részben pedig az angol „Kelet-Indiai-Társaság” protektorátusa alatt állott. A portugál kormány abból indulva ki, hogy gyarmati kereszténységének gondozására elegendő a goai érsek és suffrageneus püspökei, nem engedte meg a hittérítők kiküldését. A Propaganda kongregáció ennek ellenére útnak bocsátott néhány vállalkozó szerzetest, akik angol és hollandi hajókon meg is érkeztek Indiába. Ebből azonban súrlódás támadt, amennyiben a portugál érzelmű keresztények nem akartak szóba állni az új papok-

kal, sőt még a goai érsek is működésükben saját joghatóságának megsértését látta. A súrlódást az sem szüntette meg, hogy a hittérítők beljebb vonultak és a pogányok katolizálásán fáradoztak. A kölcsönös féltékenység, a párhuzamos versengés végül is az u. n. goai szakadáshoz vezetett, melyet csak XVI. Gergely második utódjának XIII. Leó pápának sikerült megszüntetni. A Szunda szigeteket és az Antillákat Hollandia uralta s kormánya eleinte vonakodott, hogy megegedje a kereszténység terjesztését. Enyhülés csak 1842-ben állott be, amikor hosszas tárgyalások után lehetővé tette, hogy a szentszék Batáviában és Curacaoban apostoli helynökségeket állíthasson föl.

Afrika nagyrészt francia és angol fönnhatóság alatt állott. Ama gyarmatokban, hol a franciák voltak az urak, simábban haladt előre a kereszténység; így Algirban már 1838-ban püspökséget kellett szervezni, de örvendetes eredményről számolhatott be az egyiptomi és a gabuni misszió is, ez utóbbi hely apostoli helynököt kapott. Az angol kormány javára irandó, hogy nem támasztott nehézséget a fokföldi térítések elé; itt szintén olyan szépen fejlődött a kereszténység, hogy számára ugyancsak apostoli helynököt kellett kirendelni. A lazaristák és kapucinusok bevonulásával Abesszinia is megnyitotta kapuit a katolicizmus előtt. A világrészek e meginduló kereszténysége, karöltve az európai katolicizmus fellendülésével örömmel tölthette el XVI Gergely lelkét s kárpótlásul szolgálhatott ama támadásokért, amik az ellenséges front részéről érték. Amikor 1846 június 1-én meghalt, azzal a megnyugtató érzéssel hajtotta örök álmra fejét, hogy egyházát nem kell félteni.

Meszlényi Antal.

ROZVÁNYI VILMOS:

NE ÁLLJ MEG, LÉLEK EMBERE!

Ne állj meg, Lélek Embere, ne állj meg!
Rohan a világ, te is fuss vele,
vigyázz életre, emberre s találd meg
mindkettő útját, Lélek Embere!
Anyagtörvények zúgnak itt: de várd meg,
hol végzik s maradj Istennel tele...
Tőle való vagy: ezt a törvényt lásd meg
s ne állj meg, Lélek Embere, ne állj meg!

Itt fillért számol koldus a sarokban,
ott milliót a Lét más koldusa:
ölik egymást egymásra dőlt sorokban
s háború, béke nekik — egy tusa.
Ölnek s azt hiszik élnek... Egyre rokkann
apró életük apró nimbusza;
csak ezt tudják, de élni sose tudtak,
az élet elől mind halálba jutnak.

Ne állj meg, Lélek Embere, mert várnak!
Mondd meg nekik: „Aki öl, öletik”...
Nem kell elébe menni a halálnak;
Eljön az értünk... Ezt mondd meg nekik!
Akár nádkunyhó, akár betonvárac
állják utad: vesd rájuk ökleid,
törd a kapukat, dobd be udvarukra
a szíved bombáját s fuss futván futva!

S ha másokért, az Emberért, leestél
arcodra, porba: kínod ne gyötörjön.
Mosolyogj, mintha a földön keresnél
valamit, ami elveszett a Földön;

omolj le bármi útszéli keresztnél,
ints nekik, hogy mindenki odajöjjön
s kit köztük senki még keresni sem mert,
mutasd meg végre magadon az Embert!

A koldusnak ne adj te többé fillért
s ne adj a gazdagnak több milliót.
Döntsd ki alóluk az örökös pillért,
hogy „annak égi, ennek földi jót!” ...
Adj többet önmagadnál, adj te mindég
egy életet, s ha látják földi jók
téged végül is sosem érdekeltek:
egyszer talán majd melléd térdepelnek.

S te akkor állj fel, Lélek Embere,
tanítsd újra, hogy' kell a földön élni!
Akkor kérdd meg: közülük el mer-e
a te utadra bárki is kísérni? ...
Akkor ne bánd, hogy Isten megver-e
nagy gőgödért ... Élni akartál, élni!
Te Őt kerested, végül Ő talált meg.
Ne állj meg, Lélek Embere, ne állj meg!

Rozványi Vilmos.

1.

A kastély ablakredőnyei csukva voltak. Gábor bent aludt az öreg Walter egykori hálószobájában, ez most, a nábob halála után az övé lett. Az özvegy a szalonban a kis asztalkánál kézimunkázott; mindegyre elbóbiskolt, s csak arra riadt föl, hogy a feje a mellére csuklik. Ilyenkor apró kis horkanással tért magához, és sietve szúrta bele a tűt a kék mintákkal berajzolt vászonba. Nehéz délutáni csönd töltötte be a házat, a törülgetőlányok viháncolása, a szakácsnő pörlekedése és az inas hangoskodása nem hallatszott be a konyháról a szobákba. Elöl az udvarból most fordultak ki a kocsik, gabonát fuvaroztak, tavalyi termést, az állomásra. Hátul a kertben még aludtak a munkások a napon. A fenyők közt rigók szóltak, és távolabb, az erdőben, kakukok.

Péterke lassan átmászott a szobája ablakán a csukott folyosóra. Lábujjhegyen a csarnokba lopódzott, óvatosan lenyomta a nagy, üveges ajtó kilincset, s a hűvös terembe egyszerre beáradt a kertí zsongás és a tavaszvégi langyos levegő. Vigyázva húzta be maga után az ajtót, végiglépkedett a veranda piros kókuszszőnyegén, a lépcsőig. Onnét visszafülett. A szalon ablaka az első volt a veranda mellett jobbra, s mögötte nagyanya ült a varróasztalkánál, bóbiskolásában is éberén figyelve a szentségtörő zajokra. De most épp mélyebbet szundított a félig kész richelieu oltárterítő fölött. Péterke lement a lépcsőkön, pár lépést még lapulva haladt a széles út csikorgó kavicsain, azután beugrott a pázsitra és elrohant. A szűrősvégű, foszlottszerű, hosszú jukkalevelek sokáig ingtak utána.

A kert végében, a mohos, korhadozó félfájú kapun már várták a barátai, Jóska, a gépész fia, és Tóni, a bakter kamasz gyereke. Terka lejjebb az erdőszél tövében ült, a magas bükköktől csak barnásszőke haja látszott, és egyik, kissé fölemelt vállán a piszkoskék rékli.

— No, mehetünk,— rendelkezett Péterke. A három fiú és a kislány elindult az erdőn át a turjántó felé.

Túl az erdőn, melynek sűrűjében fagylok cserregtek, tömötten, zölden nyújtózott el három kerek tavával a nádas. Arafelé már a fák is ritkultak, nyár és fenyő és ákác után vékony nyirek következtek, s elszórt fehér törzseik közt átsilant az ezüstszerű víztükör. Az egyenes ér fölött, a nád keskeny ösvényen el lehetett látni a túlsó partra, ahol friss rozsok hajlongtak a könnyű fuvalomban és tanyák piros teteje integetett barátságosan. A gyerekek levetkőztek, ruhájukat a galagonyabokrok tövébe rakták, s a langyas sárga fővényen

elfutottak a tóhoz. Jóska és Tóni egyenesen belerohant a nyugodt vízbe, mely egyszerre megtört, s ők eltűntek a nyomukban támadt csillogó permetegben. Mire előbukkantak, már a mélyben lubickoltak, ott, ahol esténként fekete szárcsák szoktak úszkálni. Később belevesztek a nádba, vadászni, madártojás után.

Terka és Péterke csak a lábukkal próbálgatták a vizet. Térdig belegázoltak, de hideg volt, és a tiszta, gyűrűs tófenéken piócák tekeregtek. Kimentek a partra, leültek és játszani kezdek a homokban.

— Szeretném, ha kibontanád a hajadat.

A kislány kiszedte varkocsából a tüköt, hátrazilálta a haját, mely lefolyt a feje körül, a válláig. Abbahagyták a játékot is, úgy ültek egymás mellett meztelenül, jóleső tétlenségben. A lány a fűvénybe túrt, átszítálta ujjai közt a sárga port.

Mögöttük a kék égen a nap egyre jobban az erdő fölé hajolt. Messziről kurjongás és vad dobogás hangzott, úsztatni hajtottak a szemközti parton a legények. Nemsokára megmozdult a nád, a fiúk jöttek lihegve, vérző combokkal, ahogy föl-szúrták a bőrüket a torzsok. Izgatottak voltak és hangosak, még a kalandok lázában égve; míg lármázva, egymást túlkibálva élményeiket mesélték, Péterke a galagonyák felé figyelt, ahol Terka most húzta magára, fején át, kapalózva vékony karjaival, harangforma kék kartonszoknyáját.

Leszárították a fiúk is, magukra kapták a ruhájukat, s indultak haza négyen az erdőn át. Alkonyodott lassan. Rózsaszínű lett az ég s egyszerre megcsapta őket a bódító, langyos akácillat. Párosával mentek, elől Jóska és Tóni, hátul Terka és Péterke. Kézenfogták egymást és énekeltek:

Megvágтам az ujjam, jaj de fáj,
Fügefalevelet tettem rá,
Fügefalevele, gyógyíts meg,
Te meg kisangyalom, csókolj meg.

De mikor a kastély magas kerítését meglátták, halkabbra fogták, majd elhallgattak egészen. A kapunál elbúcsúztak. Homály volt már, halványlilás, és mire a fordulóhoz ért, Terka alakját már nem lehetett tisztán kivenni. Csak a kis szoknya himbált, harangformán, egyre távolodóban. Aztán eltűnt az is.

Sötétség terjengett a kert fenyői alatt, de távol világítottak az erdő akácai. A kastélyablakok redőnyeinek át kiszűrődött a villanyfény. Az út két oldalán Adám és Éva örködött, — mohos gipsz szobrok, — fölöttük hazatérő darazsak dongtak. Péterke siető léptei alatt kavicsok csikorogtak. Hirtelen megállt. A nagyszalon felől zongoraszó hallatszott, könnyű, lepke hangok, olyanok, mintha virágok kelyheiből szállnának elő. A bukszusok fölött libegtek a zene foszlányai, és elvesztek aztán, a fenyők ágai közt, amint a csarnokba lépett.

Nagyanyja a konyhán volt. Besietett nagybátyjához a nagyszalonba. Csak a zongora fölött égett a lámpa, s az óriási

goblenen a falon a nagykalapos, karcsú hölgyek mozogtak, kecsesen, hajladozva, csokorral a kezükben, a muzsika ütemére.

— No, hol jártál, kisöreg? — kérdezte Gábor és becsukta a kottát.

— Ó, csak a szőlőben sétáltam egy kicsit, — hazudta. A zongorához ment, tudákosan elolvasta a darab címét. „Naila, Valse.”

— Nem tetszik tovább játszani?

— Nem, mára elég volt. Hanem emlékezel még Marietta néniére? Holnapután jön.

Hirtelen meggyorsult a szíve verése. Még kérdezni akart valamit, hogy zavarát leplezze, de már nem lehetett: az inas kitérte az ebédlőajtót, mentek vacsorázni.

2.

Sokáig nem jött álom a szemére. A szoba áthatolhatatlan sötétjébe bámult.

Ez a szoba, egyik oldalán a csukott folyosóra néző ablakkal, másikon a nagyanya hálójába nyíló ajtóval, Gáboré, a nagybátyjéé volt annakidején. Akkor ő fönt lakott az emeleten, mely egy kövezett folyosó és egy boltíves terem fölött emelkedett, a kastély végében; még Mária Terézia vadászkastélyának volt a maradványa, és amikor a házat újjáépítették, meghagyták, kegyeletből, és emlékek is, hogy legyen mivel büszkélkedniük. A nábob halála után Gábor, az általános örökös, beköltözött a családfő elhagyott hálótermébe, az ő helyére meg Péterke jött le az emeletről, ahol eddig változatlanul komor félelemben telt el minden éjszakája. Édesanyja, aki a háború bizonytalanságában menekült vissza a szülői házba, ott halt meg a benső szobában, ott is ravatalozták föl, és a fiú nem tudta elfelejteni többé a drapériák nehéz suhogását, a koszorúk, csokrok fonnyatag szagát és a siratóasszonyok álmos, hadarásba fúló, majd jajgatva fölcsapó imádságait. Éjjelente gyakran látott fehér árnyakat végigsuhanni a szobán, hallotta a padló panaszos nyikorgását, és megismerte a különös, fátyolos látogatókban édesanyját. Az árnyék szelíden hajolt fölé, szomorú fényekkel két nagy, barna szemében, de ő vad rémülettel rántotta magára a takarót, kiverte a veríték és fuldokolva kiáltott segítségért. Lompos zajjal nyikorgott a szomszédban az ágy és a konyhalány álomtól kásás szájjal szólt át hozzá: „No, mit félsz, hisz itt vagyok.”

Nagyapja halálával mindez végetért. Gábor bátyja szobája sötét volt, de barátságos legalább, és a kísértetek nem látogattak be ide.

A nábob halálára jól emlékezett, hisz alig múlt fél éve, hogy eltemették. A püspök végezte a szertartást, a nép az egész környékről összegyűlt, megszámlálhatatlan sokaság kíséerte az úri hintók után a gyászkocsit és a garádfalvi dalárda

énekelt. November volt, hideg és felhős. Harmadnapra leesett a hó.

A család föllelekezett, sietve szétesztották az örökséget, Lajos bátyja, Evelin néneje új birtokukra költöztek, s ők hármán, Gáborral és az özvegygel, magukra maradtak a hatalmas kastélyban.

Karácsony után pár napot náluk töltött Marietta néni, ő volt a gyász után az első vendég.

Péterke nyugtalanul forgolódott ágyában. Egy téli nap jutott eszébe. Gábor délután lefeküdt és ilyenkor őt is a szobájába parancsolták, pihenni, mert vékony és nyughatatlan gyerek volt, s az orvos, a rángatózó homlokú Szabó doktor sok alvást ajánlott a piros vascsőpek mellé.

Ezek voltak a legelviselhetlenebb órák. Titokban folyóiratokat halmozott fel az ágy alatt, azokat lapozgatta nagy unalommal, de nagyanyja számtalanszor rajtakapta, elkobozta kincseit és összeszidta. Így azután sokszor üldögélt elkeseredetten a keskeny heverőn és a havas kertet bámulta fájó szívvel. Szemközt pár magas fenyő állt, a hó vastagon beváltázta águkat. Ha szél kerekedett, ezek a vattacsomók megcsúsztak és lehulltak. Ilyenkor ötlötte ki keservesen azokat a német mondatokat, amiket vacsora alatt mondott, mert akkor csak németül beszéltek, hogy tanuljon vele. A mondatok rendszeren hibásak voltak és ő fülig pirult, ha Gábor jóindulatú fölényvel kijavította.

— Micsoda faksznik ezek, — mérgelődött nagyanyja, ürügyet adva Gábor oktatásának.

— Teljesen fölösleges, hogy röstelkedj. Kezdetben mindenki ejt hibát, és az csak nálunk magyaroknál szokás, hogy kinevetik érte az embert. Mondhatom, buta szokás. Mikor én Berlinben voltam...

Gábor mélységesen megvetette a magyarokat. Péterke nem mondott ellent. Rajongott a huszárokért és a bajuszos Rákóczi Ferencért, de nagyanyja előtt nem szólhatott. Gábor kapható volt vitákra, de nagyanyja rögtön letorkolta: „Eh, mit tudod te azt. Különben is, taknyos gyerek vagy és hallgass a neved.” Péterkét sértette ez a fölfogás és szívesen menekült tőle Gábor szabadelvűségéhez. De ilyenkor vacsoráknál megadta magát, főképp a némettől való elszánt és föloldhatatlan félelmében. Ahitattal hallgatta a berlini történeteket, és hogy a németek mennyivel kiválóbbak, mint a magyarok; fényképeket kért és fontoskodva szemlélte végig nagybátyja gyűjteményét, múzeumi szobrok és festmények képeit. Ezek közül sok ábrázolt félig vagy egészen meztelen nőket. Péterke egyforma hosszú ideig nézte valamennyit, de igazán csak az aktók érdekelték. Mikor aztán ágyba került és elmondta az esti imádságot, heves lelkiismeretfurdalást érzett emiatt.

Azon a téli délutánon ép szobájába készült a kelletlen, kényszerű pihenésre, mikor Marietta néni utánaszólt.

— Wilst du mit mir kommen?

Ó, hogyan ment volna! Rohant a kabátjáért és a sapkájáért, és diadalmasan kiáltott vissza nagyanyjának:

— Marietta nénivel sétálni megyek a szőlőbe.

— Igen, én hívtam, úgy-e el tetszik engedni? — És már tuszkolta is ki maga előtt a csarnokajtón.

Kint aztán fölszabadultan összenevettek.

— Ugyan mit ül bent ebben a gyönyörű időben! Hízni? Nem szép az, amikor egy fiatalember olyan, mint egy malac.

— Persze, — vágta rá fölényesen. Még sok másról is beszélgettek, de arra már nem tudott visszaemlékezni. Talán akkor se figyelt a szavakra végtelen büszkeségében és boldogságában. Mariettát nézte egyre, sátoros barna haját és sötétkék tavas szemeit; a szemek végtelenjében elveszett a napfény és a haj szeszélyes fürtjei között könnyű kis szelek játszottak. „Ó, ha nagyobb lennék és nem kellene néninek szólítanom!” — gondolta vágyakozva és egyszerre vad féltékenység fogta el nagybátyja iránt. Megragadta a lány jobbkezét és szájához szorította. Marietta ráemelte kék szemeit, a másik kezével megsímogatta a fejét; aztán hirtelen ötlettel lehajolt, megcsókolta és elszaladt, be a házba, mert már egész a kastélynál voltak.

„Elfelejtett?” — tanakodott most, pedig kint az óra már elverte az éjfelet. „Nem, nem felejtett el, visszajön, a drága, a drága!” Egyre ezt hajtogatta magában: „a drága”, — lázban újra, mint kint a téli kertben.

Ekkor eszébe jutott a mai délután, Terka és a turjántó. Méltatlannak, megszegyenítőnek, ostobának találta. „En, aki őt várom! Ha tudná, hogy meg tudtam feledkezni róla! De ezt sose fogja megtudni, nem, soha!” Terka most neveltséges volt vézna testével, kócos hajával, szegényes ruházatával. „Ő ki mondhatatlanul szép és a ruhájából édes illat árad.”

Leszámolt, kérilehetetlenül, az éjszaka csöndjében, megtagadta és megvetéssel kihajította magából, úgy, ahogy haszontalan emlék gízgazokat vetnek ki egy friss májusra tárt ablakon izgatott kezek: menjetek, és ne térjetek vissza többé!

Hirtelen elálmosodott. „Még nem mondtam el az esti imádságot”, — riadt föl, de mindjárt le is zárta dacosan a szemeit, hogy el ne mulassza a képeket, melyek csukott pilláira rajzolódtak, s melyeken libbenő, átlátszó fátylakban Marietta táncolt holdfénynél egy tündéri kertben, messzi zene ütemére; a zene az volt, amit ma este hallott: „Naila Valse” — és Marietta teste világított a föllibbenő selymek közt, olyan fehéren, mint amilyenek a ruhátlan asszonyok márványszobrai a berlini képeslapokon.

3.

Aki másnap fölkel, új ember volt, aki leszámolt a múltjával és nem törődik, csak a jövővel. Eddig szívesen lustálkodott ébredés után. Ma fölébredt a munkások első csákányütésére és sietett nagyanyja hálóján át a fürdőszobába. Az öz-

vegy háromtáblás tükre előtt állt, a hamis fonatok tornyos, vastag koszorúit illesztette barna csonttűkkel vékony, csapzott hajához.

— Hát ez már megint mi? — szólt hátra és a rajtakapottság habozó haragjával, — mi dolgod van ilyen korán?

— Semmi — válaszolt sietve, félve, hogy visszaparancsolják, — csak fölébredtem már és nem való lustálkodni, nagymama mondta.

— De rádjött egyszerre a buzgalom.

Ezt már alig hallotta. Bezárta maga után a fürdőszoba ajtaját. A páras melegben kényesen vibrált a napfény. A kádban ott volt még nagyanyja után a langyos víz, zölden és illatosan a fenyőtablettáktól. Máskor ő ebben a vízben szokott megfürdeni, hogy maradjon meleg még a nagybátyjának is. Most is megállt a kád mellett, lehúzta és a heverőre hajította az ingét, de nem lépett be, hanem hirtelen elhatározással fölrántotta a láncot és leengedte a vizet. Megszégyenítőnek találta, hogy más után fürödjék, mint Ő utána. A tus alá állt és sokáig engedte testén végigfolyni az egyre hidegebb zuhatagot, míg egészen fölfrissült és már nem is kívánta a meleget. Arcát aztán megmosta Gábor illatos szappanával, és sokáig fésülködött a tükör előtt. Aztán sietve fölöltözködött, megigazította inge hajtokáját, cipőit még jobban kifényesítette egy lábszőnyeg bolyhos sarkával és kilépett a gőzös fürdőszobából. Nagyanyja már nem volt a hálóban, az ablakok nyitva voltak és a tornáccon túlról az ákácok integettek be dús, fürtös ágaikkal. A virágok körül dongtak a méhek.

Az ebédlőben várta a reggeli. Lassan, kortyolgatva itta a tejét. Eddig szégyelte a nagyok teája mellett, de most eszébe jutott: „Ő is tejet kért, friss, reggeli fejést, ami langyos még és gyöngön habos a tetején.” Ez megnyugtatta és örömmel töltötte el, újra olyan valami volt, amiben csak ők ketten tartoztak össze.

A tálalóból áthallatszott nagyanyja kulcsesomóinak csörgeése. Zsebregyűrte a maradék süteményt és kirohant a kertbe.

Ott már javában dolgoztak a munkások.

Két kocsis kaszálta a pázsit fűvét, a friss szénát meztélábas szolgálólányok húzták össze nagy fagereblyékkal kerek petrencékké. A kertészinas a főútról nyíló ösvényeken motozott a sarabolóval, kézzel ráncigálta ki a szívós tarackot, és ha a taligája megtelt gyommal, eltolta a tamariszkuszokon túlra, ahol egy igáskocsi várakozott a szemétre. Egy ideig nézte ezt, majd arrafelé ment, ahonnét a csákányütések hallatszottak.

Itt idegen munkások hordták a domboldalra a vöröses szikladarabokat. Ing helyett fekete és csíkos trikó volt rajtuk, szabadon hagyta vállukat és karjukat, melyet barnára sütött a nap. A sziklák közé kövirózsákat ültetett egy hónapszámoslány.

Péterke a régi kertre gondolt, ahogy nagyapja életében volt. Ákácok burjánzottak vadon és szabálytalanul a dombon,

csalánok sűrűje a domb tövében, szeszélyes, nyurga tenyészet volt ez, olyan bozotos, hogy mögötte a vadszöllővel befuttatott filagória se látszott. A dudvák, csalánok, бүrkők most eltűntek, barátságos ösvények vezettek föl a szaletlihez a szirtek közt, sárga kavicsal behintett kis utak a karcsú, délszakias piroslevelű bokrok mellett. Alul a betonfenekű mesterséges tó üres volt még, de fönről már hallatszott, ahogy a tágas fürdőmedencébe zuhog a víz.

Föltúrt szoknyás lányok mosták ennek az alját szálas sikálókefékkel; visongva ugráltak el, ha a kertész elfogta tenyerével a csó száját és sziporkázó sugárban rájuk zúdult a jéghideg víz.

Péterkét ez máskor rendkívül érdekelte volna, de most nem találta örömét benne. „Itt Ő fog fürdeni” — gondolta áhitattal. Megállt, lehunyta szemét és elábrándozott. „Igen, este lesz, holdfény, s Ő akkor lassan lelépked a lépcsőkön, aztán beleveti magát a habokba, de úszkáló teste látszani fog a vízen át, és feje is, melyet karcsún emel ki; itt fog fürdeni, és én látni fogom a buszusok mögül.”

A kertész most észrevette és csöndet intett a lányoknak. Aztán a medence falán, a tetejükön kiszélesedő oszlopok íves amfóráiba földet szórt és rózsaszín törperózsákat ültetett. Hátrább, a medencén túl is rózsák virultak, széles ágyasban magas bokrok dús virágokkal, fehér, sárga, rózsaszín és piros, égőpiros és bordóvörös rózsák, s a rózsák közt aranyba játszó, zöld, halványkék és lila üveggömbök ragyogtak. Frissen nyírt pázsit következett a rózsákon túl, jázminok foltjaival és a fenyők alatt pipás törpékkel, pirospöttyös, kényelmes ülést kínáló gombákkal és fodros szoknyájú, táncoló tündérekkel. És messze, az orgonák sövénye előtt a ciprusok búsongtak, köztük a félmeztelen, fehér Diána kémlelt szeme elé emelve kezét a távolba pórázon vezetett vadászebével. A főút két oldalán pedig a régi, mohos, vándorbotos, búzakalászos Ádám és Éva őrizték az elmúlt időket.

Péterke sokáig bolyongott a kertben. Észrevétlen mult el a délelőtt, míg megszólalt a kastély tornyában a harang, tiszta csengéssel jelentette az ebédidőt.

Délutánra megtelt a medence és lent a tó is. A víz tükre fénylett a napban, majd rávetődtek a fenyők csúcsos árnyékai és közeledett az alkonyat. Enyhe fuvalom ingatta meg a tamariszkuszok téglaszínű ágait. A kapu felől újra meg újra fölhangzott a hívó kakukkolás, de Péterke nem válaszolt, Jóska, Terka, turjántó: a tegnap volt ez, nem az ő világa többé. „Sétálni megyünk újra, és Ő újra megcsókol engem, a szájamat fogja megcsókolni és nem szalad el utána, mint ahogy akkor elszaladt.”

A nap pirosan sütött át az orgonák fölött, majd lebukott, a kertre lilásan borult rá a domború ég. Az erdő felől ének-szó hangzott, szomorúan tanácstalanul, egyre távolodóban.

Megvágtam az ujjam, jaj de fáj.
Fügefalevelet tettem rá.
Fügefalevele, gyógyíts meg.
Te meg kisangyalom, csókolj meg...

Szívét szomorúság fogta el. „Ha tudná, mennyire szeretem, hogy mi mindent hagytam el érte!” Szeretett volna leülni a sziklára, a tó fölé, magányos, szóltan mélabúban. Meszsziről Grieg bánatos dallamai szállnának, és a szomszédokat oltó madarak szárnyai lágyan csobbantanák meg lent a szelíd vizet.

S valóban, messze zene zendült, de nem Grieg, ezek a hangok úgy szálltak, mint pelyhek vagy mint lepkék, könnyű és játékos pillék, virágok és ágak, rózsák és jázminok, tamariszkuszok és Diánák fölött.

A ház felé indult. A leeresztett redőnyök résein villanyfény szűrődött ki és áradt a zene, a könnyű, könnyelmű, táncos és édes: „Naila, Valse.” A fenyők alatt a tündérek fodros szoknyái libegték és a ciprusok közt könnyű lábát kerin-gőre emelte a félmeztelen Diána.

4.

A fenyők alatt a hosszú asztalra már föltették a fehér damaszt terítőt és középre a finom csipke futókat. Konyhalányok hordták a tálalóból a kék és aranyszegélyes tányérokat, inasok igazgatták csúcsosra a szalvétákat, s a házvezetőnő megszámlálva adta ki a veretes ládából a gazdagon cifrázott, címeres barokk evőeszközöket. Később a kertész jött a két bujtárfiúval, ölelve hozták a szegfűt, rózsát és az aszparáguszok dísznek tördelt ágait.

Alkonyodott. A nap az orgonákon túlról ontotta vörös sugarait, melyek szívárványosan porlottak szét a kristálypoharak szélein és mégegyszer elhitették az asztalkendőkbe tűzött fehér és alvadtvérszínű szegfűkkel, hogy élnek. Aztán a torony árnyéka rávetődött a kertre, dongva szálltak haza a méhek és a gyöpon csillogni kezdtek a lehullt jázminsziromok sűrű csillagai.

„Már bizonyára elindult, — gondolta Péterke, — már úton van, és nemsokára látni fogom őt”.

Lesétált a kert végébe, ahol már az erdő illata érzett. Fönt az ágak közt vadgalamb bűgött. A parknak ebben a vad zugában különös, fojtott várapozással volt tele minden, az éjszakára várt és a szerelemre. Sötétedett. A kastély előtt a dobogón sorra álltak meg a vendégek kocsijai. Péterke a tó fölé hajolt, megigazgatta nyakkendőjét és sokáig nézte arcát a víztükörben. Aztán nyakig merítette fejét a lekonyuló ákácágak puha virágai közé, teleszívta illatukkal tüdejét, míg el-

bódult és jólesően szomorú lett. „Ó miért nem mehetünk magunk, távol idegen szemektől, hogy karjai közé temetkezhettek, karjai közé, melyek puhábbak és illatosabbak az ákácvirágnál!”

S ekkor a ház felől könnyű dallam szállt, futó próba csupán, ahogy a gyakorlott ujjak még egyszer végigfutnak a billentyűsoron: „Naila, Valse”.

Csordultig telve boldogsággal és fájdalommal, kitarta karját és fölnezzett az égre, mely az alkonyat színjátéka után újra kék volt. És ragyogott az esti csillag.

S ez a csillag mérte egyre erősödő fényével a percek múlását, a percekét, melyek egyébként lassan és jeltelenül folytak el a kert fölött. Egész sötét volt már, s mikor a fiú újra elsétált a tó mellett, a fekete vizen már csak még feketébb árnyék mutatta alakját. Mögötte, a kerítésen túl, hallgatott a méhes. Aztán egyszerre vad berregés hangzott, a fák közt, a bokrok fölött éles fénycsóva vonult el, aztán megállt és beborította vakító világosságával. Riadtan kapta szeme elé a kezét, úgy nézett hunyorogva ujjain át, látta a veranda előtt a lapos, hosszú sárga autót; most csapódott az ajtó, a volán mellől Marietta ugrott ki, nyúlánkan, gyönyörűen, autósapkája alól kicsorduló rendetlen fürtjeivel; „halló!” — kiáltott, de mégsem jött ki senki; a kocsik nem ide, hanem az udvar felé szoktak behajtani.

Péterke egy pillanig tétovázott. Tartózkodásról, nemes visszavonulásról ábrándozott egész nap, „nem fogok tolakodni, — ismételte százsor is, — hiszen úgy sem felejtett el, úgyis megkeres”, — s most egyszerre elvesztette önuralmát, nagyot kiáltott esztelen örömeiben és rohanni kezdett a kavicsos úton, a gyöpön, a rózsák közt, melyek töviseikkel belekarmoltak az arcába. De ő nem érzett semmit, csak rohant.

Majd hirtelen megtorpant. A csarnokajtó fölcsapódott, megjelent a vendégek csapata.

A pillanatnyi csöndben szíve hangos dobogásán át is hallotta a kettétört dallam baljós, hanyatló hangjait, mint lángba hulló lepkék, mint szirmok, miket fölkap, fölropit, elszór gonoszul a játékos szél furcsa szeszélye: „Naila, Valse”.

Aztán megjelent Gábor, szmókingban, és hosszú kezcsókkal köszöntötte Mariettát.

Péterke letörölte kezefejével arcáról a verejtéket. A reflektorfény odaszűrődött a rózsabokrokon át. A kezére nézett: véres volt. S az arcán is csurgott a friss vér, verejtékkal keverve, kijózanítóan, sósan, az ajkaira.

A vendégek bementek, a reflektor kihunytt. A fiú ottmaradt a fehér és piros rózsák közt, szégyenével, fájdalommal és arcán a szerelem tövisvágtá sebével.

Nagyanya ép akkor jött ki a hálószobából, mikor beosont a csarnokajtón, hogy rendbehozza zilált ruházatát.

— Hogy nézel ki? — rántotta a villanyfény alá, — hol jártál?

— A kertben, — dadogta zavartan.

— Úgy? Ki hallott ilyet? Mint egy ágrólszakadt, nem szégyelled magad? És az arcod, mutasd csak? Nahát egy-kettő, föl az emeletre, majd fölviszik a vacsorád. Így nem mehetsz emberek közé!

— Nagymama... — tiltakozott kétségbeesetten, de hiába. Még látta eltűnni a szalón világosságában, az estélyiruhás mozgalmasságban az özvegy vékony, karcsú alakját. A föl-tornyozott hajzatban csillan az ég és kihúnyt, aztán lebbentek bent a könnyű fehér és rózsaszín selymek, meztelen karok és vállak a csillárok ragyogásában. Az inas jött a férfiszoba felől.

— No jöjjön, Péter úrfi.

Nem mozdult. Az inas keményen megfogta a karját és vonszolni kezdte. Ellenállt. Úgy érezte, most valami rettenetes aljasság történik, és neki nem szabad engednie, ha nem akarja elveszíteni Őt. Haragja és kétségbeesése elvette az eszét. Beleharapott az inas kezébe, kitépte magát a szorításából és kirohant a sötét kertbe. Ott elrejtőzött a jázminok sűrűjében.

Ledült a gyöpre, hanyatt, szemközt a csillagokkal. Lejjebb a jázminok csillagai is világítottak, de esendő szirmaik már hullongtak, rá a fiú forró fejére, földült hajába, és ő végtelen szomorúságában úgy érezte, legjobb volna könnyűvé válni, mint a szirmok, és lehullani, a semmibe, mint a szirmok.

Aztán később, jóval később kigyúltak a fenyők alatt az asztalon az ágas gyertyatartók. Lombokon át látta őket és a vendégeket, amint víg zsvajgással kivonulnak, s az inasok fölhordják a dűsan rakott tálakat. Az asztal végén egy hely üresen maradt, és nem kérdezte senki, ki hiányzik. Középpütt, Gábor mellett Ő ült, és kék szemei ép úgy villantak néha, mint finom ujjain a gyűrűk kövei. A fiú lehunyta a szemét, fáradt és szomorú volt, megváltás volt számára a csöndes fél-álom.

Álmában téli kertben járt és arcán érezte a párás téli csókot. Majd együtt ültek a sziklákon a tó fölött, melyből madarak ittak, és ráharmatozták arcukra selymes, puha szirmaikat az ákácok. „Én megbocsátok,” — mondta magában, és ráhajtotta fejét halmos kebleire; — és lecsukló feje alatt zizzent az apró halom széna, amit a bokor tövében felejtett sietségében a kertészbujtár. Aztán virágos kert terült köréjük, táncoló fejű rózsákkal, pirosakkal és fehérekkel, lepkék szirmos rajával a fényben; ekkor fölneézett és a fenyők alatt, asztalok előtt Őt látta csipkés fehérben, tánca kecses és merész fordú-

latában, majd derékban ívesen hátrahajolva, hogy szétbomló fürtjei közül ruhátlan, vonagló karjai ágas ujjakkal kinyúltak, mint különös indák, mint mozgó, szelíd, csodálatos kigyók. S már lendült is tovább a test, a haj a vállakra visszahullt és lengett elszabadult tincseivel, áttetsző, szeszélyes fátyol, s a szoknya néma harangja alól kivillantak az ujjhegyen tipegő, ezüst topános lábak. De új pillanat jött új mozdulatok varázsával, játszi keringő, fürge, kacér, és suhantak újra már a csipkék, és szállt a dal velük, szállt, mint a lepkék, mint a szirmok, hullva és peregve lassan, hullékonyan, kacagva halva: „Naïla, Valse”.

A zongoránál, amit vacsora alatt kihoztak a kertbe, Gábor ült, átszellemülten, és ujjai alól gyöngyözve patakzott a zene. A dobogón pedig Marietta táncolt, mosolyogva.

A fiú lecsukta újra a szemét, de hunyt pillákon át is látta Őt, amint lejt a virágok táncát, virágoknál kecsesebben. „A drága, a drága” — sügta rajongón még akkor is, mikor fölcsettant a taps, mikor a vendégek fölálltak és a kert kavicsai közvetlen közelben csikorogtak. „Észrevesznek!” — riadt meg egy pillanatra, de nem mozdult, hogy mélyebben rejtőzék. „Hadd vonszoljanak elé, — gondolta, — legalább megmondhatom, hogy szeretem. Aztán úgyis mindegy!” De a léptek távolodtak, s ő ottmaradt a gyötrelem magányosságában.

A sétálók nemsokára jöttek vissza. Elöl Marietta haladt Gáborral. Bevárták a többieket.

— Nos, — mondta Gábor, — mindjárt kel a hold. Ha úgy tetszik, mehetünk fürdeni.

— Brávó! Brávó!

Bementek a kastélyba átöltözni.

Péterke szíve hevesen dobogott. Egyszerre elfelejtett mindent, minden szenvedést és megaláztatást, megbocsátó hálaival várta a csodálatos ajándékot: hogy láthatja Őt, álmai teljesülésében: ahogy elveti leplét s elmerül fehéren a holdfényes habokban.

Epp ekkor kelt föl a hold, királyi teljességben, a szerelem párák, bódult, illatos ákácossai fölött.

6.

Lassan szállingóztak ki a csarnokból a vendégek, vastag fürdőköpenybe burkolózva, és fázósan haladtak át a verandán, a halvány lámpavilágnál, melyet az egyetlen, száz és száz esti bogártól körülrajzott égő árasztott. Jöttek szakadozott! sorban, lemerültek a lépcsőkön s eltűntek az éjszaka egyéb árnyai közt. Mögöttük Ádám és Éva búsan bámultak a fák fölé, a holdra, üreges, merev szemükkel. Péterke látta elhaladni a vendégeket a medence felé, melynek karcsú amfóráiban petuniák levele remegett. Nehezen múltak a percek, csikordult a kavics a távolodók léptei alatt, aztán kihuny a kastély ablakaiban minden fény és nem nyílt többet ajtó. A

fiú doboló szívére szorította a kezét. A fürdő felől hallatszott néha a víz csobbanása.

„Nem jön”, — gondolta kétségbeesetten, de nem volt ereje elhagyni őrhelyét. Szemei fájtak az álomságtól. Egyre szomorúbb lett. Mintha kelepcebe csalták volna, ahonnan nincs többé menekvés, ahol elveszti mindenét, arcába nevetnek, s ő érzi bőre alatt gyűrűzni a szégyen forró, vérvörös hullámain. „Miért kellett ez?” — vádolta magát, és már lemondott volna mindenről, Róla is talán, az elveszett békéért és boldogságért. De rögtön utána vad félelem fogta el. „Türelmetlenségemben elveszitem Öt, méltatlan vagyok rá, megérdemlem, hogy kivessen a szívéből”. Így gyöttrődött, míg körülötte a jázminszirmok permeteztek és párásan hömpölygött az ákácok illata.

Aztán később, a fiú úgy érezte, egy örökkévalóság után szinte lassan fölnyílt a csarnokajtó, annyira csak, mintha kikélelnének rajta. Feszülten figyelt. Gábor osont ki, utána Marietta, izgatottan, széjjeltekintve, hófehér fürdőköpenyben. Végighaladtak a gyér világítású verandán, egy percre megálltak a lépcsők aljában, aztán tovább indultak, egymás mellett most már, szorosan összekarolva, a pázsiton át, mely szőnyegként fogta föl lépteik zaját, arra, ahol túl a vadászebes Diánán a tamariszkuszok ágain csurgott le a hold. A fiú egy percre elvesztette őket szeme elől. Előrébb kúszott, s akkor újra megpillantotta őket, már a ciprusok árnyán. Gábor megfogta a vállainál Mariettát, hogy magához vonja, hogy a feje szomjasan rábukhasson a lány hátracsuklott, várakozó fejére. A köpeny lecsúszott a földre, s Ő ott állt a férfihez simulva feszes fürdőruhában, hazug, kacér, céda Diána. Homályban voltak, csak a nő vállán, vállára csorduló haja pár fürtjén reमेgett egy eltévedt holdsugár.

A fiú a jázminok alatt eltakarta arcát. Visszahanyatlott a földre és keservesen zokogni kezdett. Úgy érezte, ezen az éjszakán mindent elveszített, elveszítette az Egyet, aki mindene volt. Mintha egy súlyos kapu csukódott volna be utána, kapu, mely mögött elmaradt a turjántó és Terka, a boldogság és a nyugalom. Mintha bélyeget sütöttek volna ezen az éjszakán a homlokára, jelet, hogy lássák: eljegyezte magát a bűnnel és a fájdalommal, kizárta magát a paradicsomból, és ami ezután jön: arcának verejtéke, hazug képek hiába kerge-tése, semmi és szomorúság. Áruló volt, eladta a szerény valót a tarka csalódásért, csalt és megcsalatott, hűtlen volt és hűtlenek lettek hozzá, férfi lett és szenvedni fog, halálig, megmásíthatatlanul. Ennyi az egész, virágok tánca, „Naila, Valse.” És ami volt, örökre elmúlt és ami lesz, csalódás lesz és szomorúság.

Hanyatt feküdt és megmutatta arcát a gúnyos szirmoknak, aljas árnyaknak, és szirmok, árnyak fölött az örök, hűvös, tiszta csillagoknak.

Rónay György.

JULES SUPERVIELLE :

OLORON-SAINTE-MARIE

I.

A Pireneusok úgy állnak itt, mint őseim korában,
A kapukon benéznek és vigyáznak rám kopáran.
Behúnyt szemekkel folydogál a csermely, hogy ne lásson
Külön vonást az árnyon és az emberi vonáson,
A szurdokon gyanútlanul dorombol,
A szirtek nem félnek a századoktól,
Társak maradnak ők a hosszú álmodáson.

Ez itt atyáim városa, bejárom itt a tereket,
Dolgom van mindenütt, lépcsőkön lebegek,
Belépek bárhová, kanyargok mint ösvény,
A rétek átszaladnak a szobákon,
A fák fejét a tükrön és a csermelyen egyszerre látom
És rámborul e csillogó közös fény.

A háztetőn bolyongok én a tornyokig,
Harangozom a holtakat, kik futnak a zsvajtól,
De én vagyok a harang néma nyelve,
És lassúdan lebegve
Nem kondulok, nem csengek én
A Pireneusok egén.

A láthatatlan holtak lépte koccan,
Nem mozdulatlan, ami meg se moccan,
És mint a fejfán csordul langy eső, a mozdulat fakó mo-
solyban úszkál,
Halottak, félszeg figurák egy rossz fotografusnál,
Körüldobogtok minket, sorsunk óhatatlan,
A sánták mink vagyunk, fölbukhatunk egy pillanatban.

Lelkünk a húsban megreked,
De húsotok már nem beteg.

Nem néztek már a kék egekre,
Nem fájnak már a fellegek se.

Nem kell tinéktek már a csókoló száj,
Nem kell a kar, mely oldalunkon tétován lóg,
Nem kell a láb, mely elkopik, egész nap kószál,
Nem kell a szakadó köröm, nem kell a haj,
Sötéten serdülő,
Nem kell a korhadó szív, sorvadó tüdő.

De rajtunk ring a dermedő jegesség,
És legbelül hordjuk hideg marását,
A fagy mint függöny, úgy lebeg szét,
Meglendetik a zuzmarás fák.

Ne menjete. Letérdelek elétek,
Közétek tartozom ha meghalok, ha élek.

Barátaim, mért félték oly nagyon,
Hogy röpködő ruhátok megragadhatom.

Ti hűséges halálfiak, hiába is kínálunk,
Nem kedves nektek már a mi világunk.

Hadd mondjuk el megint,
A fény s az árnyék hogy kering,
Hogy lombosítják és aztán lenyírják
A bóbiskoló nyírfát.

Tinéktek mindent újra építetek fel,
Városokat és hidakat a lélegző ívekkel,

Mezőket és csobogó patakat,
A csillagok között megvirradó napot.

Hát szóljatok, ragyog már minden a helyén?
Valódi ez a csillag és valódi ez a fény?

II.

Jaj, csontjaim, halálba zörgő csapatok,
A burkolatba hogy rekesszelek,
A vágatok már testen kívül csavarog,
S a kapitány után eped.

És hallgatom a csontokat,
A hang oly tompán szólogat,
A csontok belevésnek
Húsomba, mint a kések:

— Ne bújj el tőlünk, idehallgass,
A te csönded nem nyugodalmas!

A csontod mindig teveled lesz,
A csontokról meg ne feledkezz.

Mint férj és feleség
Elfújja mécesét
A hosszú éjszakán,
A sorsunk oly közös.

— Nagy csontok, apró csontok, porcogók,
Ti legkegyetlenebb fogók.
Ti nyugtalan villámok, várjatok,
Húsom bezárt viharában ne rángjatok.

A levegőt engedd be, gégém,
Szabadon a fogam sövényén.

Karcsontom, orsóm,
Jó itt a húsbeli koporsón.

Maradjatok, még nem hasítják
A holtak síma sípját.

És hátgerinc, te csontból fűzött olvasó,
Kit nem morzsol majd senkise,
Tartsd vissza még a révületes órát,
Könyörgjünk az élő vizekért,
Kik elborítják csillogó szemünk golyóját.

Horváth Béla fordítása.

PAUL CLAUDEL:

HIMNUSZ SZENT BENEDEKRŐL

† P A X

Krisztus szigorú szavai mindannyiunkat intenek s Benedek híven követte jó parancsát

A gyermekkorból kifelé:

„A föld minden hatalma mit használ neked, ha rabság
És lelked elveszítené”;

Ha rossz reménye, sűrű gondja fölrepül s a szenvedély
megárad szétömölve,

Oly biztató varázs a távol,

Csak futkos össze-vissza mint a friss fűvön futkározó gödöllye

A pásztor és a nyáj varázslatából,

Hát lelkünk lesz-e lázadó és jóra változó,

Mely önmagából is kicsap?

Jaj, oktalan kín! hasztalan sfránkozó!

Hát lesz-e bennünk forrás, melyben nincs iszap?

— Igen, elindul Benedek és pásztorbotjával szelíden ösztökéli a tudatlan törtető

Juhocskát boldog út iránt,

Mely keskeny és alig derenget rajta nyom, csak görbe kő,

S a tágas útnak zsoldja láng,

Mert lomha teste pusztaság és poshadása mérhetetlen.

Az igaz ösvény egyetlen és oly szűk.

Ha egyszer otthagysz, küzdelmeid ledöntenek, de nem lesz érdem egy sem,

S a por megint csak port szült.

A lélek tétovázik: áldozat kell! és csak jobbra-balra bókol.

Hát elszakadni mégis oly nehézkes?

Az éhségtől, a szomjúságtól, rossz haláltól és pokoltól!

De már nem édes az sem, ami édes!

Megy rendületlenül, az útja boldog bizalom és jó a dolgok végső rendje majd ha elszorul lehelletünk.

A fájdalom igája édesen borul a vállhoz,

Testvéreink bizalma bátor és az Egyház együtt menetel velünk

Ahhoz, ki elvezet magához!

Boldog, ki a keresztet szúrta földbe, hol az út elfordul kétfelé!

Boldog, kinek szívében Isten trónusa,

S naponta hétszer minden vágya visszatér Felé,
 Mint a barátok kórusa!
 Boldog a szerzetes, mert húsa-lelke gyönyörű szövetség
 És börtönéből rakta föl kolostorát,
 A verhetetlen harcos vállán viseli a kettős oltalom sötét
 szövetjét
 És sírja már az élő testnek is barát.
 Istenhez visszatérni jó, de el se hagyni jobb.
 Fiam, figyelj Szent Bendekre.
 A bűnbocsánat biztatása boldogabb, ha buzgó szívvel
 áhítod,
 S előbb lelsz Isten jobbán is helyedre.
 Mért kínlódunk a földi dolgokon s a gondok mért gyö-
 törnek,
 Ha elfordulni egyszerűbb a romladó javaktól?
 Mért ordítunk, ha csöndesedni könnyebb?
 S meghalhatunk ma alkonyatkor.
 Vedd Isten testét és hallgass reá! Menj, dolgozz, légy en-
 gedelmes!
 Malasztom megpihen tebenned.
 S ha Isten szólít és szavából örök kegyelem lesz,
 Minek kívánni más szerelmet?
 A Sátán ellen védekezni egyszerűbb, mint várni győze-
 delmét.
 A tett okosabb mint az oktató betűk.
 A háborúnál jobb felölteni a csuklya töredelmét,
 Mert elvonulni egyszerűbb.
 Isten kegyelme van velünk valóban, templomából mégis
 mért kelek fel?
 Minek zavarni még a Zűrzavart?
 Ha boldogságunk lesz az Égben zengedezni boldog sere-
 gekkel,
 Mért nem zengetjük most a dalt?
 Ha boldogságunk lesz az Égben csak szeretni, mért csor-
 gatjuk most a vért?
 Ó, társak, mért is bolygunk társtalan?
 Szavak, szaladjatok csak minden hang iránt, az egyik kell
 a másikért,
 Mert minden hangnak társa van.
 Boldogok Szent Benedek fiai, akik bementek véle már az
 Angyalok Karához!
 Boldog a hú tanítvány,
 Ki mintha szólna, békét úgy sugároz
 Szavak nélkül tanítván!

Horváth Béla fordítása.

GALAMBOS FERENC:

HENRI BREMOND

Jezsuita volt és korunk legvilágosabb elméinek egyike. Mikor 1933-ban örökre lehunyta a szemét, Edmond *Jaloux* az egész művelt francia közvélemény felfogását fejezte ki nekrológijában: „Henri *Bremond* halála nagy veszteség Franciaország számára; szellemi és lelki életének legnagyobb vesztesége.” Ma még fel sem lehet becsülni teljesen, hogy mit köszönhet neki a tudományos irodalom és senki sem tudja már megállapítani, hogy mit adhatott volna még neki. Nemcsak az alaposságra való törekvését és odaadó tárgyferetét kell megbecsülnünk, hanem lelkesítő erejét, a napi kérdésekben való jártasságát és széles, alapos és teremtő intelligenciáját is, amellyel mindennek végére járt. Nem volt olyan ember, aki a vele való beszélgetés után ne érezte volna magát nemesebbnek, lelkileg gazdagabbnak. Legegyszerűbb szavaiban is lángoló hit és mély életbölcesség rejtőzött. Magán hordta a legmagasabb fokú irgalmasság bélyegét és udvarias volt még ellenfeleivel szemben is.

Henri *Bremond* testét már elnyelte a föld, de művei élnek még ma is. Ragyogó szellemének alkotásai mindig rendelkezésünkre állnak, ha kedvet kapunk, hogy elmélyedjünk a lélek tisztább régióiba. De aki a könnyű kommersz regényekből meríti lelki táplálékát, az ne közelítsen *Bremond* műveihöz. A gondolkozó emberek azonban, akik még ma is hisznek a szellem felsőbbrendűségében, még sokáig fognak *Bremond* műveiből erőt, hitet és vigasztalást meríteni. Két hatalmas műve, a „Nietzsche, sa vie et ses idées” és a „Histoire littéraire du sentiment religieux en France” nemcsak a kritikának, hanem a spirituális irodalomnak is standard alkotása.

Aix-en Provence-ban született, 1865-ben, a város központjában levő „Place des Précheurs” egyik régi villájában, ahol ősei, generációkon keresztül városi tisztviselők, már régóta laktak.

Aix falai között több neves ember látta meg a napvilágot. Itt született Bremondon kívül Vauvenargues, Alfred Capus, Joachim Gasquet is. Milyen ellentétes szellemek! De ha közelebről szemügyre vesszük őket, mindegyikben megtaláljuk a legnagyobb életigenlést, a bő optimizmust, a családok által soha meg nem ingatható bizalmat az emberek iránt — mint aixi sajtóságot. Mindegyikük megtalálta az élet mélyebb értelmét és lelki harmóniájukat ez magyarázza meg. *Bremond*, akit hazájában apostolként tiszteltek, aki tisztánlátásával sokak szeméről eltávolította a hályogot, szintén nem tudta magát kivonni az aixi hatások alól. A bársonyos aixi

levegő, a források és szállodák közé ékelt villa magányos csendje, a világ legszebb gesztenyefáinak harsogó zöldje maradandó nyomokat hagytak a lelkében. Az őrtálló ciprusok, a távoli kék ég jóságot lehelt és Bremond jósága — talán éppen ezért — mindig gyerek-jóság maradt.

Apja a jezsuiták kezére bízta a fiatal *Bremond*-t. A jezsuiták nevelték, akik korán felismerték tehetségét és született intelligenciáját és mindent megtettek, hogy kifejlesszék született adottságait. A jezsuita környezetben aztán már tizenhat éves korában megérett *Bremond*-ban az az elhatározás, hogy egész életére közöttük marad. Rájött, hogy a hitnek és a tudománynak ezt a békés légkörét nem tudná többet nélkülözni. 1882-ben Angliába utazott és noviciusi éveit ott töltötte el.

Anglia nagy hatást gyakorolt a fiatal *Bremondra*. Kevés külföldi hatolt be olyan mélyen az angol irodalomba, mint *Henri Bremond* és valószínű, hogy nem írta volna meg a „tisztá költészetről”, vagy az imádságról szóló műveit sem, ha nem került volna annyira közel Anglia nagy költőjéhez s ha nem ismerte volna olyan jól a kritikusat. *Newman* kardinálist, az irodalom számára tulajdonképpen ő fedezte fel. 1906-ban tette közzé *Newman* imádságait és elmélkedéseit franciául és egy olyan ragyogó szellemességgel és tisztánlátással megírt essait csatolt hozzá, amely még sokáig büszkesége lesz a gazdag francia essai irodalomnak is. *Dickens* és *George Elliot* egyéniségével is sokat foglalkozott s ezen tanulmányainak is két értékes essai lett az eredménye. *George Elliot*-tal kapcsolatban rámutatott arra, hogy ez az eleinte ösztönszerűen a miszticizmus felé haladó író később mennyire a racionalista dogmatizmus hatása alá került. A „*Middleton*”-ban például egy modern nő portréját vázolta fel, akiben egy új Szent Terézt akart látni. De ez a portré messzire esik az általunk ismert Szent Teréztől. *Bremond* azonban nemcsak *Elliot* hiányaira mutatott rá, hanem értékeire is, a lélek legmagasabbrangú értékének arra az ellioti sajátságos kifejezésére, amely rajta kívül talán egy másik írónak sem sikerült.

Nincs itt most helyünk arra, hogy Bremond életére részletesebben kitérjünk, de egy-két epizódra, amely annyira jellemző erre a nagy tehetségre, feltétlenül rá kell mutatnunk. Az egyik *Tyrrel atya* halála, a másik *Maurice Barrès*-vel való barátsága. *Tyrrel* életét itt szintén nem vázolhatjuk fel részletesen, de még sokan emlékeznek rá ma is, hogy ezt a nagy koncepciójú papot annak idején modernista felfogása miatt interdiktum alá vették. *Bremond* azonban a nehéz napokban is mellette volt és barátja maradt. Mikor hírül vette, hogy a halállal vívódik, storringhtoni betegágyához sietett s ő adta meg neki az abszolutiót. *Soutwark* püspökével, Amigóval szemben Marry de Val bíborosnál azt is kieszközölte, hogy katolikus temetőben nyugodhasson. Az utolsó szertartáson pedig élete legszebb gyászbeszédét mondotta.

Bremond és *Maurice Barrès* barátságát a véletlen hozta létre. De a barátság kiépült és tartósnak bizonyult; egyik a másikat lelkesítette és ösztönözte állandóan. Görögországban ismerkedtek meg s *Barrés* a megismerkedés történetét így meséli el a „Pays du Levant” ajánlásában: „Már egy év telt el azóta az athéni nap óta, amikor először találkoztunk ég és föld között a Parthenonon. A templom homlokzatán munkások dolgoztak s mind a kettőnknek egy gondolata támadt, hogy még feljebb menjünk az állványokon, hogy még közelebről csodálhassuk *Phidias* frizeit. Újra magam előtt látom, amikor ott néven szólítottuk egymást, mi, akik azelőtt csak hírből tudtunk egymásról.”

Mikor *Bremond* a „*Histoire littéraire du sentiment religieux en France*” megírására gondolt, *Barréstól* kapta a legnagyobb ösztönzéseket és *Barrés* volt a leglelkesebb méltatója is. Még ennek a hit nélküli írónak is lelkén feküdt a vallási megismerés ügye, amelyet *Bremond* Szalézi Szent Ferenc nyomán a lélek „finomabb oldalának” nevezett. *Bremond* rámutatott arra, hogy maga a tudomány és a pusztá érzéki megfigyelés nem elég az összes jelenségek megmagyarázására. De rámutatott arra is, hogy a ma emberének irgalmassága álirgalmasság, könnyөрülete hamis könnyөрület, de azért a felszín alatt még nem romlott el egészen a lélek. A másik én, amely rosszabb, vagy jobb annál, mint amit mutatunk, az az igazi lélek. Ezt azonban a misztikusok és a velük rokon moralisták, mint *Vauvernaques*, *Joubert*, *Colleridge* nélkül nem értjük meg igazán.

A „*Histoire*” nemcsak kritikai munka, hanem az idézett szövegek és a hozzájuk fűzött kommentárok révén pszichológiai munka is. *Bremond* pszichológiája azonban elsősorban fajpszichológia s a francia embert tartja szemé előtt. Nincs olyan szellemi áramlat, nincs olyan vallásos mozgalom, változat vagy irányzat, amelyet ne venne a legtúzetesebben vizsgálat alá s amelyet ne fejtene ki. *Bremond* a szellemi élet sok ismeretlen területére hívta fel a figyelmet. A „*Histoire*” tizenegy kötetében, amelyből az utolsó, a „*Le procès des mystiques*” már csak a halála után jelenhetett meg, sok olyan szövegrészletet találunk, amelyek ha *Bremond* nincs, ma már örökre ismeretlenek maradnának. *Bremond* azonban nemcsak a veszendő szövegeket mentette meg, hanem a szövegek íróit fűtő lángot is közelebb hozta hozzánk. A hideg és színtelen lapokon keresztül újra erőre kap ez a láng, hogy *Bremond* művein keresztül újra világítson, míg csak olvasni fognak a földön. Nincs az a homályos szöveg, az az érthetetlen töredék, amelyet *Bremond* meg ne tudna világítani. Ha az ember belekezd a „*Histoire*” olvasásába, a legnemesebb szenvedély keríti a hatalmába. *Bremond* számára semmi sem mellékes, semmi sem kerül el a figyelmét. Mindennek a mélyébe lát, más-kép nem tudna olyan meggyőzően beszélni és lelkesedni, mint ahogyan teszi. De ez az extázis, amit a felfedezés öröme éb-

reszt benne, lassanként szomorúságba, majd szarkazmusba megy át. Könyvének minden lapja csodálatosan él. Ezt, az eddig úgyszólván teljesen ismeretlen és figyelmen kívül hagyott területet senki sem tudta volna jobban feldolgozni, mint éppen *Bremond*. Megcáfolja azt a tévhitet, amely szerint a XVI. században visszaesés állt volna elő a vallási életben, sőt rámutat arra a hallatlan mozgalmasságra, amely éppen ekkor kezdődött. Ekkor reformálták meg a nagy szerzetesrendeket s Carmel ekkor vetette előre az árnyékát az eljövendő századokra. Ekkor működött Pierre *Fourrier*, Didier de la *Cour*, madame *Acarie*, *Berulle*, *Condren* atya, *Lamellan* atya és iskolája, valamint még számtalan szent, gondolkodó és meditátor. Ezek írásain keresztül fejtette meg *Bremond* a miszticizmus lényegét. A misztikusok ugyanabból az alap gondolatból indultak ki mind, de a részletekben már gyakran eltértek egymástól. *Bremond*, aki teljesen ismeri ezt a problémát, rendet teremt és nagyszerű összefoglalást készít. Amit a miszticizmusról megállapít, azt nem igen lehet kikezdeni. Pedig talán éppen ebben a tárgykörben adódik a legtöbb alkalom a tévedésre. A quietizmus, az abszolút passzivitás kérdése a legnehezebb területek. *Bremond* világosan fejti ki a maga nézetét, világosan és félreérthetetlenül, mert tudja, hogy a homályos egyszózesben rejlik a legtöbb veszély.

Stílusa egyszerű, de sokat tud kifejezni kevés szóval is. Szalézi Szent Ferencről írott lapjait nemsokára irodalmi olvasókönyvekben látjuk majd viszont.

Bremond a francia vallásos szövegekből azt a következtetést szűri le, hogy az ember legfőbb kötelessége, de legnagyobb öröme is egyúttal az, hogy elfogadja az Igazságot és meglássa az Isten fölöttünk levő hatalmát. *Boussel* ezt a „legnagyobb tett”-nek nevezi. Hiszen az emberek legtöbbször éppen a célkitűzéseiken szoktak elbukni. *Bremond* az önmegtartás, az alázat nagy lélekformáló erejét hirdeti és Szalézi Szent Ferencet idézi: „Az ember mindig azt keresi, amit szeret, mondja Szent Ágoston; a szeretetet pedig annál keresi, akinél megtalálja, azért, hogy azután örökre az övé legyen.” A tapasztalati megállapítások sosem tudják megadni azt az abszolút bizonyosságot, amit az Isten nyújthat.” Jobban biztosítjuk magunknak a szeretetet, ha nem érezzük, mintha érezzük.” — mondja Szalézi Szent Ferenc.

A fentebb vázolt pár részlet még megközelítőleg sem tudja *Bremond* nagy művének értékét megérzékelteni. *Bremond* munkáit olvasni kell. A legáltalánosabb szempontokból indul ki, de mindig a gyökerekig ás. Minden kötete felbecsülhetetlen érték, de az „Invasion mystique”, a „Conquete mystique” és a „Metaphisique des Saints” c. részei különösen kiválóak.

Bremondnak szinte alaptermészete volt, hogy az élet minden megnyilvánulásában vallásos nyomokat keressen. Ennek köszönheti megszületését a „Priére et poesie” c. kis kötete is,

amelyet éppen olyan sokat emlegetnek és idéznek, mint a „Histoire” hatalmas köteteit. Könyvének célja, mint maga mondja, nem az, hogy a vers születését mutassa be, vagy hogy a poétika szabályairól adjon új összefoglalást, sem nem az, hogy a vers technikai elemeivel foglalkozzon. A preromanticizmustól kezdve, — írja, — az esztétika új utakra lépett. A régi rendszer megbukott és nem azt keressük többé, hogy hogyan, hanem azt, hogy miből lesz a vers, tehát nem a költemény, hanem a költő misztériumához férközünk közel. *Bremond* ezt a problémát tanulmányozva arra az eredményre jutott, hogy a költészet lényegében vallásos eredetű — ezt már eddig is tudtuk — de amikor az inspirált költő, s itt *Bremond* főleg *Shelley*-re, *Victor Hugo*-ra, *Hölderlin*-re és *Leopardi*-ra gondol, nem tudja mondanivalójának a kifejezésére a kellő formát megtalálni, akkor éppen olyan pszichológiai állapotba kerül, mint az, aki belerévül az imádságba. Teóriájának igazolására több szemelvényt közöl és több kritikusra hivatkozik, többek között *Sainte-Beuve* barátjára, a már elfelejtett *Charles Magnin*-ra, valamint a mai angol kritikusokra, akiket szintén ez a probléma izgat. Már *Magnin* észrevette, hogy az alkotó ember lelkében van egy, az éstől és az érzésektől merőben különböző képesség, amely a másikkal nem jár szükségképen együtt. Aki olyan világba hatol be, mint a lira, az csak vallásos lehet és a miszticizmus iránt is hajlammal kell bírnia. Ha intelligenciánk nem is tudja közvetlenül felérni a Lények Lényét, akkor is vágyakozik feléje, még azelőtt, mielőtt ismerné, mert találkozik vele a misztikusok és a költők írásaiban.

Ezek a tanulmányok ösztönözték *Bremond*-t arra is, hogy a „poésie pure”-rel és a romanticizmussal is foglalkozzon. A romanticizmusban a lélek vallási újjászületésének a folyamatát kíséri figyelemmel; a német romantikusoknál ez a jelenség sokkal szembetűnőbb, mint a franciáknál. A legmagasabb lelki feszültség és a szinte határtalan impresszió-befogadási képesség állapota ez, amely Istenfélelemre indít s amelynek a „poésie pure” a legmagasabbrendű kifejezése. *Bremond* „Poesie pure” c. könyve nagy hatással volt az irodalomra is. Főleg *Paul Valéry* tette magáévá *Bremond* elveit s a „*La jeune Parque*” c. verskötete már teljesen a „tisztá költészet” jegyében fogantatott. Voltak azonban olyan kritikusok is, akik tagadó álláspontot foglaltak el *Bremond* esztétikájával szemben, így főleg *Paul Souday*, akivel hosszabb polémiát is folytatott. Hogy az igazság melyik oldalon áll, azt csak a jövő fogja eldönteni.

Bremond nagyságával és jelentőségével ma még a honfitársai sincsenek teljesen tisztában, csak azt tudják, hogy halálával sokat vesztek. Egy azonban bizonyos: a „Histoire” kötetei új korszakot jelentenek a katolikus irodalomtudomány és kritika történetében.

Galambos Ferenc.

RÓNAY GYÖRGY:

VERSEK

A SZEMESI PARKBAN

A szemesi fenyők alatt
párok járnak estelente,
nézem őket, mint egy régi
boldog költő, „elmerengve”.

Eszembe jut róluk egy-két
kedves emlék, Lilla-trillák,
minden, ami gyönyörű volt,
minden, ami lassan itthágy.

Összehúrom a felöltöm.
Augusztus van, nyárutó már.
Hegynek megyek. A Balaton
látszik egy-egy fordulónál.

Hajó halad Badacsonynak,
himbálódzik a hullámon
s eltűnik a messzeségben,
búsan, mint az ifjúságom.

JEGENYÉK

Álltok a parton, szemközt a viharral,
kemény derekú katonák ti!
Szigorú, bátor sorfalatokat
messzire látni.

Harsog a szél. Mellétek állok én is,
Szemes jegenyéi,
és köszönöm, hogy megtanítottok
újra élni, újra remélni.

Balatonszemes, 1938 augusztus 24.

Rónay György.

KISASSZONYOK

Kora reggel az esőben
cip-cup, cip-cup, parányi
hócsizmák topognak,
topognak vígan előttem
hócsizmái parányi
kisasszonyoknak.

A hátukon iskolatáska
és mindig a legnagyobb sárba
topognak a kisasszonyok,
angyalhajuk a fuvalomban
szőkén és göndörödve hosszan
lobog, lobog.

Durcás, álmoska pilláitok
emeljétek föl, kisasszonyok
egy pillanatra csak
mosolyogjátok a derűt rám,
hadd édesüljön keserű szám
és lelkem is, a rab.

Mert rab vagyok és rab a lelkem,
haszontalan, kalandor évek
bilincsbe vertek engem,
s most dalaikat a szabadság
apró pillangói kacagják
a szemetekben.

Vidám pillangók, tarka népek,
csak nevéssétek, nevéssétek
rám kedvetek,
hadd feledjem el a sötétet
és felhős homlokom felett
az éveket.

Mosolyogjatok, szöszke babák
és menjetek, hosszú az út,
tovább,
hosszú az út és nagy a sár,
fölnőni kár,
cipi-cup, cipi-cup.

Rónay György.

KEPES ANNA:

ITÉLET*

Arii már kora hajnalban fölédred, derekára köti övét, vállára veti iját és a folyó felé indul. Míg elhalad a fák és bokrok között, a nedves lombok meztelen karját és combját súrolják. A levegőben a szantálfa illata érzik, pelyhes liánák virága libben szerteszét, ahogy Arii útjában nekiütődik a bokroknak.

Mikor a folyóhoz ér, ledobja holmiját és vidám ugrással beleveti magát. Hűvös a víz és átlátszó. Arii sebesen úszkál jobbra-balra, mint a hal, köpködi a vizet, vidáman rikoltozik, alámerül és felbukkan megint. A nap egyre erősebben süti a tarkán csillogó vízcseppeket. Arii körül szemvakítóan tündökölnek a fehér habfodrok és megtörik a folyó símán hömpölygő tükrét.

Aztán kiúszik a partra, lerázza magáról a vizet, ugrál, mint játékos, fiatal állat, fogja a holmiját és szalad a közeli dombtetőre. A tetőn megáll, liheg, túri, hogy a nap leszárítsa róla a lepergő vízcseppeket. Egy darabig ott áll, vékony izmos karján megfeszül a barna bőr. Csillogó szemével egyenesen a napba néz. Sötét göndör haja vizes és csapzott még, szája kinyílik, ahogy liheg, barna arcából vakító fehéren csillognak elő fogai. Testén itt-ott alig beforrt, friss sebek és zúzódások. Arii egyszerre nagyot nyújtózik, izmai megroppannak, mellkasa kitágul, aztán ledobja magát a fűre, könyökére támasztja a fejét és maga elé bámul.

Lent előtte, a domb lábánál a fák közül kilátszanak a kunyhók csúcsai. Ez itt lent az a hely, ahol ő született. Ez a falu, ahol atyja, Faae uralkodik a nymanga törzs felett és ahol ő is majd egyszer, atyja halála után uralkodni fog. Arii sok kora-reggelen kijött ide, fürdés után a dombtetőre, és ahgyan így feküdt, ugyanazt látta mindig. A barna, pálmatorzsból, háncsból készült kunyhók csúcsait, amint kilátszanak a fák közül. Itt-ott kékes füst kanyarog fölfelé. Az asszonyok ilyenkor élesztik a tüzet és cserépkorsóban kecsketejet forralnak. A gyermekek visítva ébrednek a kunyhókban és meztelenül másznak elő. Sötét göndör hajukkal, kiálló hascskájukkal éhesen settenkednek a tűz körül. Nyakukban csörög a tarka kavicsból fűzött lánc. Az asszonyok ilyenkor edényekkel, kancsókkal járkálnak, némelyiknek lóg a hasa, petyhüdt, ráncos a melle. Ezek az öregek; meg-megállnak, hogy kihűlt tagjaikat melengessék a napon. És vannak más, fiatalabb asszonyok; ezeknek kiáll a hasuk és duzzadt a mel-

*Részlet a szerző *Várákózók* c. készülő könyvéből. A távoli szigetvilág kezdetleges életében mutatja meg egy megkereszteletlen nép öntudatlan vágyakozását a koresztéség után.

lük, ezek nemsokára gyermeket várnak. És előbujnak a fiatal lányok is, derekuk körül libeg a háncsból, sásból font szoknya. A mellük gömbölyű, a csípőjük izmos, keskeny. A foguk kifehérlik barna arcukból, vidáman vihognak és ilyenkor reggel a bőrüket pálma olajjal fényesítik és a szantálfa összetört porával illatosítják. Övükbe színes tollakat tűznek, a nyakukba a numba tűzpiros virágát. Csinosítják magukat, mert ma mindegyik tetszeni akar és mind arra gondol, ki lesz az, akit ma este Arii maga mellé választ. Mindegyik reméli, hogy ő lesz a kiválasztott, akit Arii simogatni fog és később majd az ő gyermekét fogja ölében hordani.

Most Arii is ezekre a lányokra gondol és csillogó szemmel, vidáman elmosolyodik... Aztán elnéz a domb lábánál elterülő erdő, a kunyhótetők és a kanyargó füst felett. A folyót nézi, mely a domb lábánál kanyarodik el. Itt meglassul hirtelen folyása, nem siet többé, úgyis közel van célja, a tenger. És Arii elnéz az ellenkező irányba, a szürke sziklák felé, melyeknek innenső, napos oldalán méhek tanyáznak seregestül. A sziklák között elnézi arra feljebb a tavat, melynek közepén átfut a folyó. A tó egy helyen mélyen benyulik a sziklák közé. Itt fekete és mozdulatlan a víz, tetején apró, fehér virágok lebegnek, gyökér nélkül és illattalanul. Errefelé nagy a csöndesség. Ezt a tavat a Holtak tavanak nevezik, fölötté a Halál szelleme uralkodik. Emberemlékezet óta itt hangos emberi szó nem törte meg a csendet. Tilos itt az emberi kiáltás, a Halál szelleme szörnyű, hogyha megharagszik. A tó fölött idelátszik a sziklás, tulsó part; ott a kőtáblával elzárt barlang. Ez már *Avai*ki, a Halál országának bejárata, ide helyezik a holtakat régi időktől fogva. Az egyszerű családokból származó halottakat ülve, felhúzott térdekkkel és liána gyökereiből font láncsal összekötözve, hogy a lelkük vissza ne járhasson. A vezércsaládok tagjait fekve, fejük a szárított agyagpárnán nyugszik, mellükön a vezéri jelvény, oldalukon a pajzs és az edények. Így tudja ezt mindenki. És így tudja Arii is, akit Takau, az öreg varázsló mindenre megtanított, amit egy felnőtt férfinak tudnia kell.

Arii feláll a dombtetőn. Vidám és elégedett. Ma van férfivéavatásának befejező örömmünnepe. Ez a legszebb nap az ő életében. Arii boldognak és erősnek érzi magát. Testére gondol, melyben nyargal a vér. És minden tagjában a nap melegét érzi, bőrén az erős napsugarak forróságát. És elnézi lábait; hosszúak és izmosak és a versenyfutásban senki őt legyőzni nem tudja. Karjaira gondol; feszülten dagadnak rajtuk az izmok, soha senki sem tudja legyőzni az ő erejét. És szemeire gondol; soha nem tévesztik a nyíl irányát, ha egy szálló madárra céloz.

Arii sokszor napokig odajárt atyjával, Faaoéval vadászni. Ilyenkor tanította atya lándzsa- és pajzsforgatásra és hogy miként kell ijjal, nyállal bánni. Máskor leveeztek a folyón és halásztak. És mikor Arii este kifáradva betért Takauhoz, a

vén varázsló végtelen hosszú történeteket mondott neki. Arii régóta mellette töltötte napjait, mert Takau nevelte őt volta-képpen és ő tanította meg mindenre, amit a vezér fiának és a leendő vezérnek tudnia kell. Tőle tudta meg Arii az idő múlásának számítását, tőle tanulta meg az ősök tiszteletét s a jó és ártalmas szellemek erejének hatását.

Es Arii rá gondolt az utóbbi idők próbáira, mikor már bizonyosságát kellett adnia annak, hogy kész a férfivé avatásra. Eszébe jutnak az agave tüskék, amelyekkel Takau kínoztta őt, aztán a hangyaboly, melynek közepére állította és neki egyetlen hang nélkül kellett megmutatnia bátorságát és erős akaratát. Aztán a legnehezebb... A túskebokor próbája. Amikor meztelenül és egyetlen jalkiáltás nélkül kellett keresztül-mennie a falu összegyűlt férfiainak előtt egy sűrű és bonyolult túskebokron. Mögötte Takau állt korbáccsal, hogy serkentse, ha kell. És ő kiállta ezt a nehéz próbát is. A férfiak ujjongva ordítottak, amikor egyetlen panaszszó nélkül lépett ki a túskebokorból. Atyja, Faaoe büszkén nézte őt, amint össze-vissza sebzett testéből csorgott a vér.

Aztán a ráta, a nagy kosár-borító következett. Erős hánscból, indákból font alkotmány volt ez, olyan nagy, hogy egy ember teste kényelmesen belefér s a földbe van beásva. Ebben kellett Ariinak hét napon és hét éjszakán keresztül maradnia. És nem volt szabad, hogy közben nőnek arcára vagy testére gondoljon vagy nézzen. Takau pedig valami titokzatos gyökerekkel etette és itatta, hogy régi szokás szerint „az ifjú elfeledje mindazt, ami gyermeki mivoltára és gyengeségére emlékezteti...”

Ezekre a dolgokra gondol Arii, amint ott áll a dombtetőn, de hirtelen felfigyel; a feje fölött különös, húzó sipítás hallatszik. Felnéz, a vakító égen egy madár száll át kiterjesztett szárnyakkal. Lecsüngő, lángpiros farktollai tündökölnek, úsznak utána a levegőben. Arii villámgyorsan kézbekapja az íját, célbaveszi; a madár imbolyogni kezd, aztán hirtelen lezuhan.

Napnyugtakor, alig hogy a nap eltűnik a Holtak tava felett, meggyújtják a falu közepén az örömtűzet. Mindenki szaladgál, lármát csap, rikoltozik. Nagy nyüzsgés támad a tűz körül, mikor Faaoe asszonyaival megjelenik. Köztük van Arii anyja, Batavi, magas, sovány és szóltan. Szemének olyan különös zöldes fénye van, hogy még a férfiak hátában is félelem támad, ha rájuk tekint.

Valamennyien, férfiak, asszonyok és gyermekek várakozásteljesen nézik Takaut, aki kézenfogva vezeti Ariit. Ariinak piros tollak vannak az övébe tűzve, vállán új az íj, a bőre barna és fényes, a szeme csillogó, törzse mindenkinél magasabbra nőtt. Egyszerre csend támad, mikor Takau beszélni kezd:

— Itt áll Arii előttünk. És itt állunk mi körülötte. Emlékezzünk Rakiteára... Aki mindnyájunknak őse volt. Aki belevetette magát a sajátkezűleg hordott máglya tűzébe és ab-

ban elégett. Hamvait szerteszéjjel hordta a szél. De ő nem szűnt meg élni. Hanem szíve felvándorolt az égbe, a füst szárnyán és belőle született a hajnalcsillag... Áldott legyen Rakitea, aki feláldozta magát népéért. Aki minden éjszaka holdként tündöklök az égen, abban elég és szíve a hajnalcsillagban azonnal feltámad. És fentről az égről vigyázza, hogy fáink elég gyümölcsöt teremjenek, kecskéink elég tejet adjanak, a halak bőségesen legyenek a folyó és tenger hullámaiban. Hogy a férfiak karjából és lábából ki ne fogyjon az erő, hogy rontás ne érje a vetést. Hogy az asszonyok méhükben egészséges gyermeket hordjanak, hogy a méhek a sziklafalon szüntig megtöltsék mézzel a sejteket... Áldott legye Rakitea, aki megengedte, hogy Arii, az ő törzsének késői hajtása, elérje férfivé avatásának idejét. Itt áll Arii. És itt állunk mi körülötte. Most már ő nagy és erős, szép és bátor. Tud mindent, amit egy vezér utódjának tudni kell. Nézzétek a lábait; hosszúak és izmosak és a futásban senki őt legyőzni nem tudja. Nézzétek a karjait; feszülten dagadnak rajtuk az izmok, senkisé tud megbirkózni az ő erejével. És nézzétek a szeméit; sohasem tévesztik el a nyíl irányát. Itt áll Arii, aki immár tudja, mi a szokás és mi a törvény. Mit szabad és mit kell tenni, mit nem szabad. Itt áll Arii, aki senkitől sem fél és aki kiállotta már a férfiúi bátorság próbáit. Itt áll és méltó arra, hogy őt férfinak nevezzük...

Takau elhallgat. Mindenki hallgat köröskörül... És megtatják Ariit a „kék itallal,” hogy egész életében mindig csak az *igazságot* mondja...

Átadják neki a vezéri család jelvényét, a holdsarlóval díszített dárdát.

Karján fölsebzik a bőrt, hogy kiömlő vércseppjeit beigya a föld, amelyen áll, amelyen született s amelyhez most már mindörökre hozzátartozik. S ahova még holtában is vissza kell térnie...

*

Bódító az este, fülledt, meleg, fűszeres a levegő. És valamennyien azokat a fiatal férfiakat nézik, akik felállanak Arii körül. Azok, akik a tűz mellett guggolnak, lassan énekbe kezdenek. Megszólalnak a gitárok, csörög a szárított tökhéjban a kavics... A fiatal férfiak lassan belekezdenek az örömtáncba, lépéseik mind gyorsabban dobbannak, mind gyorsabban fognak, arcukról, mellükről már esorog a verejték. Egyre hangosabban rikoltoznak, leguggolnak, felállnak, körülöttük döng a dob és gyorsul az ének...

Egy másik tűz mellett ül Faae a vénekkal, az idősebb férfiakkal. A nyersen pirított hús szsaga körülöttük terjeng és összevegyül a koa akác illatával. A vének kezében apró koponyaformájú ivőedények, a kavo-kavo bódító nedvét isszák és valamenyiöknek csillogó a szeme.

Faae hangja mély és erős és mindenki odafigyel, ha ő beszél:

— Látjátok, itt tartom a kezemben egy régi őszám homlokát... Egy régi elődöm volt ez a homlok, akinek a harcban rég elhullott fejéről lerágták a férgek a húst; a húst, melyet valamikor annyi gyönyörrel simogattak az asszonyai. A bőrt, melyet valamikor pálmaolajjal kenegtetett és szantálfa porával illatosított, koponyájáról leszikkasztotta a nap. Homloka alatt üres lyukakat hagytak a távozó szemek...

És Faaoe elhallgat és maga elé néz. De mindenki látja, hogy az arca egyszerre sötét és nyugtalan. És körülötte mindenki értelmetlenül és zavarodottan töpreng és nézi őt, a vezért, mert senki sem tudja, hogy miért szomorú ilyen vigaságban az ő homloka?

És Faaoe tovább mondja:

— Velem is megtörténik majd egyszer talán, hogy koponyámat ivóedénnyé vésik és megfestik... És sok idő múlva azt fogják mondani, aki abból inni fog, amit most én mondtam: — Ime, a mi elődünk homloka... — és ezt a mondást fogják visszahangozni utódaim, ameddig csak fény lesz a völgy és a hegyek felett... Azt szeretném, — és Faaoe föláll és egészen közel lép a tűzhöz és a világosságba tartja karját, mely inas, szőrös és félelmetes erejű, — azt szeretném, hogy a károm csontját ne temessék el Avaiki sötétségében örökre, hanem legyen belőle hófehér csontkürt, csillogó fémbe foglalva... És hogy ennek a csontkürtnek hangjait ne nyelje el Avaiki némasága, hanem mindig megszólaljon, valahányszor élő ember lehellete kipurancsolja belőle a hangokat... S a hangok szétterüljenek a völgy, az erdők felett, megrázkódtassák az eget és a földet és hirdessék a rég halott Faaoe hatalmát...

Faaoe körül mindenki megmerevedve, zsibbadtan és némán néz maga elé. S a szomszéd tűz körül üres tér támad. Mindenki odagyűlik köréje. Most választ Arii feleséget magának.

Fiatal lányok jönnek és elkezdik táncukat. Vidám, sikongó a daluk. Élesen súvít a banjo, pattog a dob. Az izmos, nyúlánk testek barnán, fényesen villannak meg a tűzfényben. Hosszú, vékony lábuk ütemesen lendül. Cseng-bong a nyakukba fűzött színes kagyló és kavicsfűzér. Fehér foguk kivillan barna arcukból. Hajladoznak, fölemelkednek és leguggolnak. A forró, kitüzesedett testek párolognak, nehéz fűszeres a levegő. Férfiak jönnek álarcosan, vidáman rikołtoznak. Vadul forognak, madarak füttyét, víjjogást, állatok kiáltását utánozzák... Mindenki beleszédül a táncba; az is, aki nézi. Ziháló, örvénylő forgatag az egész...

Alig veszi észre valaki a vének közül, hogy Faaoe hirtelen ingadozni kezd, kezével a levegőbe kap, hatalmas testének egész nehéz súlyával lebukik a földre. Válla megrándul, mellette zihál, hörög.

A körülállók borzadva guggolnak le hozzá; nézik vadul forgó szeméit. Arca vonaglik, száján értelmetlen hangok bukkannak elő...

Mire valamennyien köréje gyűlnek, riadtan, bódultan, iz-
zadtan és részegen támoilyogva, Faaoe mozdulatlanul fekszik a
földön és már semmiféle kérdésre nem felel...

*

Riadt csend ül a falun. A gyerekek nem visonganak. Senki tüzet sehol nem gyújthat. Csónak nem szállhat a vízre. A háziállatokat kosárba dugják, hogy ne zavarják a nyugalmat. Tilos minden hangos szó, láрма. Akinek nincs tennivalója, az kunyhójába vonulva gunnyaszt és suttogó hangon beszél.

Jár a szárnyas kavics. Kézről-kézre. Viszi a hírt. Körbe-körbe. Hogy estére legyen mindenki a folyóparton. Alkonyat után temetik Faaot...

A Holtak tava felett a sziklák oldalánál három barna alak mozog. Wiga, Kvangá és Maui. Csákányaik csattognak, amint a barlang sziklás falába új üreget vájnak. Sír lesz az. Faaot sírja.

A nyelvük néma, egyikük sem szól egyetlen szót sem. A Halál szelleme szörnyű, hogyha megharagszik. Csak a csákányok ütése visszhangzik a sziklákon. Egy sötét, kiterjesztett szárnyú pillangó suhan a víztükör felett. Az izzadság végigcsorog a dolgozó férfiak mellén. Maui megáll. Kezefejével megtörli homlokát. Ráncos arca nagyon szomorú...

A falu szélén tűz ég. Amellett szárítja Ualaj azt az agyagpárnát, melyet csak az imént formált lágy, finom agyagból. S amilyen majd Faaot feje fog nyugodni időtlen időkig... Cserépedényeiből Ualaj a legszebbeket választja ki méznek, italnak és vadnak, hogy Faaot ne szenvedjen majd szükségét Avaikiban...

A kunyhók között egy tisztáson asszonyok hajladoznak. Szóttos vásznat teregetnek, fehérítenek a napon. Ezzel takarják majd be temetés előtt Faaot kihült testét. És mindazok, akik életében hozzája tartoztak, erre hullatják majd könnyeiket. S élesre metszett állati fogakkal sebeket ejtenek önmagukon, hogy vérüket is ez a fehér lepel fogja fel. Faaot szeleme pedig mindebből látni fogja, kik azok, akiknek könnye és vére elkíséri, mikor magányos kóborlásainak végnélküli útját járja Avaikiban...

Alkonyatkor valamennyien megindulnak a folyó felé. A parton fekszik Faaot becsukott szemmel. Arcára utoljára süt a napfény. Lassan-lassan beborítja a sötétség.

Máglyát raknak a parton. Felgyúló fénye rávetődik a nagy feketéllő csónakra, mely a víz színén himbálózik. Arra vár, hogy utoljára vigye át Faaot a tavon.

Az emberek hátrább húzódnak a tűztől. Helyet csinálnak. Öt nagy szál, fekete alak jön elő. Lassan kezdenek a „múló idő” táncába... Egyhangúan döng a dob, csöng a szárított tökbén a kavics, elnyújtottan hangzik az ének... Meggyújtják a viaszgyökereket, melyek a parton készen álló csónak oldalába vannak tűzve.

Ennek a csónaknak az orrában áll fel Takau. Két öreg, sovány karját a szeme elé emeli. Úgy hallgatja Batavi elgyötört hangját, mely a partról sír szeretszét:

— Hol van Faaoe, hová ment? ...

Takau feleli szokás szerint:

— Eltűnt a láthatár alatt. — Arra, amerre a nap lenyugszik. — Avaikiban van már ő, az örök változatlanság országában. — Azon a parton, ahonnan nincsen többé visszatérés. — Abban a hajlékban, ahova mindenki csak bemegegy, de ki nem jön belőle. — Amelynek útján bemennek, de vissza nem fordulnak. — Azon a helyen, ahol mindig mélyebbre hatolnak. — Abban a börtönben, ahol csak port és sárt kapnak táplálékkul. — Ahol a világosságot többé nem látják és ahol a sötétségben tévelyegnek. — Ahol az árnyak úgy lepik el a boltozatot, mint a madarak ...

És hosszan elnyújtott hangon sírják a parton:

Mi sírunk utánad Faaoe és keresünk téged ...

de nem találunk.

Keresünk téged és sírunk utánad, de nem találunk.

Nem kérdi a szél, miért sírunk
csak tovább fut a lombok között.

Nem kérdi a hold, miért sírunk
csak tovább járja útját a felhők között ...

Nem kérdik a folyó hullámai, miért sírunk
csak jönnek, mennek tovább
változatlanul ...

És mi keresünk téged Faaoe

Fától-fáig,

de nem találunk.

És sírunk utánad ...

Húúú-hiii... Indul a csónak, megindul a csónak. Süvölt a szél, lobognak az égő viaszgyökerek. Négy árny, négy evezős húzza az evezőt az egyik karjával. A másik integet a parton jajgatók felé. Faaoe helyett integetnek, akinek már merev a karja és hideg.

Húúú-hiii... sír az ének. Siklik a csónak. Már eléri a fekete tó vizét, ahol a csendben a Halál szelleme uralkodik. Itt megszakad az emberi szó. Ellhallgat az ének.

Az apró fehér virágokat, melyek gyökér nélkül lebegnek a tó tükrén, kékre festi a holdfény.

Nagy fekete madár röppen fel a szikláról ijesztően, mikor a csónak orra parthoz ütődik ...

*

Hét nap, hét éjszaka telt el azóta, hogy Aarii a vezér.

És híre jár, hogy a lándzsafaragó Motir beteg. Nagyon beteg. Semmiféle varázsszer nem használ már neki. Takau rendelkezik. Jár a szárnyas kavics. Kézről-kézre. Viszi az üzene-

tet. Körbe-körbe. Kunyhótól-kunyhóig. Hogy holnap reggel mindenki legyen a folyóparton, a nagy tisztáson, ahol emberemlékezett óta nyilvánosan megvallják bűneiket azok, akik már a Halál lépéseit hallják maguk mögött...

Reggel van. Erős faháncsból font fekvőágyra fektetik Motirt. Úgy, ahogy kívánta. Harmatos még a fű, ahogy haladnak vele a folyó felé. Motir arca merev, csak néha vonaglik meg. Ráncos, barna arcáról izzadság csorog. Becsukott szeme alatt fekete karikák. Néha felordít. Lába meg-megrándul az össze-csavart állatbőrök alatt.

És jönnek innen-onnan, a fák közül, a kunyhók közül az asszonyok, némelyiknek a hátára kötözve lóg a kisgyereke. Nagyobb gyermekek is jönnek bámészan, meztelenül és hivatlanul. És a férfiak jönnek, sokan, mindnyájan, ahogy a szárnyas kavics tudtul adta Takau akaratát. Zsibonganak és Motirt nézi mindenki kárörömmel, aki vackán vonaglik és nincsen számára orvosság, mert már a rothadó hullaszag az, ami testéből kiárad.

Takau ott áll és apró, hitvány giz-gazokat kötöz egy csomóba. Aztán Takau magasra emeli két karját. Csend lesz. Úgy kezdi a régi szokás szerint:

— Motir, a Vahana család utolsó fia, most utolsó ellenességét, a Halált várja, hogy megbirkózzék vele. És önakaratóból eleget akar tenni a régi szokásnak. A sötét szellem marcangolja belsejét, a kék daganat, mely lábát pukkasztja, nem-sokára szívéig ér. Motir tudja, hogy alkonyatkor nyelve megbénul, mert várja Avaiki, a csend országa. És nem akarja, hogy titkait elnyelje a csend. Ő maga kívánta, hogy idehozzuk, hogy elmondhassa mindenki előtt bűneit, melyeket csak ő tud és mi nem tudunk.

Takau elhallgat. Nagy a csönd, csak a hullámok locsognak a folyón, az erdőből néha a kivi éles füttye hallatszik.

Ott áll Arii, magasán és nyúlánkan, kezében a pajzs és az íj, vadászni volt hajnalban. A szeme komoly, az arca mozdulatlan.

Senki sem mer moccanni, mikor ő beszélni kezd:

— Én, Arii, aki mindnyájakat parancsolója és vezére vagyok, hirdetem a régi szokást. És ígéretet teszek mindazok nevében, akik ellen vétett, hogy Motirra, aki önszántából megvallja gonoszságait, nem nézünk többé haraggal, hanem bármit követett is el, elfeledjük azt neki és nem állunk boszszút érte...

Arii elhallgat. Köröskörül a kíváncsi szemek úgy fogják körül Motirt, mint a háló, melyből nincs szabadulás. Motir fel akar ülni. De nyögve visszaesik. Szőrös kezével nyugtalanul markolássza a levegőt. Úgy kezdi:

— Figyeljenek rám a hegyek, felhők és vizek. Figyeljenek rám a fák, állatok, virágok és emberek. És mindenki hallja meg, amit mondani akarok. Én voltam az, aki még sok idővel ezelőtt felgyújtottam Wiga házát. Mert látni akartam őt,

mint ugrándozik tehetetlen dühében a zsarátnokok körül... Én voltam az, aki elevenen elástam Maui lányának, Uinak zöldszárnyú, selyemtollú madarát, azt, amelyet úgy féltett és amelyet, mikor elvesztett, mindenütt keresett. Elloptam tőle, mert látni akartam, mint csorognak arcán végig a könnyei. Mint járkál fától-fáig és hívogatja madarát, melyet addig szájából etetett, vele aludt, két kezével melengetett. Hallani akartam Ui sírását, mert én még a közelébe sem mehettem soha... Én voltam, aki elloptam és a tóba vettem Tanatóé ezüstszerszámát, mely minden gonosztól védte és útáltam őt és látni akartam, amint dühösen megveri a feleségét, a gyermekeit és állatait. És mégsem találja azt, amit elvesztett, csak a düh emésztí és az arca zöldes a haragtól. És én voltam az... — itt egy kicsit elhallgat; szőrös keze nyugtalanul motoszkál a fekvőágy háncsfonatán, — én voltam az... aki megöltem Faaóét...

Arii kezéből földre zuhan a pajzs és dörrenve csapódik a köves parthoz. Utána megrettent csend. Mindenki Ariit nézi, aki megmerevedve, mozdulatlanul áll és jaj lesz, ha egyszer megmozdul... Egy kis gyermek az anyja keblén ijedten felsír... Egyszerre megszakad a csend köröskörül. Zsibongás, ordítás tör ki, a fákon ülők mind leugrálnak egyszerre, kavarnak, ordítanak, fogukat csikorgatják. Egyszerre szűkül a kör Motir körül, aki folyton mormol tovább, de szavait csak Takau érti meg, aki följe hajol: ... Én dobtam poharába észrevétlenül azt a kis magot, melynek fele is elég ahhoz, ha italba jut, hogy annak, aki megissza, megránduljanak a lábai, homlokát a halálveríték lepje el... Mert gyűlöltem őt és látni akartam, hogyan vonaglik a kintől, hogyan habzik a szája és szemei ijedten forognak és segítséget keresnek védelmül a Halál ellen...

Ki tudja ezt a köröskörül dühöngő csordát feltartóztatni, mely most nem bocsánatot, hanem bosszút követel s csak egy szemvillanásra, egy intésre vár? És kérdően tapadnak a szemei Ariira, aki még mindig nem mozdul. Száját összeszorítja, de jaj lesz Motirnak, ha ő megmoccan, széjjel tapossa ezt a gennyes, rothadszagú félhalottat...

Takau ott áll és Motir fölé tartja karjait. Takau teste tabu, sérthetetlen és ha ő beszél, mindenki elhallgat, még azok is, akiknek szája habzik a dühtől és a szeme forog a haragtól.

Pedig Takau hangja is keserű, amikor mondja:

— És mégis el kell felednünk bűneit. El kell felednünk, hogy ne nyomják őt, mint a mellére hengerített sziklák, mert régi törvény az, hogy a gonosz szellem eltávozik annak testéből, aki ahelyett, hogy elrejtene, megmutatja tetteit... Nézzétek Motir szemét, mely alá fekete árkokat festett a halál. Nézzétek lábait, melyeken a daganat egyre feljebb hatol a szíve felé. Őt a mi büntetésünk már nem éri el...

És lassan elhallgat a dühös zsivaj, amikor Takau kezébe veszi a kis, összekötözött gazcsomót. Motir fölé hajlik. A haló-

dónak az izzadság csorog végig az arcán. Takau rövid, halk szavakat mormol és köröket rajzol a haldokló szája elé... Aztán hirtelen forogni kezd maga körül, mormolása folyton erősebbé válik, megáll a folyóval szemben és hirtelen nagy lendülettel a folyó sebes sodrába dobja a kis összekötözött gacsomót. Hangosan kiáltozza utána:

— A hullámok közé dobjuk a te bűneidet, hogy a folyó messze vigye innét, messze a tengerbe, hogy örökre nyoma vesszen és ott örökre el legyen temetve.

És Takau szembefordul a törzssel. Mindenki a zöld hullámok folyását követi kitágult szemmel, melyek messzire sodorják Motir gonoszságait. Takau szokás szerint hangosan kérdi:

— Motir testét elhagyta már a Gonosz... És most lépjen elő az, aki Motirhoz tartozik, térdeljen a fejéhez, homlokával érintse homlokát, azáltal jelezze, hogy a törzs elfelejti az ő bűneit. És ő békével térhet Avaikiba...

Takau ezt mondja ugyan, de ő maga is tudja és mindenki tudja, hogy senkisémet fog előjönni. Mert Motirhoz senki sem tartozik és nem is tartozott soha. Soha asszonya nem volt. Soha gyermek apjának nem nevezte...

Takau vár és körülnéz. És vár, de senki sem mozdul. Valamennyiüknek arcán elfojtott düh és útálat tükröződik...

Takau vár és újra kérdez:

— Lépjen elő hát valaki a társai közül.

Takau ezt is csak úgy mondja, hogy a szokást betartsa, mert soha senkisémet volt, aki Motirt testvérenek nevezte volna.

Takau vár és mindenki vár, de nem mozdul senki. Motir arca fájdalmas és állati siráshoz hasonló nyöszörgés hangzik el ajkairól.

És senkisémet mozdul.

És Ariira néznek ijedten mindnyájan, aki eddig mozduatlan arccal, mereven állt, de most hirtelen megmozdul. Motir felé tesz egy lépést. Az rémülten feljajdul és arcára kiül az iszonyat...

De Arii komoly és szelid marad akkor is, mikor hirtelen letérdel a haldokló fejéhez, lehajol és a homlokát hozzáérinti Motir mocskos, eltorzult homlokához.

Kepes Anna.

HORVÁTH BÉLA:

NÉMETORSZÁGI ÉNEK A MEGTESTESÜLÉSRŐL*

Egy gyermeket lát Betlehem,
S örül egész Jeruzsálem.

Itt nyugszik a kis jászolon,
De birodalma száz torony.

A kis barom, a kis számár
Az Istent mindjárt tudta már.

És drága kincseket kínál
A három legbőleőbb király.

Az istállóba mentek ők
S leborultak az Úr előtt.

E dicsőséges éjjelen
Az Úrnak dicsőség legyen.

Áldott legyen szent Krisztusunk,
Mert elfogadta itt húsunk.

Karácsonyon, a szent időn,
Dicsérjük az Urat dicsőn.

Szent Háromság, dicsérve légy,
Zengjük örök dicséretét.

Vigadj, falucska, Betlehem,
Vigadj te is, Jeruzsálem.

Mert aki született nekünk,
Az mennyországi hercegünk.

* 1500 körül keletkezett ez a német népi ének. Oly népszerű volt, hogy később nemcsak katolikus, de protestáns énekeskönyvek is közölték.

Szűz anyja tisztán szült fiút,
Nem ismert senki férfiút.

A kígyófog nem fogta meg,
Bűn nélkül ember-dolga lett.

Hasonlít hozzánk hús szerint,
De benne halnak bűneink.

Hogy Őt kövessék mindenek
És birodalmát nyissa meg.

AZ ÉGI KÖRBEN . . .

Az égi körben bankódnak a bolygók,
Mert porból vannak, meghasad a kristály.
A csillagok s a csorba föld hasonlók
És bánatunk az üstökösnek is fáj.

A fára néz a fű, a föld a napra,
S a csillagok megismerik az Istent,
Mert ez a rend és Három Újja tartja
Az égi csóvát és a létet is lent.

S ha mint a szívünk, megszakad a csillag,
Utolsó lángja örök egekig csap,
A mennybe röppen, rajta nem marad por.

Az Alkotóhoz megy az alkonyatból
És nem látjuk, de műveinkre lát még,
A szívünk lassabb s feketébb az árnyék.

Horváth Béla

DR. HETS AURÉLIÁN O. S. B.:

AH, HOL VAGY MAGYAROK...

Minden hívő magyart érdekelhet a kérdés, melyik kor termelte ki, melyik század hozta létre énekköltészetünk e drágakincsét. Kinek a szívéből fakadt fel először az imádságos fohász? A nép ajkán fakadt-e, vagy műköltő alkotása-e?

Míndezekre a kérdésekre a jubileumi esztendőben már határozottabban felelhetünk, mint eddig tehattük. Egy ifjú bencés kutató: dr. Gacs Emilián ugyanis speciális énekköltészeti kutatásai nyomán olyan eredményekre jutott, amelyek már egész közel vezetnek az „Ah hol vagy magyarok” c. legrégibb és legismertebb Szent Istvánról szóló énekünk eredetéhez.

Már eddig is többször felmerült a kérdés, hogy mikor és hol keletkezett ez az ének. Régebbi irodalomtörténezeink (*Toldy* Ferenc, *Horváth* Cirill, *Beöthy* Zsolt stb.) megállapítása után kialakult közvélemény abban a hitben van, hogy még a XVII. században keletkezett. Erre utalna tartalma: a török iga alatt nyögő magyarság fohászodik benne első szent királyához pártfogásért.

De ha figyelmesen átolvassuk az éneket, kimondottan korhatározó ismertető jelet tartalmában nem találunk. Tehát más úton kell elindulnunk eredete felkutatásához.

Legbiztosabb, bár legfárasztóbb módszer sorra kézbe venni legrégibb kéziratos vagy nyomtatott énekeskönyveinket és azokban keresni, mikor tűnik fel először énekünk. Ezen az úton indult el *Gacs* Emilián, amikor a híres pannonhalmi énekeskönyv szerzőjét kutatta. Kutatása nyomán, melynek „*Szoszna Demeter kéziratos énekeskönyve (1714–15)*” (Pannonhalma, 1938.) c. munkájában közzé is tette, sikerült megtalálnia nemcsak az énekeskönyv szerzőjét, hanem egyik legkedveltebb Mária-énekünknek, a Boldogasszonyanyánknak keletkezési idejét és valószínű szerzőjét *Lancsics* Bonifác bencés szerzetes személyében. Nagysikerű felfedezése kapcsán ráterelődött figyelme az „Ah hol vagy magyarok”-ra és a kéziratos énekeskönyvekben gazdag pannonhalmi főkönyvtárban még egy értékes felfedezésre akadt. Összes énekeskönyveink összehasonlítása után megtalálta azt az énekeskönyvet is, amelyben először fordul elő az „Ah hol vagy magyarok” ma ismert szövege.

Egy kis bessenyőtelepítésű sopronmegyei község kiváló tanítója, *Kovács* István magiszter gyűjtötte össze a XVIII. szá-

zad második felében a ma már híressé vált *Dőri énekeskönyvet*, mely később a pannonhalmi főkönyvtárba került. Az énekeskönyv címlapja szerint a szerző 1763-ban kezdte el művét, mely tele van gyűjtött, vagy saját szerzeményű vallásos énekekkel, kottákkal és gazdag illusztrációval.

Az énekeskönyv 339. lapján izléses kép található, Szent Istvánnak trónon ülő alakjával, mellette Szent Imre látható. Kormeghatározó bejegyzést is találhatunk e lapon, s e szerint *Kovács* István a képet 1768. július 23-án festette. Nagyon kezzenfekvő tehát, hogy a képet fejlécül viselő éneket is ugyanekkor írta. Az ének pedig nem más, mint a mi énekünk, az „Ah hol vagy magyarok”.

Kérdés most már, hogy a szerzőség is *Kovács* Istvánt illeti-e, vagy csak az első másolás dicsőségét tulajdoníthatjuk neki. *P. Gacs* véglegesen még nem meri kimondani, hogy *Kovács* István dőri iskolamester az ének szerzője, csak azt állapítja meg, hogy eredete nagyon megegyezik a Dőri énekeskönyv keletkezési idejével (v. ö. Pannonhalmi Szemle, 198.) Másrészt az ének nem népi eredetű, mert versfőt tartalmaz; ha verssorainak kezdőbetűit összeolvassuk értelmes szót kapunk: ÁRVA KERT, vagy ÁRVÁKÉRT. Keletkezési időpontjára jellemző, hogy még nincs említés benne a Szent Jobbról, melyet tudvalevőleg 1771-ben hoztak országos ünneplések keretében haza. Viszont az említette kutatások után az is bizonyos, hogy a Dőri énekeskönyv szövegének bejegyzése nem sokkal az ének keletkezése után történt.

Kovács István könyvében az „Ah hol vagy magyarok”-on kívül még három ének van Szent Istvánról, ezek közül kettő teljesen ismeretlen. Egyik Szent István életét éneklí meg, ez kissé gyengébb minőségű; érthető, hisz itt a szerző keze jobban meg volt kötve. A másik ismeretlen Szent István ének *Gacs* szerint is „méltó párja az Ah hol vagy magyaroknak. Annyira egyezik a két ének, hogy ha nem írná oda *Kovács* István a két ének közé a „Más”-t és ha nem lenne a két ének sorainak szótagszáma ennyire különböző, akár egy éneknek is tarthatnánk a kettőt. Nagyon valószínűnek látszik a nagy hasonlóságból, hogy a két ének egy szerző műve, bár erre semmi adatunk nincsen.” (Pannonhalmi Sz. i. h. 199.)

Az énekeskönyv egyéb énekeiből kitűnik, hogy *Kovács* István nemcsak énekgyűjtő volt, hanem maga is írt énekeket. Iskoláit a jezsuitáknál végezte, eljutott a magiszteri fokozatig, ezután került a tanítói pályára, mint annyi más kortársa a XVIII. században. Miért lenne lehetetlen, hogy a jezsuitáknál, akik Szent István kultuszát ismét elevenné tették, olyan ihletet kapott, amely kifakasztotta lelkéből ezt a két éneket. Mindkettő méltó arra, hogy a kilencszázados jubileumkor a Dőri énekeskönyvben feltalálható eredeti alakjukban jussanak el az ünneplő magyar szívekhez:

1. Szent István királyrul.

Nota: Regnorum domina etc.

*Ah! hol vagy Magyarok tündöklő Tsillagja,
ki voltál valaha Országunk Istápjja.
Hol vagy István király? téged Magyar kíván,
Gyászos öltözetben te előtted strván,*

*Rólad emlékezvén tsordulnak könyvei,
búval harmatoznak szomorú mezej,
lankadnak szüntelen Vitézlő kezej,
nem szűnnek iszonyú sirástúl szemej.*

*Virágos kert vala híres Pannónia,
mely kertet öntöze híven Szűz Mária.
Kátholika hitnek bő volt szép virágja,
bé homályosodott örvendetes Napja.*

*Ah! mely nagy változás minden féle Vallás
már megszaporodott sok Lelki kár-vallás,
mint rósát a hívség úgy a Pannóniát
rontya eretnekség fonnyasztja Virágját.*

*Kertésze e kertnek István király vala,
terjesztője ennek ő véle meghala,
Ennek életében élt a Magyar ország,
ő halála után lett holt eleven ág.*

*Előtted könyörgünk bús Magyar fiaid,
hozzád folyamodunk árva maradékid,
Tekénts István király szomorú hazádra,
fordétsd szemeidet régi Országodra.*

*Reménységünk vagyon benned, s — Máriában,
mint Magyar hazánk(na)k hív királynéjában,
Még életedben ennek minket ajánlottál,
és sz: koronával együtt feláldoztál.*

*Tehozzad Mária Sz. István királlyal,
keresztfán érettünk szenvedő Fiaddal,
Árva Magyar Ország sirva fohászkodik,
néked mint Anyánk(na)k így Panaszkodik.*

II. Más.

Nota: Oh Aldott Szűz Anya etc.

*Szomorú gyászban uly sir árva Országunk
mi Magyarok hozzád imádsággal járunk
ime most ismerjük hogy vagy Pátronusunk.*

*Oh Sz. István Magyar király
Boldog Szűz Anyánkkal érettünk harczot álly*

*Az ellenség rontya népünket hurcollya,
kissded Országunkat majd-el is pusztettya,
ha te mellénk nem alsz Magyarok kiráallya.*

*Oh Sz. István Magyar király
Boldog Szűz Anyánkkal érettünk harczot álly*

*A mi házainkban mások uralkodnak,
és örökségünkbül mások tutorkodnak,
Szány meg érdemiért Sz. István királynak*

*Oh Sz. István Magyar király
Boldog Szűz Anyánkkal érettünk harczot álly*

*Szép hagyományidat törvény ellen fogták,
Királyi Pálczádat, s Koronád el vonták,
Szép igasságodat mi rólunk le huzták.*

*Oh Sz. István Magyar király
Boldog Szűz Anyánkkal érettünk harczot álly*

*Szólyl hát Tutorodnak a Szűz Máriának,
hogy nyerjen uly királyt nekünk Magyaroknak,
ki folytassa igyét Siralymas hazánknak.*

*Oh Sz. István Magyar király
Boldog Szűz Anyánkkal érettünk harczot álly*

*Dütsértessék Menyben áldott Sz. Ur I(ste)n,
aki nagy érdemét közli velünk Menyben,
nyujtsa ő irgalmát nekünk mindeneben.*

*Oh Sz. István Magyar király
Boldog Szűz Anyánkkal érettünk harczot álly*

Dr. Hets Aurélián O. S. B. közlése.

KOLOSSVÁRYNÉ DARÁNYI ELLA:

OLASZORSZÁGI UTAM (1927)

Hozzáértő körökben a legnagyobb port verték fel a pár évvel ezelőtt előkerült „graffitik”, amelyek fényes bizonytságot tesznek arról, hogy az ó-keresztények éppen úgy fohászkodtak a szentekhez, mint ma is a katolikus Anyaszentegyház. A legérdekesebb graffitik, a III. századból egykönnyen rekonstruálható „tricia” (helyiség, hol a halotti agapékat tartották) megmaradt oldalfalán található; hitelességüket még a katolikus egyház legszámottevőbb ellensége, Harnack is kénytelen volt a helyszínen elismerni. Rendkívüli impressziót vált ki az emberből őseink hitének eme kőbe vésett megnyilatkozása: „*Péter és Pál, imádkozzatok értünk!*” és a szeretetlakomákat ábrázoló primitív félköralakú festmények. De maga a templom padlózata alatt is száz meg száz feliratot találtak: „*Péter és Pál emlékezzetek meg Leontiusról, imádkozzatok Victorért, segítsétek Primust!*” „Pál és Péter, Herasért imádkozzatok, emlékezzetek meg Sozomenasról és te is, aki olvasod!” A graffitiket évente sok-sok amerikai és angol keresi fel, akik e célból újra visszajönnek Rómába és nem egy hírneves ember fakadt már könnyekre az apostolok római tartózkodásának eme fenséges dokumentuma előtt.

Végnélküli keskeny labirintusokon keresztül lelkesen vezet bennünket az ásatásokat maga is végző franciskánus barát és mikor a szűk kis sírhelyek mellett elhaladunk, amelyeknek szélére felismerhetés céljából sokszor az elhunytak egy tárgya, gyűrűje vagy olajmécsese van erősítve, egyszerre, mintha száz meg száz torokból törne fel dicsőítő himnusz az Egek Urához... Oh, ha emberi szavakkal szólni lehetne valamit azoknak az énekéről, akik már elnyerték a pálmát!

Eljutunk a díszesebb kriptákhoz, hatalmas kőkorsókhoz, a szöllővenyigés remek antik stukkókhoz, a halakat, madarakat ábrázoló patinás ókori festett díszítésekhez. A páva, mint a halhatatlanság szimbóluma, a hal és szőlő jele arra engednek következtetni, hogy itt játszódtott le az átmenet a pogányság és kereszténység között, sok új keresztény még pogány rokonai közé temetkezett s a jelek titkos értelmét csak a beavatottak tudták. Itt látható Róma egyik legérdekesebb szarkophágja is, minden valószínűség szerint a IV. vagy az V. századból. Most XI. Kelemen

pápa unokaöccsének Horacius Albaninak nevét viseli, aki 1712-ben halt meg. Érdekes rajta az előkelő római házaspár portréja tunikában és tógában angyaloktól tartott vélumon. A férj balkezében az evangéliumi törvények terkerését fogja, a többi mezőben csupa bibliai jelenet van kifaragva.

A katakombákba vezető ajtók felett olvashatjuk Szent Jeromos idevonatkozó írását: „Mikor fiatal voltam és tanulmányaimmal elfoglalva, szokásom volt korabeli és hasonló ízlésű társaimmal vasárnaponként meglátogatni az apostolok és mártírok sírját és a föld mélységeibe vésett kriptákba behatolni.” — Egyik festmény Szent Brigittát és leányát Boldog Katalint ábrázolja, akik római tartózkodásuk alatt gyakorta elmélkedtek a szent sírok előtt. Szent Károlyról és Szent Fülöpről tudjuk, hogy fiatal korukban éjszakákat töltöttek itt imában, az utóbbi több éjjelen és nappalon át kérte itt Istent, hogy hivatását megismerje.

Mielőtt elbúcsúznánk a katakombáktól, szabad legyen *Chaméry* professzor előttem fekvő archeológiai tanulmányából a következőket idéznem: „*És állnak San Sebastiano évszázados falai, az idő és az emberek pusztításai ellenére ma is féltékenyen őrizve a reá bízott halhatatlan emlékeket. Hasonlóan az Egyházhhoz, mely folyton leverve, sokszor elnyomva mindig újjászületik, hogy megőrizze, még ellenségeinek javára is, az emberiség legnagyobb kincsét; a krisztusi tan intranzigens igazságát.*”

Egy gyönyörű autótú viz Rómából Nápolyba. Útba esik az 500 méter magas hegyen fekvő *Montecassino*. *Montecassino*! A nyugati szerzetesség első fészke, a tudományok és művészetek 1400 éves bölcsője! Az óriási kolostorerődítmény a középkorban gazdaságilag is nagyhatalmat jelentett; két hercegség, húsz grófság, négyszáznegyven falu, harminchárom sziget és huszonhárom kikötő felett rendelkezett. 529-ben ugyanezen a meredek ösvényen ment fel Szent Benedek, hogy első fiatal tanítványait a subiacói szűk völgyből, itt a tiszta levegőjű hegycsúcson telepítse le. Lankadatlan szorgalommal építette föl egy pogány templom romjain a bazilikát, egy kisebb templomot, a szerzetesek házát, a betegek, vendégek lakhelyét, a bibliotékát és a műhelyeket. Most pedig e szent falak alatt várja a szent Pátiárka a feltámadás dicső napját nővérével, Szent Skolasztikával együtt, aki nők számára alapított szerzetet. *Kortársuktól, Totila gót királytól kezdve mennyi császár és király, mennyi szent látogatta meg sírjukat!* Idegen országok szerzetesei ide zárandokol-

tak, hogy Benedek saját kezével írt szabályzatát lemásolhassák és hazájukban is meghonosítsák. *Az Egyház viharos megpróbáltatásai idején ide menekültek a pápák, hisz a XI. században magának a bencés-rendnek három tagja viselte ötven éven belül a tiarát.* Ez volt Montecassino fénykora, a történelemírás és az orvosi tudomány éppúgy virágzott, mint a hittudomány. Ami fönséges és borzalmas csak lejátszódott az olasz nép és az Egyház történetében, az mind föllelhető a kolostor évkönyveiben. Mennyi fegyverforgatás, mennyi viszály a nagy hegy tulajdonjoga körül! A szaracének, longobárdok és franciák pusztításai után valóra vált a zárda ősi jelmondata: „Ledöntve, újból kihajt a fa!”

A várszerű épületnek portása Cerberost juttatta eszembe, aki jól megnézi, hogy kinek a számára tárja ki a bencés világ hatalmas kapuit. Végigkísért a nagy udvarokon, az impozáns folyosókon és lépcsőkön egy kis ebédlőbe, ahol barátságosan fogadott bennünket a prior Pater. Jóízűen ebédeltünk egy bencés testvér kínálgatása, közben és ebéd után elindultunk a perjel vezetésével a kolostor részletes megtekintésére. Impozánsabb látvány, mint a kőlapokkal kirakott barokkstílusú udvar Bramante rajzai szerint, alig képzelhető. Közepén akantuszos korintusi oszlopok vannak, két oldalán pedig széles duplasoros boltíves árkádok vezetnek ismét más terjedelmes udvarokra. Az egyikben éppen fiatal papnövendékek tartják rekreációjukat. Az óriási főudvarról hatalmas lépcső vezet fölfelé, jobbra-balra Szent Benedek és Szent Skolasztika bőredős barokkszobra áll többszörös embernagyságban. Fenn karcsú oszlopok sorakoznak, melyek egy kisebb nyitott árkád boltíveit hordják. A pazar színekben játszó, ugyancsak barokk bazilikából ismét lépcsőn jutunk a szentek kriptáihoz. Egy rácson át bepillantunk Szent Benedek szobájába, hol minden úgy van, mint halálakor. A rácsl előtt örökmécs és térdeplő tanuskodik arról az áhítatról, mely állandóan körülveszi ezt a szent helyet. Örömmel fedezzük föl azon a falfestményen, mely a bencés rend szerepét a nemzetek történetében örökíti meg, első szent Királyunk képmását. Vajha az élet és halál Ura, Aki kezében tartja a nemzetek sorsát, meghallgatná fohászainkat és sokat szenvedett országunk romjaiból főnixként szállna fel a magyar egység, a magyar béke, a magyar szolidaritás! Mert Rómából s innen a világegyház és külpolitika távlatából nézve, bizony szégyenletesen kicsiny minden olyan belviszályt szító koppánykodás, mely

a vallásos meggyőződést a nemzeti ideállal ellentétbe akarja hozni. Nem, igaz ember kebelében nem vész össze égi hazánk a földi hazával, hanem úgy ölelik át egymást, mint a délibábos kék mennyboltozat szülőföldünk rónaságait. Vallásos buzgóságunk elsősorban hála; hála a megfeszített Üdvözítő iránt, Aki bennünket vérével megváltott; az igazi hazaszeretet sem más, mint hála; hála a föld iránt, amelyen bölcsőnk ringott. A haza szolgálata nagy kötelesség, a hit pedig Isten kegyelme és bizonyos, hogy akik több kegyelemben részesülnek, nagyobb kötelességeket teljesítenek. Művészileg véve a kripta, mely a beuroni iskola híres műve, szögletes merevségével és ultramodern színezéseivel nagyon idegenül hat a klasszikus ízlésen nevelődött műkritikusra. Bármilyen szent ihletettséggel is végezte P. Desiderius *Lenz* a nagy koncepciójú alkotást a szenteket már figurálisan ábrázoló sírok közelében, bálványszerű benyomást tesznek irtózatosan nagy ülő szobraik és ahelyett, hogy a subiacói ősz patriarka légkörét idéznék fel, inkább valami tutankhameni utánpótlás keleties fönségét erőszakolja ránk. Azt hisszük, hogy ez az irányzat nagyobb képzőművészeti alkotásoknál nem fog maradandót jelenteni, bármilyen jól illik is gótikus akcentusaival az egyházas ornamentikához és liturgikus dekorációkhoz. Igaza van annak a franciának vagy olasznak, aki ennek a stílusnak túltengéseiben német ízléstelenséget lát. A modern művészet hibáért igazán bőséges kárpótlást nyújt az a fönséges panoráma, mely abból az oltáros szobából nyílik, melynek ablakából egykoron a nagy rendalapító fehér galamb formájában látta nővére lelkét égbe szállni. Ez volt az égi jel, melyből a tiszteletreméltó aggastyán megtudta, hogy a völgyön túl most hagyja el Szent Skolasztika apátnő szűzi lelke a világot.

A nagy bibliotékában az előzékeny páter a bibliofilok számára utolérhetetlen jelentőségű pergamen és kutyabőr tekerceket bontogat, majd üveggel fedett pulpitu-sokról elhúzza a védőfüggönyt és így Aquinói Szt. Tamás, majd Ruffinus (Szt. Agoston kortársa), eredeti kéziratait láthatjuk meg. Mikor az ősrégi vasfeszület mellett kiérünk a széles zárt folyosóra, vezetőnk még arra is méltat bennünket, hogy betekintsünk abba a hatalmas téglapadlós terembe, melyben a rend tagjai nyilvános hangos gyónásaikat szokták végezni. A bencés pátereknek éppen egy nagyobb csoportja jött velünk szembe. Sok érdekes karakterfej, amilyeneket csak Olaszországban lát az ember,

a tudomány levegőjében aszalódott aszkéták azzal a kedves patriarkális egyszerűséggel, mely Szent Benedek gyermekeit mindenütt jellemzi. Vezetőjük egy idősebb sasszemű páter, aki eleinte egy kissé meglepődve néz az idáig is eltolakodó idegenekre, aztán vendégszerető kedvességgel viszonzza köszönésünket. Sajnos, a borús idő miatt, a gyönyörű völgyekre nyíló híres cassinói kilátást nem mindig látni, de azért tekintetünk fölkeresheti a közeli Aquinót, hol a katolikus Egyház legtündöklőbb zse-nije, Aquinói Szent Tamás született és az Aristótelestől vett „*philosophia perennis*”-t átszötte a hitigazságoknak éppen olyan szubtilisan finom, mint amilyen vaslogikájú hálózatával.

Délután, jókívánatoktól kísérve, zuhogó záporban hagyjuk el Montecassinót s nyitott kocsiban, bundákba takarózva, megtanuljuk, hogy Olaszországban sem mindig kék az ég. A Róma és Nápoly közti remek tájakat visszajövet annál jobban élvezzük. Sokat mulatunk az egyes falvak és községek lakóinak teljes tájékozatlanságán az egyébként annyira látogatott vidéken. Bárhol érdeklődünk az útirány után, mindenütt azt felelik: „*sempre diritto*” (mindig egyenesen). Föl is kapjuk azt a szokást, hogy „nem tudom” helyett csak „*sempre diritto*”-val válaszolunk egymásnak.

Estére *Nápolyba* érünk, s balkonunk előtt már a Földközi tenger csapkodja tarajos hullámain a parthoz. Első utunk a *Muzeo Nazionale*-ba visz, mely Európa egyik legelső gyűjteménye. Az idő rövidsége miatt gyorsan kell elhaladni a nagy klasszikus csoportok, szobrok, mellszobrok és torzók között, hogy tovább időzhessünk a remek mozaikoknál, melyek közül leghíresebb az 1831-ben talált „Nagy Sándor ütközete” egy pompeji háznak padlózata. Megnézzük továbbá a világon egyedülálló bronzgyűjteményt, mely gazdagságával, sokféleségével és anyagának elbűvölően finom kivitelével igazi fogalmat ad az antik kultúráról. Szinte hihetetlen a sötét színezetű herkulaneumi leleteknek elevensége úgy anatómiában, mint detaillokban. A modern korok alkotásai ízlés tekintetében nem vehetik föl ezekkel a versenyt, s ha megfoszthatók volnának a bronz csodás patinájától, olyan benyomást keltenének, mintha a hosszú századok nyomtalanul suhantak volna el az ércnek tartóssága fölött. Még szembetűnőbben érvényesül a művészi munka az élénk zöldre oxidálódott pompeji szobrocskákon, melyek szintén egész termeket töltenek be. Ahhoz, hogy ezekről részletesebben szólhas-

sunk, heteken keresztül kellene naponta fölkeresni a Museo Nazionálét érdemes tanulmányozás céljából. Hát még a javarészt Pompejiből származó kis bronztárgyaknak két termet betöltő gyűjteménye! Szemléltetően vonul el előttünk az ókoriak egész élete; használati eszközeik, ékszerük, luxustárgyaik, házi szerszámaik olyan bőségben és változatosságban töltik meg az üvegszekrényeket, hogy teljes bepillantást nyerünk egy Krisztus előtti antik háztartásba. Különféle hangszerek, lószerszámok, orvosi eszközök, főzőedények, láncok, fürdőkádak értelmesen vannak csoportosítva. A többi helyiségekben, a nevezetes fekete és vörös figurás vázagyűjteményen kívül kámeák, ezüstök, bronzok, vésett elefántcsontok, metszetek, papirusok és numizmatikai leletek vannak felhalmozva. A képtárban Ribera, Tizian, Raffael, del Sarto, Guido Reni és Velasquez vannak elsőrendűen képviselve. Érdekes egy bronztabernákulum a Passio történetével Michelangelo tervezetében más finom renaissance munkákkal együtt. Remek üvegfélék is láthatók itt, például egy pompeji sírból származó csésze fehér ámorokkal kék alapon és a híres „Tazza Farnese”, melyen kívülről Meduza fej, belül figurális ábrázolások vannak De világhírű a nápolyi Aquarium is. Pompás kilátás van a Bertolini Hotel teraszáról. Ez a szálloda egészen sziklába épült s még annak számára is érdekes, aki egyébként torkig van az elégáns hotelek angolos, drága unalmával.

Nápolyba kapjuk az értesítést Rómából, hogy audienciánk Őszentségénél két nap múlva lesz; így félbe szakítva a nápolyi tartózkodást már a következő napon vissza kell utaznunk. A hirtelen beállott déli szél olyan általános depressziót vált ki, hogy már-már azt hisszük, bekövetkezett a: „vedere Napoli e morire.” Szerencsére estére enyhül a szörnyű légnomás és a késő éjjeli órákig sétál-gathatunk az üdítő tengerparton. Másnap, verőfényes szép időben búcsúzunk a fölséges fekvésű Nápolytól és erkélyünkről egy utolsó pillantást vetve a Vezuvra meg a gyönyörű sötétkék tengerre, máris elhagyjuk ezt a tündéri várost, amelynek falai közt egykor a nagy Vergilius legszebb költeményeit fejezte be. Frosimonében megállunk ebédelni és szép napos úton fél 5-kor ismét Rómában vagyunk.

Korán reggel a *Santa Maria della Vittoriába* a karmelita atyákhoz sietünk. Szóba kerül Avilai Szent Terézia is *Bernini* híres szobráról „la fameuse statue de Bernini”-ről, mely ott ékeskedik a karmelita atyák kis templomá-

ban. Bernini csoportja műesztétikusok között is már nagyon sok különféle interpretálás és megbeszélés tárgyát képezte. A profán kritikusok szinte megütköznek a nagy spanyol misztikának fájdalmasan gyönyörűséges extatikus arckifejezésén és *Bernini* barokk Szeráfját könnyen összetévesztik Ámorral, annál is inkább, mert nyilat tart kezében. Pedig a földi Szerelem és a szentek szívét megsebző Szeretet-szellem közt olyan a távolság, mint az északi sark és a déli sark között... talán valahol az Isten előtt az abszolút Igazságosság egyenlítője fölött összetalálkoznak, mert hiszen minden egészen őszinte emberi indulat Tőle veszi létezését, de ezt az érintkező pontot hét fátyollal takarja bölcsesége még azok előtt is, akik egyébként otthonosak az isteni dolgokban. *(Folytatjuk.)*

Kolossváryné Darányi Ella.

BISZTRAY KÁLMÁN:

LELKEM BEN MÉG ÉL

Mi őrzi még bennem a Gyermekeket?

Arcom fáradt vonalai már nem szelídek,
bőröm durva, már a szél sem fújja ki.
Meglátja-e a gyermeket bennem valaki?
Szememben tört emlékek árnya,
hullott remények fakó szárnya,
szám vonalán keserű szavak
árulkodása.

Rossz csapások súlya alatt
sírásra, könnyre már nem fakadok.
Buzdításra, korholásra,
szép szóra, gúnyra nem hallgatok;
tudom, én már ilyen maradok:
jó is, rossz is, néha szelíd,
néha durva s mindig, mindig
szomorú.

De néha, titkon, remélem,
hogyan testem sötét szobájában,
vagy lelkem egy védett zúgában
egyszer majd édesen fölnevet
— mint régen — a száműzött Gyerek
s friss fényvel újra fölragyognak
szemeim, e bánattól szürkére
lehelt ablakok.

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG

A *Szegedi Szabadtéri Játékok* tündöklő jelenéseinek során többek között egy Kodály-hangverseny hangzott el. *Kodály* három legkitűzöttebb műve került előadásra a szerző vezényletével. A tenorszólóra, vegyeskarra s nagyzenekarra írt *Psalmus Hungaricus*, a vegyeskarra írt *Jézus és a kufárok* és végül a vegyeskarra s nagyzenekarra készült (s szoprán szólammal ornametált) *Te Deum*.

„A muzsika némelykor meggyőzőbb, mint a logika“ — mondja egy újabb orosz gondolkodó; s valóban: mindarra, ami sub specie aeternitatis kereszténység és magyarság, teológia és művészet, hit és mítosz, mindarra, ami a mi Sorsunk, a mi Életünk: nyelvünk nem dőbenthet oly élesen s oly jelenésszerűen minket, mint a zene; a mi zenénk... Ám néhány gondolat-hágcson talán fel tudok mutatni azokra a csúcokra, ahová a Kodály-zene röpített engem nagy alföldi városunk Dóm-terének egy csillag-miriádós éjszakáján.

A magyar Jövő halottan is élő géniuszának, akinek életműve egyelőre még áthatolhatatlanul s felmérhetetlenül sorsdöntőnek sejtett a magyar élet számára: Prohászknak naplójában ilyen gondolatra bukkanhatunk:

„A kultúrák s a kultúrközpon-
tok s az élő nagy kultúrhordozók, költők, írók, emberek, szentek mind csak egy ideig fénylenek. Forrásaik kiapadnak, Assisi is valahogy kiapad. De az különös nálunk, hogy... a források ki nem apadtak, de betemelék; a tűzhely ki nem aludt, de széthányták; s így a források még fakadni, gyöngyözni s a paraszak még virítani tudnának, ha rájuk akadnánk, ha megta-

lálnók, ha fölismernek. A magyarság, a kereszténység lelke ki nem adta erejét; sok fel nem használt elem, sok szén és lekött hő várja a feltáró kezét a történelemnek, várja a nagy idők alágyújtását!“

Az a magyar géniusz pedig, aki nem egy egyetemes ölelésű szeretet, hanem tragikus vergődések vízióiban bontott ki a magyar létről minden elmondhatót s elmondhatatlant: Ady az idézett prohászki gondolatot így énekli:

*Vad népe Bajánnak,
Véres fejű avarok
Nekem üzentek:
„Vad népe Bajánnak
Neked kincseket hagyott.“*

*Vad népe Bajánnak,
Béna lesz már a kezem:
Ások, csak ások
Vad népe Bajánnak,
Azt a kincset keresem.*

Ime: mindketten, ily ellentétes életsorsú és sodrú géniuszok: új életforrást: *kincset, tüzet* sejtenek a szenvedő magyar jelen alatt...

De mi ez a tűz? S mi ez a kincs?

Talán az, amit a katolikus értékek előtt egy szent pillanatban leboruló fiatal „északi, protestáns-humanista“ írónk lelke egyre terjedő eszmegyűrűk látomásában dob felénk?

*Pax hungarica
Pax danubiana
Pax humana
Pax mundi
Pax christiana
Pax Civitas Dei*

S épp ez az író — Cs. Szabó László — mondja: amit *Ady* a holtak élén hirdet, azt hirdeti ma még az élők között *Bartók*

és Kodály. S Kodály útja: a magyar és keresztény lét sorskulcsolódásáról egyre rövidebben kifejezni az Igét: a jövőendő keresztény történelem a magyar sorsban él — a magyar jövő pedig: a kereszténységben.

Hit és Mitosz, Ég és Föld új egymásraborulása ez, ha nem is egyesülés; ami csak egyetlen egyszer történt 2000 éve, de amihez megközelítón a keresztény élet szentek és népek életében számtalanszor keresztülment ama egyetlen egyszer óta...

Új égtáj: új Zenit és Nadir.

S eme új égtáj alatt és fölött Kodály életfejlődése az ő költészete két nagy fázisában tükröződik:

Az egyik, melynek nadirja a Hány János mítosza s zenitje a Psalmus Hungaricus hitvallomása. a másik, melynek nadirja a Székely fonó mítosza s zenitje a Te Deum hitvallomása.

Az elsőben a Hány János a bujdosás mítosza, azé a bujdosásé, amely a XVI. századtól folytonos. Ennek poenitentiája a Psalmus, a magyar zokogás, amelynek zendülő kórusaiban Ady régi sereglései visszhangzanak. („Mária, Jézus“, — igyen seregeltek kósza legény, asszony és gyermek s lilom-lyányok drága csapatai.“)

A másodikban a Székely fonó: teremtő ősmitosz, mely után már a Te Deum hitvallása fakadt. A bujdosó kor akkor kezdődött, amikor az északról lezúduló husziták a gótikus templomablakokat kerekre falazták s a délről fölnyomuló törökök templomainak szentképeinek és szobrainak kikarcolták, kiszúrták a szemét... Ma: a Te Deum, a magyar klasszika, az ezeréves lét misztériumának kínját életerővé delejező Mű nyomán a szentképek szeme újra látó s a lélek befalazott csúcsíve újra felszakad... A XVI. század omladékai egy birodalmat temettek, — ma a Te Deum nyomán,

melyet Kodály Budavár visszafoglalásának 250 éves évfordulójára írt, újra felcsillan egy új birodalom hite s Buda mítosza.

A Psalmus Hungaricus *prédikatori mű*; a XVI. század szellemét idézi. Ebben a korban olthatatlan hévvel buzgott fel a magyarság mélyeiből az önismertet vágya, melyben a magyar lét metafizikai távlatokba tárult. Kodály művében prédikatori lélek nyilatkozik s ezt a lélekállapotot igézi annak, aki e művet valóban átérzi s átérti, szóval: átéli.

A Te Deum azonban ilyen értelemben több, mint a Psalmus; *prófétai mű*...

A középkor keresztény teremtő közösségi kor volt. Hanyatlása abban állt, hogy a keresztény lelkeket mind gyötrőbb társatlanság önemészítő rettegése töltötte el. Az atomokra bomlott középkor utolsó jellegzetes képviselője a XVII. században él: Pascal. A nagy kaos után pedig vagy az új keresztény teremtő közösségi kor születik meg, vagy valóra válik az apokaliptikus réme.

Az új középkor ígélet-triász: az anglikán egyházból megtért Newman, az ortodox egyházból megtért Szolovjev s a katolikusnak született Prohászka. A XI. században a hierarchikus egyházat Anzelm, a szerzetességet Szent Bernát szimbolizálja; azonban Prohászkaiban az új középkor XI. századának e két életformája egyszerre fejlődik s akadályozza géniusának kiterebélyesedését, beteljesülését. Mindazonáltal az új középkor szelleme; s miként Newman a próféták új rendjének felállítást sürgeti, mely vallásos termőegységbe lelkesíti a keresztény közösséget, Prohászka is ilyen üzenetet küld a magyar ifjúságnak.

„Új idők, nagy vágyak nyúlnak felétek! Készüljetek rá,

hogy megragadnak, és megráznak és felköltének és apostolokká avatnak, mint ahogy a pünkösti szelek szokták tenni.“

A Te Deumban a kereszténység legkifejezőbb művészetében, a gregorián-lelékből fakadó többszólamú zeneköltészet nyelvén a művészet varázsával szuggerálja nekünk Kodály ezt a prohászkaikait ígét.

Amikor a szegedi Dóm-térről Kodály hitvalló műveinek hangtömbjei szálltak az ürbe: a tér fölött különös volt az éjszakai ég prohászkaikait csillagnézése, különös volt a tejút, melynek fehér ösvényén *Ády* vándorol az Úr számolyánál hárfázó *Prohászka* felé. A Psalmus felszálló hangjait a csillagok magyar multtá bontották szét s láttam a

tébolyos, jajgató sokadalmakat tűzpiros ég alatt.

Majd a *Jézus és a kufárok* vegyeskarának döbbenetes vadját ismételték végig a szólások: Rablók! Rablók! Rablók! S a megnyílt földből döbbenet vissza a visszhang. Bartók Elmúlt időkben c. férfikórusában ugyanilyen döbbenetes a paraszt-élet jutalma, mikor mindenért csak botot kap. Botot. Botot. Botot.

Az evangéliumi és a magyar harag nagy összefonódásának jelene után pedig belépünk a kufároktól megtisztított Templomba: a magyar jövőbe. Avar-domb feltárt kincse ragyog... És a Tűz! A soha-ki-nem-alvó tűz lobog...

Pax Civitas Dei...

Demény János.

A BUDAPESTI FILMALVILÁG

Az elmúlt idényben Budapesten összesen 35 magyar nyelvű filmet gyártottak. Nem vagyunk hajlandóak elfogadni a budapesti filmgyártók jogtalan mentegetődzését, mely a „szegényes anyagi eszközök” és a „kulturmisszió” csereberélt emlegetésével kér elnézést e filmek silányságáért. Ez a 35 film ötmillió pengőbe került, „szegényes” anyagi eszközökről tehát szó sem lehet. De a „kulturmissziót” (tűrhetetlen szó! a filmek szava!) sem ismerhetjük el, mert a 35 film között *egyetlen egy sincs*, mely a filmművészet, a magyarság, vagy a kereszténység szempontjából ne lenne súlyosan kárhözatos és kifogásolható.

A budapesti filmek nemzeti ügyet szeretnének csinálni a „két zsidó utazik a vonaton” kezdetű viccek filmesítéséből; a Hacsek és Sajó-féle általános elhülyülést irredenta, hazafias és népies tüzeléssel valósággal megdicsőítik a filmalvilág profitéhes *gang*-jei.

A magyar film selejtességének igazi oka nem a „tőkeszegénység” s nem az, hogy „kis ország vagyunk kérem.” Kis ország vagyunk, ez igaz, mennyiség tekintetében az európai nemzetek között mégis az ötödik helyen áll a magyarországi filmgyártás. Mert a filmalvilág vezérei példátlan mohósággal vetették magukat az új üzletre. Nemzeti-színű keretbe foglalták a dobuccai viccelődést, a „kulturmisszió” nevében ké-

Jegyzet. A nevükön is említett színművészeket sem személyükben, sem művészetükben nem kisebbítem e cikkemmel. Ellenkezőleg, azt kívánom, hogy megtörjünk a textil-filmek rémuralmát és kiszabadítsuk a magyar színművészetet a tudatlan és erőszakos alvilági filmek igájából.

rik az állam anyagi támogatását és a közönség jóindulatát. De az üzlet nevében utasítanak vissza mindent, ami kultúra, mert szerintük a közönségnek csak a bárgyúság kell. Így tehát a kabaré legundokabb szellemét képviselve, de a magyar kultúrát hirdetve, sűrű panaszkodás közben vágják zsebre a magyar nyelvű filmek milliós hasznát.

A budapesti filmiparnak két-három jól megszervezett *gang*-je van. Ezek a *gangsterek*: a háttérben, az alvilágban működő „gründolók” az igazi okai a magyar film megdőbbségtől hitványságának. E film-alvilág vezetői ritkán szerepelnek név szerint a filmszalagon. De ismerjük már őket. A kokaincsempészek, kasszaőrök, vagy hamiskártyások szervezeteinek is megvan a maga aranyfogú Jóskája, kokós Lexije, albérlő Magdája. Van akit Doktor úrnak neveznek s van akit brilles Mincsinek, bugázó Bertának, vagy ékszerész Nándinak. Épp így a film-alvilágban is van kis Mundi, dilis Jimmy, csúzlis Frédi, lányos Diamant, erőszakos Gerő, boby Muki, tüchtig Zsiga, hóchem Lali. Ezek a filmesek, akik valaha bukta-árusok, szódavíz-gyárosok, ligeti kikiáltók, sőt valódi kábítószer-csempészek és hírhedt leánykereskedők voltak, ezek nyüzsgőnek, ezek rendelkeznek a magyar film körül. A *budapesti argot*-val foglalkozó nyelvészeinket talán érdekli, hogy két-három esztendeje bukkant fel a pesti jassz-nyelvben ez a szó: *filmes* = ravasz csaló, aki hangos hencegéssel és jó külsejével téveszti meg áldozatait. A csempészek, kasszaőrök és üzérek meglepő intuícióval ismerték föl a velük egyazon kávéházakban és kártyaklubokban tanyázó gründolók jellegét. Egyszerűen nevükön nevezik őket: *filmeseknek*. Az alvilágban a *filmes* elnevezés felér egy becsületsértéssel. A budapesti film-alvilág csakugyan szerves része a szórakoztató ipar bűnöző társaságának: a slepperek (felhajtók), csempészek, krupiéék, hamiskártyások, kerítők és hivatásos aranyifjak világának. De még ezek is megvetik a „filmeseket”, amint az elnevezés sértő értelméből kiviláglik.

Miként lehetséges, hogy ez a film-alvilág uralkodjék a magyar filmgyártáson? Minthogy az alvilág egyik alosztályát ismertetem, megint az alvilágból kell példát vennem. A film-alvilág módszerei csak alvilági méretekkel mérhetők és legjobban a hasonló, de már ismertebb szervezetek idézésével magyarázhatók. A pesti *film-gang*-ek hasonlítanak az árverési gangek-hez. Sokan tudják, hogy Budapesten (egymással éles harcban) két árverési gang működik. E két gang-nek remek módszerei vannak arra, hogy soha senki más ne vásárolhasson semmit az árveréseken, csak a gang tagjai, illetve megbízottai. Kötetekre menő döbbenetes történetet lehetne összegyűjteni a két pesti árverező banda garázdálkodásáról. Ezek jórészt a közönség is ismeri, sokan tudják, hogy a gang zárt körébe senki be nem hatolhat. Épp úgy nem hatolhat be a pesti film-gangek körébe se író, se színész, se rendező, sőt még egy *chorus-girl* se. A gang határoz. Bobby Muki, vagy az

erőszakos Gerő kijelenti, hogy „nemzeti” film kell. A kis „Muki” valami paraszt, vagy huszár-dolgot ajánl, amibe beletesszük „a Jávort”, amint tör-zúz és mulat és „a Gombát” mint viharos vénkisasszonyt, aki évődjék „a Kabossal” mint pótszolgalatossal. A Kabos húzogatni fogja az orrát, hátát egy kicsit meggörbíti és lúdtalpasan fog járni. Gyámoltalan szemilnek mutatja magát, mégis ő mondja majd „a legjobbkat” kiderül a végén, hogy ő a legnagyobb hóchem. „Tudja mit mondok én magának, én magának” — így kezd majd minden mondatot, s így folytatja: azt mondom magának, mondom magának, mondom, — aztán így fejezi be: tudja mit, magának nem mondok semmit. De fontos, hogy dadogjon, szipogjon, hadarjon, orrát húzogassa és fejét oldalt billentse, mert ez a vicc. A közönség hülyeséget akar látni. Ettől boldog lesz, mert látja, hogy vannak nála bambábbak is. Csináljon a Kabos egy bamba arcot premier planban, amikor a nevetős Ráday nem a Teklát, hanem a Lilit viszi a hortobágyi autótúrára. Ez legyen a bonyodalom. Itt aztán jó hazafias külső felvételek is lesznek, delelő gúlyával, bárányfelhőkkel, gémes kúttal. Ring a búzatábla, peng a kasza. Jön Juli a dohányuccai jelmezes pöttyös szoknyájában. És etessen malacokat! Ez jó vicces és népies is. Végezetül a kastély ura, a nemzetes úr és könnyező felesége, a nemzetes asszony, örülnek, hogy fiuk: Pál, a Trocaderoban elhagyja a vörös Anikót, szakít a dorbézoló élettelle és ez az áldott kis Juli visszaadja őt a föld őseréjének. A Julin e jelenetben lovaglónadrág lesz, a Jávor pedig ingujjban mosakodjék a kútnál. A kastély lépcséjéről mosolyogjon a becsületben megöszült nemzetes úr és felesége, a nemzetes asszony. A nemzetes úr a Rózsahegyi lesz, mert ő egy nemzeti színész, aki lány helyett azt mondja: jány. És olyan szép magyarosan tud magyarkodni: háá émmá ammondó lennék idős jányom.” Az országban senkisémm beszél így magyarul, csak a Rózsahegyi. A nemzetes asszony könnyezni fog mellette, félig mármaroszi zsidóasszonynak, félig nemes matrónának maszkírozva.

Vagy kellene egy olyan „problémás” mérnök-film. A mérnök csak a Jávor lehet, ő már úgyis kész mérnök, a töméntelen mérnök-filmtől. Nagy szegénységben dolgozik éjjel a találmányán, a motornélküli autón. Legyen a szobában bohém rendetlenség és a petróleumlámpa inogjon, ez jó franciás. De a Jávor csak elszántan dolgozzék egy háromszögletű vonalzóval, mert ő a kötelesség embere. Aztán törjön ki: vágja oda a vonalzót, ezt ő nem bírja tovább! Veszi a kiskabátját és kimegy Kőbányára a gummigyárba. Ő bemegey ahhoz a vezérigazgatóhoz! De a cégvezető, a Kabos, nem engedi: hallja fiatalember, hallja maga, hallja csak én múmúm! Ezen aztán egy idősebb pénztárnoknő, a Gomba, szendén mosolyog, de a Jávor mégis beront a lassú és ünnepélyes Csortoshoz. Előbb azonban összeütközik a folyosón lányával, a Lilivel, akit cukrászkisasszonynak néz. Nem tudja, hogy a vezér leá-

nya, dehogyis! Tehát egy budai cukrászdában találkoznak, mert a kis Mukinak van is erre egy szenzációs slágere: *A vén Tabán — Kis babám — Minket már — Vár — Mert a nyár — Elszáll — Tehát — Terád — A vén Budán — Ma délután — Várok — Ha ablakod kitérod.* — Ezt többször éneklük. De lesz egy humoros sláger is, nemcsak egy ilyen szerelmi. Majd a humoros házmester táncos duót fog énekelni, a humoros viccenével: *Maga piszok, maga piszok, Maga miatt gyufát iszok!* Ez lesz a falrengető! Falrengetés után a Jávor megkapja az állást, a találmányát is megveszi egy braziliai bácsi, aki indokolatlanul megjelenik. Végül főmérnök lesz a gyárban, melyet a Csontos atyai mosolygása közben fölvirágoztat.

De az se rossz, amikor a Törzs a vezérigazgató, ami abból derül ki, hogy folyton telefonál. Telefonálás közben eszébe jut, hogy autót kellene venni. Megy vásárolni és összeütközik Lilivel, a szorgalmas, szerény, de elegáns gépírónővel. Lilinek 120 pengő fixe van, a kötvénybélyegző osztályon dolgozik, de azért csinos Schiaparelli kosztümöt visel a Harper's Bazar-ból. Ezt muszáj a Lilinek megcsináltatni a filmhez, különben nem vállalja a szerepet. Egyébként is „havi 120 fixszel az ember máma könnyen viccel”, telik hát a Schiaparelli-modellra. Törzs mégis enged a korszak a Harper's Bazar szociális követelményeinek és mint egy önzetlen jellem fölemeli havi kétszázra a Lili fizetését.

Persze ezen a Kabos meg a Gomba gúnyosan mosolyog, de nem sokáig, mert Törzs az imént vásárolt csodaautón Lilla-füredre kocsizik, ahol nemes, férfias hangon szerelmet vall Lilinek és nőül veszi.

Erőszakos Gerő azonban e tervekre kijelenti, hogy a sajátot már nem győzi se pénzzel, se erőszakkal. Különbösen is únja már a támadásokat a magyar film „kabaré-szelleme” ellen, csinálni kell hát valami egészen eredeti, valami egészen új nemzeti dolgot, ami olcsó is, hazafias is. Itt van ez a Mikszáth, itt van ez a Jókai, ez a Tóth Ede, tessék nekem ezekből egy filmet csinálni. A Jávor itt is törhet-zúzhat, itt is nézhet rejtélyesen és összeszorított fogakkal, jelezve, hogy benne most fojtott indulat dolgozik, a lefojtott magyar őserő! A Kabos majd zsidó kocsmáros lesz, amolyan falu-bölcse, jótévő bácsi, aki megveszi a fát a buta parasztoktól. Meg aztán elbújtatja a román fogságból megszökött magyar legényeket, akik oly buták és élheterlenek, hogy még a bűvóhelyükön is civakodnak. Szerencsére a Kabos egy okos. Megmenti a két butát egy vagány trükkal, ebből kiderül, hogy a zsidó kocsmáros mily hazafias, mily bölcse; együtt dolgozik a néppel és hűséges istápolója, tanácsadója, atyja a buta, élheterlen és esetlen parasztoknak. Ez ellen a sajtó se szólhat semmit, mert a Jávor torockói legénynek öltözve fog széket törni és csüddöngölt járni.

Miután ily szépen elkészültek a tervezettel, megállapítják, hogy még kit „eressenek be” a filmbe. Kijelölik a ne-

veket, gondosan ügyelve, hogy a közönség a *gang*-et ne lássa. A filmszalag első kockáin nemzeti írók neve szerepel. De azt nem tudja meg a nép, hogy a jó magyar műveket ki silányította el, ki tette tönkre, a „filmszerűség” nevében, micsoda kabaré-ügynök, a pesti szórakoztató ipar alvilágának micsoda nyegle, tudatlan és szégyentelen figurája.

Megindul a filmgyártás, „lázás ütemben”, próbák nélkül fölveszik a bárgyú történetet. Az utóbbi két évtizedben amúgy is igen megfogyatkozott és elsekélyesedett pesti színészek tűrhetetlenül ripacszkodva, magukat kelletve, gépiesen és modorosan „megjátsszák” a századszor is nekik kiosztott szerepeket.

Nyafogó (egyre vénebb és tehetségtelenebb) naivák, nyivakoló bárhölgyek, kopaszodó amorozók, öreg Shakespeare-színészekből operett-hősökké ifjult bonvivánok, önnön modorosságukba fulladt öregek, gazdag uraktól pártfogolt ifjú, de tehetségtelen hölgyek „dolgoznak” a filmben. Színészeink a színpadon sem tudnak beszélni, a színpadon sem tisztelik a szöveget, nem tanulnak, nem értik a művet, nem értik a magyar nyelvet. De nyelvromboló munkájuk a filmekben a legijesztőbb. Nem tudnak hangsúlyozni, nem ismerik az igeragozást, fogalmuk sincs a hosszú és rövid hangzókról. Azt mondják: *őv* és: *kőr*. Azt mondják: szallag és: „könyörgöm” (de alanyesetre). S ha ez egyetlen alanyesetre tárgyias ragozást használnak, természetes is, hogy amikor valóban kellene a tárgyias ragozás, sohase használják, mert sohase hallottak róla; azt mondják: „megvehetnénk ezt az autót.” Tudatlanságuknál csak tehetségtelenségük és haszontalan fölényeskedésük nagyobb. Minden mozdulatukból, minden léptükből megérezheti még a karzati közönség is az újmódi hánya-vetiséget: „Ájuljatok el, mert most én játszom és akárhogy játszom, jól játszom, mert én játszom, én, Prútykey Panni!” Hajdan volt némi áhítat a színészi munkában, ez áhítatot azonban a film-alvilág szennyes irama (majdnem hetenként gyártanak egy filmet), a gépesített szereposztás, a színészek új életmódja, a felelőtlen rendező urak és nagyképű fotografusok eltörölték.

Ez a filmgyártás tehát semmiféle kíméletet nem érdemel, sőt kárhozatosnak, üldözendőnek és irtandónak tartjuk. Valóban kis ország vagyunk, évenként 35 jó filmet nem is lehet gyártani. De 10–15 valóban jó filmet igen! Természetesen ez kisebb haszonnal és talán nagyobb kockázattal járna. De akkor föl kellene oszlatni a film-gang műsorkötési szervezeteit is. Ezt azonban a gang nem teheti meg. Hiszen a műsorkötési szerződésekkel kezébe kaparintott nagy filmszínházak műsordiktatúrájával uralkodhat csak a kisemmizett kismozisokon, a közönségen és az egész magyar filmgyártáson. Két-három saját színházában egyszerre kezdi játszani az általa kigondolt, parancsolt és pénzelt filmet s miután mindent „kivett belőle”, miután a *bemutató* mozik, aztán az úgynevezett után-

játszó saját mozik nagy forgalma és magas helyárai kétség-
telenül meghozták az előre kiszámított hasznot, a filmet né-
hány hétig „fekteti”, nehogy a közönség az olcsóbb és tiszt-
esebb *kismozikba* szokják. A kismozik változatosabb és jobb
műsort szeretnének játszani, de a *gang* petit szedéssel sűrűn
tele nyomtatott, előre elkészített szerződés-blankettái meg-
akadályozzák ebben. E nyomtatott szerződésekben minden
jog a kölcsönzőé, a tehetetlen kismozist teljesen kiszolgál-
tatja a tröszt kénye-kedvének. Csak azt a filmet játszhatja,
melyet a tröszt előír. Akkor köteles játszani a filmeket, ami-
kor a tröszt akarja és annyi ideig, amíg a kölcsönzési díjak-
ból a tröszt újabb busás haszna kétségtelemmé nem válik. Hi-
ábavaló a kismozisok, a közönség s a sajtó egy részének tilt-
akozása. Ezek a film-gangek könyörtelenül rávetették magu-
kat a magyar filmiparra s a magyar mozira, mérhetetlen ká-
rokat okozva a magyar filmművészetnek. A szellemi szabad-
ság nevében kell követelnünk e szellemi szolgaság eltírását
és gyökeres kiirtását. Elég volt a budapesti film-alvilág dik-
tatúrájából, itt az ideje, hogy a törvényes rendelkezéseket is
kijátszó gangeket az államhatalom végképen megsemmisítse,
itt az ideje, hogy a magyar írók, a magyar szakemberek ma-
guk irányítsák a magyar filmgyártást, ne pedig e fölcsepere-
dett bukta-árusok és nyugalomba vonult őszeresek!

Horváth Béla.

KÖNYVEK

ARADI ZSOLT: AZ ÉG A RÁCS MÖGÖTT

„Nagy cella volt, kétoldalt pricsekkkel, szalmaszákok nélkül.
A sarokban kályha, körülötte védőrács. Mellette nagyobb gö-
dör, melyből sárga lé szivárgott. Kissé tovább egy lóca, kis
mosdó dézsával, nagyobb, erős fakupával és három pléhbög-
rével. Egyéb semmi. Az asztalnál két cigány ült, egy hülyén
magaelé bámuló piszkos és rongyos parasztfiú s egy molyette
bekecse, öreg, félszemű paraszt.” Ez a hely és ez a környezet
az, ahol a regény legújabb része lejátszódik.

„Kisebbségi regény” talán, mert az új államalakulatok
egyikébe került magyarsághoz tartozik a regény hőse? Vagy
talán „börtönregény”? „A regény hőse nem az író” — hang-
súlyozza a bevezető sorokban a szerző, — de mindaz, amit le-
ír, valóban fogházban történt s a lelkiállapotok rajza hiteles.

Am a regény nem „kisebbségi” regény. A primér lélek-
tani alapadottságokon túl nem rajzol kisebbségi helyzetet,
nem bocsátkozik bele sem a kisebbségnek, sem az államhata-
lom birtokosainak társadalmi vagy más szempontból való

morfológiájába, a „kisebbség” s a „többség” (maradjunk tán most, e pillanatokban is ezeknél az elnevezéseknél) viszonya nem kap sem politikai elemzést, sem hazafias, sem humanitárius accentuálást; szinte félelmetes közönnyel való ábrázolásában semmi több, mint adott és kényszerű tény. Minek volna elemezni, mikor okai és következményei oly emberien és keserűen egyszerűek?

S a „börtönregény” — kérdés? A tények itt bonyolultabbak.

Igen: „Az ég a rács mögött” könnyen lehetett volna börtönregénnyé! Már csak azért is, mert éppen „a szerző újjáélt élményein” át való dokumentum s egyes részei „valóban fogházban írtak”. S így kínálkozott két csábító út is, sőt három is. Az első az a kísértés lehetett volna, hogy a börtönélet rajzát éppen az első személyben való elbeszélésen át: pszichológiai pillanattfelvételek sorozatává oldja; divatos, sőt finom műfaj, amellyel alkalmas olyféle önéletírásokra, aminőkkel fiatal írók (*ma* sok érthető oka van annak, hogy miért) nem egyszer *kezdik* műveik sorát. A második kísértés: a fogházban élő különös, állandóan hullámzó és erjedő társadalmának rajzát adni; szintén divatos, noha kevésbé „előkelő” út, ám alkalmat ad egy aránylag kevésbé ismert, exotikum-számba menő emberi életterület számbevételére, a riportnak briliáns és fölényes, ma már a grand’ art eszközei közé is felszívódott kezelésével. Am a harmadik út lett volna legkényesebb. Egyesíteni az első kettőt és ezzel elaltatni egy darabig írókat és olvasókat is azokat a hiányérzéseket, amelyek a tárgy kizárólagos belső elpszichológizálása, vagy kizárólagosan külső ábrázolásá tétele miatt előbb-utóbb mégis csak jelentkeztek volna. Mert *a* regény: *több mint pszichológia és több mint környezetrajz*. Akár külön-külön, akár együtt szerepelnek ezek, írásművek még nem tesznek regénnyé, még akkor sem, ha a „csak” lélekregény is, a „csak” környezetrajz regény is, sőt a kettő elegye is: igen-igen erősen művelt műfajaivá, aféle népszerű korcs-műfajaivá váltak a közönség-érdeklődés irányai iránt oly figyelmes modern könyvkiadói tevékenységnek.

Nos: eddig kellett jutnunk, hogy Aradi Zsolt könyvében megmutassuk, miben remekelt ő és hogy a katolikus világnézethől életértékelést és művészi formákat meríteni kívánó irodalom mennyire a valóságból, a tényekből fakadó erővel győz le műfaj-torzulások felé könnyen vivő vonalakat.

Aradi Zsolt könyve *nem* börtönregény. Nem vállalja a leszűkülést sem pszichológiai folyamatok rajzára, sem egy érdekes és sajátos társadalmi helyzetnek és típusainak pusztá riportzására; az *egész* valóság összefüggéseire kíváncsi. Az egész valóságára mindabban, ami a főhóst (majdnem azt írtuk: őt magát) illeti, és az egész valóságot akarja ábrázolni a börtöntársadalom alakjai mögött is. Az *egész* valóság pedig több mint érzékszervek által felvett érzékletek sorozata s e-

zekben egy individuumon belül való lélektani élete, sőt több mint az egyes individuumok között létrejövő korrelációk (személyi vagy társas jellegű) bármily egyszerű, vagy bármily bonyolult hálózata. Az *egész* valóság: a materiális, biológiai, individuális és társadalmi léten és annak valóságain túl van, az „es gilt” világa ez, a transzcendens lété és vele való összefüggéseinké.

A regény itt kockáztatja meg a nagy ugrást: ezt is ábrázolni. Ábrázolni nemcsak a főhősben, hanem szifiliszes parasztfiúban, tüdőbajos cigánylegényben, sőt tizennégyszeres gyilkosok bűntársaiban, sőt még ezt is fokozva: apró bűnösökben, kicsiny, rémült, jelentéktelen és konok imbecillisekben. Az út, a folyamat, amelyen át az eddig verseinek és érzéseinek álmovilágában élő fiatalember mögött egyre messzebb kerül eddigi társadalmi énje, minden emléke, szerelme, s végül már *csak őmaga* marad, csupaszon, an sich, önmagának leglényegével, s szemben az egyetemes valóság összefüggéseivel, megrendítő és igaz. Hogy saját szavát használjuk: hiteles. Éppen ezért hiteles, mert tudatos, és a börtönlakók rajza éppen azért hiteles, mert náluk ez az út és az eredmény öntudatlan. S ennek rajzára valóban csak mögöttes valóságok megpillantására is képes katolikus világszemlélet vállalkozhatott, a katolikus szót úgy értve, ahogy a szellemes Kühnelt-Leddihn Erik oly sokszor írta: „Kath’ holèn tèn gèn”; azaz az egész világ felett, minden valóságot egybefogóan.

Jegyezzük meg: a világos puszta lélektani folyamatokká oldó regényműfaj is, a puszta társadalmi vagy egyéb valóságokat, mondjuk környezetet konstatáló műfaj is *a katolikus és valóságellenes* szemléletű korok és tömegőrületek teremtményei. Valóságcsönkítő voltuk egy műfajt csönkített meg. A fiatal magyar katolikus regény szép eredménye, hogy Aradi Zsolt regényében ily áttörést kapott a frontjuk s hogy az esztétikum síkjára maradéktalanul vetülő katolikum mire képes, az talán Aradi Zsolt regényében mutatkozott meg a legérzékenyebben, szinte geometrikus vonalhálózati tisztaságban.

Ijjas Antal.

POSSONYI LÁSZLÓ

ÜLDÖZNI FOGNAK TITEKET

R É V A I K I A D Á S

A SZENTISTVÁNI ÁLLAMESZMÉNEK
KORSZERŰ ÉRTELMEZÉSÉT MUNKÁLJA

AZ ORSZÁG ÚTJA

HAVI ÁLLAM- ÉS NEMZETPOLITIKAI FOLYOIRAT.
SZERKESZTIK: BARANKOVICS ISTVÁN ÉS DESSEWFFY GYULA GRÓF.

ELŐFIZETÉSI ÁRA
EGY ÉVRE 5— PENGÓ
FÉL ÉVRE 2-50 PENGÓ
EGYES SZÁM ÁRA 50 F.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: BUDAPEST, IV. KER. VÁCI-UTCA 46. II. EM. 3
TELEFON 18—22—40. — MUTATVÁNYSZÁMOT KÉSZSÉGGEL KÜLD A KIADÓHIVATAL

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Possonyi László.

BALLA BORISZ

A MEGSEBZETT

A MAGYAR
KATOLIKUS
IRODALOM
GRANDIÓZUS
ALKOTÁSAI

RÉVAI KIADÁS